

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
ŽMOGAUS IR VISUOMENĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALIO DARBO INSTITUTAS

VIOLETA BORISEVIČ

**DEINSTITUCIONALIZACIJA: BENDRUOMENINIŲ
VAIKŲ GLOBOS NAMŲ LINK**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas
Doc. dr. *Justinas Sadauskas*

VILNIUS
2021

TURINYS

LENTELIŲ SĄRAŠAS	3
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS.....	4
PRIEDŲ SĄRAŠAS	5
ĮVADAS.....	6
SĄVOKŲ ŽODYNĖLIS.....	10
1. DEINSTITUCIONALIZACIJOS TEORINIAI ASPEKTAI	11
1.1 Deinstitutionalizacijos samprata.....	11
1.2 Institucionalizmo teoriniai aspektai	13
1.3 Deinstitutionalizacija Europos kontekste	17
2. LIETUVOS VAIKŲ GLOBOS SISTEMA	20
2.1 Vaikų globos sistemos teisinis reglamentavimas	20
2.2 Vaikų globos namų deinstitutionalizacijos įgyvendinimas Lietuvoje	24
3. SOCIALINIO DARBUOTOJO VAIDMUO DEINSTITUCIONALIZACIJOS PROCESĖ	29
3.1 Socialinio darbuotojo funkcijos ir vaidmuo vaikų globos namuose	29
3.2 Socialinio darbuotojo vaidmuo vaikų globos namų deinstitutionalizacijos proces	31
4. TYRIMO METODAI IR ORGANIZAVIMAS	34
5. TYRIMO REZULTATAI	38
5.1 Deinstitutionalizacijos samprata: socialinių darbuotojų nuomonė	38
5.2 Socialinio darbuotojo vaidmuo institucinių vaikų globos namų deinstitutionalizacijos proceso metu	40
5.3 Vaikų susidūrimas su deinstitutionalizacija.....	41
5.4 Bendruomeninių vaikų globos namų samprata: socialinių darbuotojų nuomone.....	45
5.5 Socialinio darbuotojo vaidmuo bendruomeniniuose globos namuose	47
5.6 Socialinių darbuotojų tarpusavio santykiai su vaikais.....	49
5.7 Vaikų santykis su bendruomene: socialinių darbuotojų nuomonė	51
5.8 Socialinių įgūdžių ugdymas instituciniuose ir bendruomeniniuose vaikų globos namuose: socialinių darbuotojų nuomonė.....	53
5.9 Veiksniai, lemiantys sėkmingą deinstitutionalizacijos procesą: socialinių darbuotojų nuomonė	56
REKOMENDACIJOS.....	61
LITERATŪRA.....	62
ANOTACIJA	70
SANTRAUKA	71
SUMMARY	72
PRIEDAI	73

LENTELIŲ SAŖAŠAS

- 1 lentelė. Tradicinės šeimos gyvenimo ir vaikų globos institucijų pagrindinių savybių palyginimas.
- 2 lentelė. Informantų charakteristikos.
- 3 lentelė. Deinstitutionalizacijos samprata: socialinių darbuotojų nuomonė.
- 4 lentelė. Socialinio darbuotojo vaidmuo vaikų globos namų deinstitutionalizacijos procese.
- 5 lentelė. Vaikų susidūrimas su deinstitutionalizacijos procesu.
- 6 lentelė. Bendruomeninių vaikų globos namų samprata: socialinių darbuotojų nuomone.
- 7 lentelė. Socialinio darbuotojo vaidmuo bendruomeniniuose globos namuose.
- 8 lentelė. Socialinio darbuotojo tarpusavio santykiai su vaikais.
- 9 lentelė. Vaikų santykis su bendruomene.
- 10 lentelė. Socialinių įgūdžių ugdymas institucijoje ir bendruomeniniuose vaikų globos namuose: socialinių darbuotojų nuomonė.
- 11 lentelė. Veiksniai, lemiantys sėkmingą deinstitutionalizacijos procesą: socialinių darbuotojų nuomonė.

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Pagrindiniai 2014 - 2023 metų institucinių vaikų globos namų pertvarkos proceso etapai.

PRIEDŲ SĄRAŠAS

1 priedas. Pusiau struktūruoto interviu klausimai.

IVADAS

Temos aktualumas. Šiuolaikinėje visuomenėje vis didesnis dėmesys skiriamas žmogaus teisių užtikrinimui ir apsaugai. Prioritetinė grupė šiuo atveju yra vaikai, kurie negali savarankiškai savimi pasirūpinti, todėl reikalauja išskirtinio dėmesio. Vaiko teisės ir jų užtikrinimo svarba yra pabrėžiama ne viename tarptautiniame dokumente. Vienas svarbiausių yra Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracija, kuri tapo pagrindu formuojant vaiko teisių apsaugos sistemą ne vienoje šalyje. Dokumente įteisinti pamatiniai vaiko teisių apsaugos principai. Konvencijos preambulėje teigiama, kad „<.> vaikui, atsižvelgiant į jo fizinį ir psichinį nebrandumą, reikia ypatingos apsaugos ir priežiūros, taip pat atitinkamos teisinės apsaugos, tiek iki gimimo, tiek ir po jo <.>“ (Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracija, 1989). Lietuva 1992 m. prisijungdama prie kitų Vaiko teisių konvenciją ratifikavusių šalių, prisiėmė atsakomybę formuojant vaiko apsaugos sistemą ir įgyvendinant joje įtvirtintas nuostatas. Vaiko teisių apsaugos konvencijos trečio straipsnio trečiame punkte pabrėžiama, kad *“valstybės dalyvės rūpinasi, kad tiek už vaikų globą ar apsaugą atsakingos įstaigos, tarnybos ir organai, ypač saugumo, sveikatos apsaugos sritys, jų darbuotojų skaičius bei tinkamumas, tiek kompetentinga jų priežiūra atitiktų kompetentingų organų nustatytas normas”* (Vaiko teisių konvencija, 1992). Šiame kontekste pabrėžiamas valstybinių institucijų vaidmuo teikiant pagalbą vaikams augantiems šeimoje bei netekusiems tėvų globos. Visgi, nors konvencijoje pabrėžiama, kad valstybės turi užtikrinti tėvų globos netekusių vaikų teises, nėra detalizuojamas globos organizavimas. Lietuvoje nuo sovietmečio vaikams netekusiems tėvų globos taikyta institucinė globa, kuri šiandieninėje visuomenėje yra laikoma viena iš socialinės politikos ydų. Institucinė vaikų globa negali patenkinti pagrindinių vaikų poreikių ir neigiamai įtakoja jų raidą ir elgesį. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę pradėta ieškoti alternatyvos be tėvų globos likusiems vaikams, galinčios užtikrinti didesnę jų paruošimą savarankiškam gyvenimui ir palankesnes sąlygas vaiko integracijai į visuomenę. Atsižvelgdama į tai bei remiantis užsienio šalių patirtimi Lietuva pradėjo įgyvendinti deinstitutionalizacijos procesą (Terziev ir Arabska, 2016; McCall, 2013; Kiaunytė ir Lygnugarienė, 2019; Genienė ir Šumskienė; 2016).

Deinstitutionalizaciją galima traktuoti ir įvardinti kaip socialinės globos institucijų naikinimą ir pertvarkymą, pereinant prie naujų, kompleksinių bei alternatyvių paslaugų teikimo bendruomenėje (Laklija ir Babić, 2016). Lietuvoje apie deinstitutionalizaciją pradėta kalbėti kiek daugiau nei prieš dešimt metų (Gvaldaitė ir Šimkonytė, 2016). Svarbiu lūžio momentu nuo kurio buvo imtasi realių praktinių deinstitutionalizacijos veiksnių tapo Lietuvos Respublikos Socialinės Apsaugos ir Darbo Ministro 2012 metais lapkričio 16 d. pasirašytas įsakymas Nr. 01-517 „Dėl neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitutionalizacijos

strateginių gairių patvirtinimo“ (2012). Tad temos aktualumą lėmė deinstitutionalizacijos atnešti pokyčiai į nusistovėjusią vaikų globos sistemos tvarką.

Vaikų globos namuose dirbantys socialiniai darbuotojai yra neatsiejama visos deinstitutionalizacijos pertvarkoje dalyvaujančių institucijų dalis. Socialinių darbuotojų svarbą akcentuoja ir E. Munro (2011) aptardamas veiksmingos vaiko teisių apsaugos sistemos principus. Pažymima, kad politikos vykdytojai, šiuo atveju - socialiniai darbuotojai tiesiogiai dirbantys su pažeidžiama asmenų grupe, gali daryti įtaką įgyvendinamos politikos rezultatams, todėl ypatingai svarbus aspektas tampa jų paruošimas. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro priimtame įsakyme Nr. A1-83 „Dėl perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014-2023 metų veiksmų plano“ (2014) yra numatyta didelį dėmesį skirti socialiniams darbuotojams ir visam pertvarkos procese dalyvaujančiam personalui. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad socialiniai darbuotojai pirmieji pastebi deinstitutionalizacijos pokyčius, įtaką jų darbui bei be tėvų globos likusiems vaikams.

Mokslinė problema. Remiantis socialinių darbuotojų patirtimis, šiuo darbu siekiama išsiaiškinti, su kokiais iššūkiais susidūrė socialiniai darbuotojai pertvarkos metu. Išnagrinėti esminius deinstitutionalizacijos atneštus pokyčius išskiriant tokius aspektus: socialinio darbuotojo vaidmenys ir funkcijos, darbuotojų ir globotinių tarpasmeniniai santykiai, vaikų socialinių įgūdžių ugdymas. Iškeliama tokie **probleminiai klausimai:** Kaip deinstitutionalizacijos procesą išgyveno bendruomeniniuose vaikų globos namuose dirbantys socialiniai darbuotojai? Kokią patirtį sukaupė bendruomeninių vaikų namų socialiniai darbuotojai perėję deinstitutionalizacijos procesą? Kokius kokybinius pokyčius įvardina deinstitutionalizacijos procesą patyrę socialiniai darbuotojai?

Temos naujumas ir iširtumas. Mokslinių tyrimų nagrinėjančių įsibėgėjusios vaikų globos namų pertvarkos atneštus pokyčius, ypač remiantis socialinių darbuotojų patirtimi, nepastebėta. Tai lėmė pasirinktos temos naujumą. Iki šiol nagrinėta deinstitutionalizacijos įtaka pavieniems aspektams. Įvaikinimą kaip palankių vaikui augti šeimoje sąlygų sudarymą deinstitutionalizacijos kontekste tyrinėjo Navaitis G. ir Gudžinskienė V. (2016). Socialinių darbuotojų motyvaciją dalyvauti vykdomoje institucinės globos pertvarkos procese tyrinėjo Griciūtė ir Senkevičiūtė (2018). Tuo tarpu Gvaldaitė L. ir Šimkonytė S. (2016) atskleidė globos įstaigoje dirbančių socialinių darbuotojų pasirengimą pertvarkos procesui. Atliktas tyrimas atskleidė, kad institucinės globos pertvarka - sudėtingas procesas, kurio tikslingam įgyvendinimui stinga politinės valios ir valstybinių institucijų, globos įstaigų, bendruomenių ir kitų dalyvaujančių pertvarkoje visapusiško įsitraukimo. Socialinių darbuotojų pasiruošimą vaiko globos sistemos pertvarkai temą tęsė Kiaunytė A. ir Lygnugarienė V.

(2019). Anot vaiko gerovės politikos užtikrinimą Lietuvoje tyrusio A. Poviliūno (2014) globos įstaigų pertvarkos procesą būtina stiprinti, siekti individualizuotos kiekvienos globos pakopos ir užtikrinti priimamų sprendimų objektyvumą, tai yra atsižvelgus į vaiko interesus, poreikius ir kitas aplinkybes. Jam kiek antrina ir S. Bronušienė (2014) pastebinti, kad Lietuvoje trūksta išsamios ir daugiafunkcinės strategijos, kuri apimtu ne vien socialinę globą ir apsaugą, o visas valdžios sritis, kurios būtų suderintos su vaiko interesais. Apie deinstitutionalizaciją ir jos įtaką rašo ir užsienio mokslininkai. Pavyzdžiui, L. M. Dragu (2019) tyrė deinstitutionalizacijos įtaką be tėvų globos likusių vaikų integracijai į visuomenę ir savarankišką gyvenimą. Tuo tarpu Terziev, V. (2019) rašo apie teigiamą deinstitutionalizacijos poveikį vaikams, o Segal ir Leah Jacobs (2013) tyrė deinstitutionalizacijos poveikį pažeidžiamų asmenų priežiūrai iš socialinės, politinės, ekonominės bei teisinės perspektyvos.

Darbo reikšmė: šis darbas gali būti naudingas institucijoms, kurios dar tik ruošiasi pradėti pertvarkos procesą arba jau yra pradėjusios šį procesą, siekiant kuo kokybiškiau ir efektyviau įgyvendinti deinstitutionalizaciją Lietuvoje, ruošiant socialinius darbuotojus ir vaikus pertvarkai, tobulinant socialinių darbuotojų darbą su vaikais bendruomeniniuose vaikų globos namuose. Taip pat, šis darbas gali būti vertingas kitiems tyrėjams, kurie analizuos deinstitutionalizacijos proceso iššūkius, socialinių darbuotojų vaidmenį šiame procese ir gilinsis į vaikų savarankiškumo ugdymo problemas.

Tyrimo objektas: socialinių darbuotojų patirtys vaikų globos namų deinstitutionalizacijos procese.

Tikslas: išsiaiškinti socialinių darbuotojų, dalyvavusių vaikų globos namų deinstitutionalizacijos įgyvendinime, patirtys.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti deinstitutionalizacijos teorinius aspektus.
2. Išnagrinėti vaiko globos sistemą Lietuvoje.
3. Išsiaiškinti ir aptarti socialinių darbuotojų funkcijas ir vaidmenį vaikų globos namuose.
4. Atskleisti vaikų globos namų deinstitutionalizacijoje dalyvavusių socialinių darbuotojų patirtį.

Darbo metodai:

1. Siekiant išanalizuoti deinstitutionalizacijos teorinius aspektus bei socialinių darbuotojų vaidmenis ir funkcijas naudojamas mokslinės literatūros analizės metodas.

2. Darbe naudojamas lyginamasis metodas lyginant mokslinėje literatūroje pateikiamų mokslininkų nuomones ir įžvalgas susijusias su tirama tema.
3. Dokumentų analizės metodas naudojamas siekiant išnagrinėti Lietuvos vaiko globos sistemą. Analizuojamos ataskaitos, teisės aktai bei kiti dokumentai.
4. Kokybinis tyrimas: naudojamas pusiau struktūruotas interviu siekiant ištirti socialinių darbuotojų patirtį vaikų globos namų deinstitutionalizacijos įgyvendinime.
5. Kokybinio tyrimo metu gautų duomenų sisteminimui ir analizei panaudotas interviu turinio analizės metodas: content analizė.

SĄVOKŲ ŽODYNĖLIS

Deinstitucionalizacija - procesas, kurio metu pakeičiama institucinė vaikų globa į globą šeimoje ar į kitą, šeimos modelį išlaikančią ir primenančią globos formą, kuri kaip paslauga yra teikiama bendruomenėje (Terziev, 2019).

Institucinė globa - “likusių be tėvų globos vaikų, neįgalių vaikų, neįgalių suaugusių asmenų apgyvendinimas stacionariose socialinės globos įstaigose, kūdikių namuose, kuriuose nuolat gyvena nuo kelių dešimčių iki kelių šimtų asmenų, kurių socialiniai ryšiai su bendruomene dėl šių įstaigų specifikos yra riboti, socialiniai įgūdžiai silpni, galimybės integruotis į visuomenę – minimalios. Šioms įstaigoms būdinga grupinė, o ne individuali asmens priežiūra, institucinė kultūra (griežta tvarka, taisyklės ir pan.)” (Dėl perėjimo nuo institucinės..., 2014).

Bendruomeniniai vaikų globos namai - “pagal šeimai artimos aplinkos modelį veikiančios vaikų globos namai, įsteigti atskirose patalpose (pvz., namas, butas) bendruomenėje, skirti likusiems be tėvų globos vaikams, neįgaliems vaikams ar vaikams, turintiems kitų specialiųjų poreikių (iki 8 vaikų)” (Dėl perėjimo nuo institucinės..., 2014).

Bendruomeninės paslaugos - “alternatyvios institucinei globali įvairių formų ir rūšių, aukštos kokybės bendruomenėje teikiamos socialinės, sveikatos priežiūros, švietimo, kultūros ir kt. paslaugos, kurios užtikrina asmens galimybę gyventi bendruomenėje ir gauti joje specializuotą pagalbą, atitinkančią individualius asmens ar šeimos poreikius, vaikui – augti šeimos aplinkoje, bei skatina paslaugos gavėjų savarankiškumą, visapusišką dalyvavimą bendruomenėje bei socialinę įtrauktį” (Dėl perėjimo nuo institucinės..., 2014).

1. DEINSTITUCIONALIZACIJOS TEORINIAI ASPEKTAI

1.1 Deinstitutionalizacijos samprata

Vakarų valstybėse deinstitutionalizacija skaičiuoja daugiau kaip 50 gyvavimo metų. Pirmieji deinstitutionalizacijos žingsniai pastebėti medicinos srityje, vykdant pertvarkas ir reformas psichiatrijos ligoninėse, praeito šimtmečio septintajame dešimtmetyje. Nepaisant to, deinstitutionalizacijos kaip reiškinio priežastimi yra laikomas naujų psichotropinių vaistų atsiradimas XX amžiaus antroje pusėje. Naujų vaistų atsiradimas sudarė pacientams, besigydantiems ligoninėse ir didelėse sveikatos priežiūros institucijose, galimybę atpažinti ligos simptomus ir pradėti gydytis namų sąlygomis. Dėl šio fenomeno pradėjo mažėti žmonių poreikis gydytis stacionariose įstaigose, kas lėmė žmonių atsigręžimą į save ir norą turėti teises priimant sprendimus. Tai paskatino judėjimus už deinstitutionalizaciją, kurių pagrindinis motyvas buvo susigrąžinti galią į savo rankas, tokiu būdu įgalinant žmones savarankiškai priiminėti sprendimus susijusius su jų pačių gerove ir suteikiant jiems didesnę galią rinktis (Gvaldaitė ir Šimkonytė, 2016; Šumskienė, 2014; Jones ir Gallus, 2016). Taigi galima teigti, kad deinstitutionalizacija keičia per daugelį metų susiformavusį ir nusistovėjusį požiūrį į globą, visų globos procese dalyvaujančių asmenų interesus bei svarbiausius poreikius atitinkančią globos politiką. Visgi, nors Vakarų valstybėse šis procesas jau yra gana senai pasibaigęs, Rytų ir Vidurio Europos šalyse jis dar tik įgauna pagreitį (Dunajevs 2012; Terziev, 2019). Šiais laikais, XXI amžiuje, deinstitutionalizacija jau yra įgavus kur kas platesnę ir kiek kitokią reikšmę. Ji apima ne vien medicinos sritį, tačiau pradėta taikyti ir kitose, nemažiau svarbiuose srityse.

Remiantis E. Dunajevu (2012), deinstitutionalizaciją galima traktuoti ir įvardinti kaip socialinės globos institucijų naikinimą ir pertvarkymą, pereinant prie naujų, kompleksinių bei alternatyvių paslaugų teikimo bendruomenėje. Šiuo atveju yra pabrėžiami du pagrindiniai aspektai: kliento „išėmimas“ iš stacionarios socialinės globos įstaigos ir bendruomenėje teikiamų, naujų, alternatyvių institucinei globai, globos paslaugų plėtra. Įgyvendinant deinstitutionalizacijos politiką svarbu apibrėžti aiškius kuriamų naujų paslaugų kokybės standartus, kurie turi būti taikomi visoms planuojamoms, naujoms ar jau pradėtoms įgyvendinti paslaugoms. Tuo tarpu E. Šumskienė (2014) akcentuoja, kad deinstitutionalizacija keičia tradicinę institucinę globą, tokiu būdu suteikiant didesnę savarankiškumą asmeniui ir tuo pačiu yra kuriamas patogus socialinių paslaugų tinklas. Taigi galima pastebėti, kad kiekviename iš šių apibrėžimų yra akcentuojami vis kiti svarbūs šio proceso aspektai bei savybės, t. y. kompleksinių, alternatyvių ir patogių socialinių paslaugų tinklo kūrimas; socialinių paslaugų teikimas bendruomenėje bei suteikiamas didesnis savarankiškumas asmenims.

Analizuojant deinstitutionalizaciją ir jo procesą, būtina paminėti socialinių paslaugų gavėjų grupes į kurias yra orientuota deinstitutionalizacijos politika ir gali jiems turėti reikšmingos įtakos.

Remiantis Segal ir Leah Jacobs (2013), deinstitutionalizacijos procesas yra orientuotas į šias su didesniais rizikos veiksniais susiduriančias asmenų grupes:

- pagyvenę asmenys;
- vaikai;
- asmenys turintys negalią;
- nuteistieji;
- benamiai.

Atsižvelgiant į tai, kad šiame darbe analizuojamas deinstitutionalizacijos procesas vaikų globos sistemoje, jame bus remiamasi mokslininko V. Terziev (2019) pateiktu apibrėžimu, kuriuo deinstitutionalizacija aiškinama kaip procesas, kurio metu pakeičiama institucinė vaikų globa į globą šeimoje ar į kitą, šeimos modelį išlaikančią ir primenančią globos formą, kuri kaip paslauga yra teikiama bendruomenėje. Svarbu pabrėžti, kad deinstitutionalizacija nėra vien įstaigų ir didelių institucijų uždarymas. Tai procesas apimantis didelį kompleksinių paslaugų spektrą, pradedant nuo reikiamų paslaugų šeimai teikimo, užtikrinant ankstyvąją intervenciją ir baigiant didelių globos institucijų pertvarkymu ir jose gyvenančių asmenų perkėlimu gyventi į naujo modelio bendruomeninius vaikų globos namus. Naujų paslaugų kūrimas suteikia daugiau laisvės globoje gyvenančiam asmeniui, sudarant sąlygas gyventi, ugdytis ir mokytis būtiniausių reikiamų savarankiškam gyvenimui užtikrinti įgūdžių, namų aplinką primenančioje bendruomenėje. D. Stražinskaitė ir G. Kvieskienė (2015) teigimu, deinstitutionalizacijos procese dalyvaujančios asmenų grupės turi skirtingus interesus: vieniems svarbiau vaiko gerovės klausimai, o kitiems darbo vietų klausimas, galios ar institucinių pastatų likimo klausimai. Dėl to, deinstitutionalizacija yra ilgas ir sudėtingas procesas, kuriame vaiko gerovė ir interesai privalo išlikti svarbiausi. Mokslinėje literatūroje teigiama, kad siekiant veiksmingos deinstitutionalizacijos politikos įgyvendinimo vaikų globos sistemoje, svarbu keisti pačią filosofiją vaikų ugdymo klausimais, daugiausiai dėmesio skiriant: rizikos prevencijai; ankstyvajai intervencijai; pagalbai šeimoms ir artimos šeimai aplinkos sukūrimui kiekvienam vaikui (Stražinskaitė ir Giedrė Kvieskienė, 2015; Gvaldaitė ir Šimkonytė, 2016; Omtzigt, 2010; Terziev, 2019).

Deinstitutionalizacija, pasak Segal ir Leah Jacobs (2013), turi būti vykdoma remiantis esminiais šešiais punktais, nurodančiais institucionalizmo žalą institucijose gyvenantiems asmenims, tai:

- Tyrėjų atliktais tyrimais dėl neigiamo poveikio asmenims, patalpinamiems į instituciją;
- Brangių institucionalizavimo kaštų;
- Patobulėjusiomis socialinėmis, psichologinėmis ir medicininėmis paslaugomis;
- Žmogaus teisių pažeidimais;
- Naujų pagalbos priemonių ir paslaugų plėtra, skirta riziką patiriantiems asmenims;

- Naujomis bei institucionalizmui alternatyviomis paslaugomis.

Pagrindiniai deinstitutionalizacijos aspektai gali pasireikšti įvairiuose socialinės gerovės lygmenyse. Mokslinėje literatūroje yra išskiriami šie deinstitutionalizacijos aspektai (Terziev, 2019):

- **Darbas su šeimomis ir šios srities profesionalais.** Siekiama išvengti vaikų paėmimo iš jų biologinių tėvų ar vaikų patalpinimo į globos instituciją;
- **Socialinės globos įstaigų pertvarkymas ir reorganizavimas,** pritaikant metodus ir programas, skatinančias suteikti visas reikiamas paslaugas vaikams ir jų tėvams, kad vaikai liktų augti su savo biologiniais tėvais;
- **Naujų globos formų kūrimas ir realizavimas.** Siekiama sudaryti sąlygas, kad vaikai iš institucijos persikeltų gyventi į bendruomeninius globos namus ir, kad daugiau vaikai nebe patektų į institucijas;
- **Nuolatinių ir laikinų globėjų įtraukimas į deinstitutionalizacijos procesą,** skatinant ir tobulinant šios paslaugos formos prieinamumą, kuri ypatingai turi būti nukreipta į vaikų iki 3 amžiaus apsaugojimą, siekiant, kad jie nepatektų į globos institucijas;
- **Bendruomenės dalyvavimas deinstitutionalizacijos procese,** skatinant bendruomenėje teikiamų paslaugų plėtrą bei bendruomenėje gyvenančių asmenų įsitraukimą į procesą;
- **Reikalingų paslaugų šeimai suteikimas,** siekiant išvengti vaiko atskyrimo nuo šeimos.

Apibendrinant galima teigti, kad deinstitutionalizacija Vakarų Europos valstybėse prasidėjo dar praeitame amžiuje, atsiradus palankioms sąlygoms asmenims gydytis namuose, išvengiant stacionarių gydymo įstaigų. Šiuolaikinėje visuomenėje deinstitutionalizacija taikoma ne vien medicinos srityje ir yra orientuota į pažeidžiamiausias asmenų grupes, tarp kurių yra vaikai. Deinstitutionalizacija yra procesas, kurio tikslas yra sukurti socialinių paslaugų tinklą, kuriame būtų teikiamos alternatyvios ir kompleksinės paslaugos bendruomenėje, tokiu būdu išvengiant asmenų patalpinimo į stacionarias socialinės globos įstaigas. Deinstitutionalizacija taip pat pasižymi gyvenimo sąlygų artimų šeimos aplinkai sudarymu bei didesniu savarankiškumo skatinimu.

1.2 Institucionalizmo teoriniai aspektai

Institucionalizmo atsiradimo ištakos siejamos su XIX-XX amžių sandūra, kuomet ypatingai didelis valstybių dėmesys buvo skiriamas socialiniuose ir ekonominiuose sektoriuose kylančių problemų sprendimų paieškoms ir įveikos būdams. Nuo senų laikų, pagrindine ir esmine institucionalizmo idėja yra laikomas institucijos galios įtakos panaudojimas individualių asmenų elgsenos suvaldymui, ne tik ją apribojant, bet ir suteikiant galimybių keistis. Institucionalizmas

apibrėžia institucijas, kuriose vyrauja tam tikros taisyklės, procedūros, normos bei formalios ir neformalios tvarkos, kurios pasireiškia per poveikio darymą institucijos globoje esančiam asmeniui (Šarlauskienė 2011; Ereminaitė, 2014; Dozier, Zeanah, Wallin ir Shauffer, 2012; Nsabimana, 2016).

Santykiai tarp institucijoje gyvenančių ir ją valdančių ar jai pavaldžių asmenų atsispindi pačiame institucijos apibrėžime. Strateginių tyrimų centro duomenimis (2008), pagal naudojamą plačiai paplitusį ir priimtina institucijos apibrėžimą, institucijos yra traktuojamos kaip žmonių sukurtos „žaidimo“ taisyklės, kurios turi įtakos formuojantis tų pačių žmonių abipusėms tarpusavio sąveikoms. Nors šis apibūdinimas pateikia institucionalizmo sąvoką plačiąja prasme, svarbu atkreipti dėmesį ir į esminius reiškinius, skatinančius asmenų patekimą į institucijas. Anot V. Terziev (2019) esminei principai skatinantys institucionalizaciją yra šie:

- Nepakankamas paslaugų suteikimas ir prieinamumas vaikams ir jų šeimoms, kurios yra patiriančios socialinio spektro sunkumus;
- Finansų trūkumas, kuris pasireiškia nepakankamomis ir nekokybiškomis paslaugomis šeimoms, kas gali lemti vaiko paėmimą iš šeimos;
- Naujų ir alternatyvių globos formų trūkumas ir stygius;
- Atsainus požiūris į vaikus, turinčius tam tikrų negalių;
- Tėvų tėvystės įgūdžių trūkumas ar netinkamas bei netoleruotinas elgesys vaiko atžvilgiu;
- Tėvai nesikreipiantys pagalbos iškilus sunkumams.

Mokslinėje literatūroje teigiama, kad atsižvelgiant į Jungtinių Tautų vaiko teisių (1989) ir Neįgaliųjų teisių konvencijas (2010) bei kitus žmogaus teises ginančius dokumentus, institucionalizacija vis dažniau pripažįstama kaip netoleruotina ir ydinga bei žalą daranti politika, prieštaraujanti vaikų bei kitoms teisėms. Atlikti tyrimai vaiko raidos ir neurologiniai srityje rodo, kad didelės globos institucijos yra ne tik izoliuojančios, bet ir užkertančios sėkmingą vaiko raidą ir finansiškai nepateisinančios valstybės lūkesčių (Stražinskaitė ir Kvieškienė, 2015; Nsabimana, 2016). Tam pritaria ir C. Csáky (2009), teigdama, kad bet kuriems vaikams, net ir trumpas laiko praleidimas gyvenant institucijoje daro neigiamą įtaką vaiko raidai. Pabrėžiama, neigiamam institucionalizacijos poveikiui vaikui mastą įtakoja amžius, kuriame patenka į globos įstaigą ir laikas, kurį vaikas joje praleidžia. Atlikti mokslininkų tyrimai apie vaikų ankstyvąją raidą parodo, kad labai mažų vaikų atveju (iki 3 m. amžiaus), net trumpas institucijoje praleistas laikotarpis turi neigiamą poveikį vaiko smegenų vystymuisi, kuris gali lemti visą likusį gyvenimą trunkančias neigiamas pasekmes vaiko raidos, emocinei ir elgesio gerovei. Pastebima, kad institucinėje globoje augantys vaikai pasižimi tam tikri specifiniu elgesiu, kuris nėra būdingas tėvų auginantiems vaikams (Valstybinio audito ataskaita 2014; McCall, 2013; Pūras 2013; Johnson ir Gunnar, 2011). Anot D. Stražinskaitės ir G. Kvieškienės (2015), institucijos neigiamas poveikis globoje esantiems asmenims pastebėtas jau gana seniai, o 2009 metais išleistas Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos patvirtintas dokumentas „*Gairės dėl*

alternatyvios vaikų globos““ sudarė reikiamas sąlygas deinstitutionalizacijos pradžiai tarptautiniu mastu.

Turi būti sudarytos visos reikiamos galimybės vaikams likti augti savo šeimose, taip apsaugant juos nuo institucijose patiriamos žalos ir neigiamų poveikių. Asmenų patalpimas į institucijas kritikuojamas jau nuo 19 amžiaus antros pusės (Segal ir Jacobs, 2013). Šiai kritikai svarbių argumentų galima pastebėti įsigilinus į institucijose vyraujančius principus. Analizuojant mokslinę literatūrą pastebima, kad institucijos terminas siejamas su tam tikrais jai būdingais bruožais. D. Stražinskaitė ir G. Kvieskienė (2015) instituciją įvardina kaip globos įstaigą, kuri yra susijusi su nuolatine gyvenamąja vieta. Be šio, instituciją skiriamąjo bruožo, yra išskiriami dar keli (Dozier, Zeanah, Wallin ir Shauffer, 2012):

- Gyvenantys ir globojami asmenys yra izoliuojami nuo išorinės, už institucijos ribų esančios, bendruomenės, tokiu būdu jie yra priversti gyventi kartu;
- Gyventojai neturi arba beveik neturi galimybių dalyvauti sprendimų priėmimo tvarkantis ir planuojant savo asmeninį gyvenimą;
- Interesai ir galios išlaikymas dominuoja aukščiau individualių įstaigoje gyvenančių asmenų poreikių.

Analizuojant mokslinę literatūrą, galima išskirti teigiamus deinstitutionalizacijos aspektus:

1. **Didesnės galimybės integruotis į visuomenę.** Anot L. M. Dragu (2019) didžiausią įtaką tai turi be tėvų globos likusiems vaikams, nes jiems yra suteikiama didesnė galimybė įgyti savarankiško gyvenimo įgūdžių. Bendruomeniniuose vaikų globos namuose vaikai nėra atskiriami nuo jų supančios visuomenės, priešingai nei gyvenant institucijoje, todėl didėja vaiko pasitikėjimas savimi, kuris teigiamai veikia jo integraciją į visuomenę ir tuo pačiu gerina visuomenės požiūrį naikinant įsisenėjusius stereotipus.
2. **Gyvenant bendruomeniniuose vaikų globos namuose ugdomas didesnis vaikų savarankiškumas.** Mokslinėje literatūroje teigiama, kad geriausiai savarankiško gyvenimo įgūdžiai įgyjami gyvenant nedideliuose bendruomeniniuose namuose, kurių aplinka atitinka šeimos modelio gyvenimą. Tokiais atvejais yra skatinamas vaiko įsitraukimas į buitinių klausimų bei problemų sprendimą, dalyvavimas bendruomenėje, adaptacija (Guodžinskienė, Raudeliūnaitė ir Uscila, 2017).
3. Lyginant gyvenimą bendruomeniniuose vaikų globos namuose su globa institucijoje akcentuojama, kad **bendruomeniniai vaikų globos namai užtikrina didesnę dėmesį kiekvieno vaiko individualiems poreikiams**, nes juose gyvena ribotas vaikų skaičius. Socialiniams darbuotojams tai leidžia tinkamai įvertinti kiekvieno vaiko poreikius, santykius su biologine šeima bei jį supančia aplinka, taip pat kokybiškai sudaryti

individualios socialinės globos planą, kuriuo remiantis yra teikiamos atitinkamos socialinės paslaugos (Gvaldaitė ir Šimkonytė, 2016; Terziev, 2019). Be šių teigiamų aspektų taip pat akcentuojama, kad didesnis dėmesys leidžia sukurti artimesnius santykius tarp socialinių darbuotojų ir vaikų bei kitais. Artimas santykis ugdo vaikų pasitikėjimo savimi jausmą, geresnę emocinę būklę, jie sugeba sklandžiau dėstyti mintis ir noriai pasidalina išgyvenimais ar kitais jam rūpimais klausimais (Gudžinskienė, Raudeliūnaitė ir Uscila, 2017).

Tuo tarpu R. Zahda (2019) ir R. B. McCall (2013) institucinės globos skirtumus išskiria lyginant vaikų globos institucijai būdingus elementus su tradicinės šeimos gyvenimo struktūros elementais (1 lentelė). Tarpusavyje lyginami tokie aspektai kaip vaikų amžius ir skaičius; globėjų skaičius ir jų pastovumas; bei vaikams skiriamas dėmesys ir rūpestis. Galima teigti, kad šeima yra ideali vieta augti ir gyventi vaikams, todėl pateikti tradicinės šeimos gyvenimo elementai gali padėti sukurti globojamiems asmenims palankias sąlygas, artimas šeimos modeliui.

1 Lentelė. Tradicinės šeimos gyvenimo ir vaikų globos institucijų pagrindinių savybių palyginimas

Savybės	Vaiko globos įstaiga	Šeima
Vaikų skaičius	Būdingas didelis vaikų skaičius įstaigoje. Vaikai neturi privataus kambario ar erdvės.	Nedidelis vaikų skaičius. Kiekvienam vaikui užtikrinamas individualus kambarys arba privati erdvė.
Vaikų amžius	Globojami vaikai išskirstomi pagal amžių ir apgyvendinami su bendraamžiais. Tokiu būdu atimant iš jų natūralų saviugdros elementą.	Vaikai auga ir bendrauja su skirtingo amžiaus broliais ir seserimis.
Globėjų skaičius ir pastovumas	Įstaigoje dirba daug socialinių darbuotojų ir kito personalo, kuris kasdien keičiasi, todėl nėra užtikrinamas pastovumas.	Dažniausiai didžiąją dalį laiko vaikai prižiūrimi tėvų, t. y. dviejų asmenų arba vieno iš jų.
Skiriamas dėmesys ir rūpestis.	Globos įstaigoje dėmesio ir rūpesčio kiekvienam vaikui skiriama mažiau.	Šeimos aplinkoje vaikai jaučia didesnę dėmesį, šilumą ir rūpestį.

Sudaryta darbo autorės pagal Zahda, (2019) ir McCall, (2013)

Apibendrinant nagrinėtą temą, galima teigti, kad institucionalizmas yra priešingas atitinkamo deinstitutionalizacijos sąvokai ir reikšmei. Dar nuo praeito amžiaus, institucionalizmas naudotas kaip vienas iš būdų suvaldyti tam tikrų asmenų elgseną, kuri yra atitolus nuo visuomenėje priimtų normų. Galima daryti prielaidą, kad institucionalizmas kaip socialinės globos forma, iš lėto traukiasi ir įgauna vis mažesnę reikšmę valstybių kontekste. Tam turi įtakos priimtos Jungtinių Tautų vaiko teisių (1989) ir Neįgaliųjų teisių konvencijos (2010), kuriose atsižvelgiama į šio reiškinio ydingus ir neatitaisomus padarinius asmenų sveikatai, fizinei bei psichologinei gerovei.

1.3 Deinstitutionalizacija Europos kontekste

Anot D. Pūro, V. Pleckevičienės ir D. Šakalienės (2012) visoje Europos Sąjungoje, daugiau nei vienas milijonas suaugusiųjų ir vaikų, gyvena globos įstaigose. Ilgą laiką manyta, kad tokia žmonių globos forma yra patikimiausia ir naudingiausia, ne tik asmenų esančių globoje, bet ir valstybių atžvilgiu. Tačiau, tyrėjų atlikti tyrimai ir surinkti duomenys parodo, kad institucinė globa visada lemia žemesnę asmenų gyvenimo kokybę ir segregaciją nei gyvenant bendruomenėje, kurioje, teikiamos globos paslaugos yra daug kokybiškesnės ir labiau atliepiančios asmenų būtinausius poreikius (Smyke ir kt. 2007, 218, cit. iš Stražinskaitė ir Giedrė Kvieskienė 2015, 39). Tačiau, kalbant apie Europoje jau įvykusius deinstitutionalizacijos procesus, verta paminėti, kad atlikus septynių Europos šalių apklausą (Danija, Prancūzija, Graikija, Vengrija, Lenkija, Rumunija, Slovakija) apie įgyvendintą deinstitutionalizacijos procesą jų šalyse, buvo identifikuota, kad 19% vaikų buvo gražinti savo tėvams ir artimiesiems ar giminaičiams, 63% vaikų persikėlė gyventi iš institucijos pas globėjus arba buvo įvaikinti, bet 11% vaikų buvo perkelti gyventi į mažesnes institucijas su 11 ar daugiau globojamų vaikų ir 7% vaikų buvo perkelti į kitas globos vietas, tokias kaip bendruomeniniai globos namai (Hamilton ir Browne, 2012).

Taigi, galima teigti, kad išėjus metus Rytų ir Vidurio Europos valstybėse, buvo vadovaujamosi klaidinga globos teorija bei jos formomis, o atsakingi asmenys ignoravo praktiškai aiškiai tokios globos matomas ydingas bėdas ir kylančias problemas, teigdami, kad elgesio problemos, tiek ir socialiniai ryšiai, nėra aktualūs vaikų raidai (Pūras, 2013). Teigiama, kad buvusio sovietinio bloko valstybėse esančiuose vaikų globos namuose, augančiais vaikais, lyginant su Vakarų valstybėmis, yra rūpinamasi gerokai prasčiau. Rytų Europos valstybėse vaikai vis dar neretai patiria fizinių bausmių, kas padaro negrįžtamą žalą vaiko aplinkos suvokimui, raidai ir turi neigiamos įtakos vėlesniam vaiko gyvenimui (Ismayilova, Ssewamala ir Huseynli, 2014).

Gilinant ir analizuojant Vidurio ir Rytų Europos šalyse vyraujančius globos esminius panašumus, D. Stražinskaitė ir G. Kvieskienė (2015) išskiria šiuos bruožus:

- Didesnis vaikų globos poreikis atskiriant juos nuo tėvų;
- Didesnė vaikų dalis gyvena institucijose, o ne alternatyvios globos formose;
- Silpnai išvystyta bendruomenėje teikiamų paslaugų infrastruktūra ir prieinamumas.

Svarbu paminėti, kad Vakarų ir Šiaurės Europos šalys nėra minimos ir nėra sietinos su šio amžiaus deinstitutionalizacijos procesais, nes šių regionų šalyse, institucinės globos reformos ir pertvarkos vyko 1970-1990 metais, dėl ko gerokai sumažėjo socialinės globos namų ir ženkliai padaugėjo šeimose globojamų vaikų (Valstybinio audito ataskaita, 2014).

Analizuojant Europos šalių deinstitutionalizacijos patirtį, galima atkreipti dėmesį į Bulgarijos valstybę, kurioje pirmosios deinstitutionalizacijos užuominos pastebėtos jau 2000 metais (Nikolova, 2009). Tuo tarpu J. Rogers (2014) atlikti tyrimai rodo, kad nuo 2009 m. iki 2013 m., vaikų augančių Bulgarijos šalyje įrengtose institucijose skaičius sumažėjo vos ne per pus, nuo 0,79 proc. iki 0,43 proc. (skaičiuojant nuo bendro Bulgarijoje gyvenančių vaikų skaičiaus). Todėl, svarbu pabrėžti V. Terziev (2019) pateiktas pagrindines Bulgarijos valstybės įgyvendinamo projekto „Deinstitutionalizacijos vizija Bulgarijos vaikams“ gaires ir uždavinius:

- Ginti ir apsaugoti visus vaikų svarbiausius interesus;
- Šeima - tai svarbiausia, sėkmingą vaiko raidą užtikrinanti vaiko institucija, todėl kiekvienas globos sistemoje dirbantis specialistas turi suprasti vaikui daromą žalą, kai jis būna paimamas iš tėvų ir perkeliamas į valstybės globą;
- Turi būti užtikrinta sėkminga globoje augančių vaikų inkluzija, sudarant visas reikiamas sąlygas vaikams dalyvauti bendruomenės gyvenime: priimant juos į darželius, mokyklas, sveikatos įstaigas, sudarant sąlygas naudotis viešuoju transportu ir kitomis bendruomenėje teikiamomis paslaugomis.

Sprendžiant iš pateiktų duomenų, galima matyti, kad Bulgarijos vyriausybė eina tinkama linkme, siekdama užkirsti kelią vaikų patekimui į globos institucijas.

Žvalgantis į užsienio šalių patirtis, Valstybinio audito ataskaitoje (2014) pateikiamos kelių Europos šalių gerosios patirtys, iš kurių jau praeito deinstitutionalizacijos proceso, gali semtis patirties ir Lietuva. Šioje ataskaitoje yra įvardinamos trys šalys:

- *Vokietija*. Šioje šalyje yra ruošiamos taip vadinamos „atraminės“ šeimos, kurios yra paruošiamos esant poreikiui priimti globoti įvairaus amžiaus vaikus, taip pat ir turinčius specialiųjų poreikių.
- *Jungtinė Karalystė*. Šioje valstybėje yra rengiami dviejų tipų skubios pagalbos globėjai: vieni, kurie gali priimti globoti vaiką visą parą, ir kiti, kurie vaiką priima globoti kelioms valandoms ar dienoms, taip suteikdami reikiamo poilsio galimybę pirmajai globėjų grupei.
- *Škotija*. Škotijoje teikiama „atokvėpio“ šeimoms paslauga, kurių vaikai turi specialiųjų poreikių. Vaikai laikinai, kelioms dienoms, apgyvendinami pas specialiuosius globėjus, taip suteikiant vaiką auginančiai šeimai reikiamo poilsio.

Analizuojant Lietuvos valstybės deinstitutionalizacijos procese išvelgiamas stiprybes, D. Stražinskaitės ir G. Kvieskienės (2015) atkreipia dėmesį į paslaugą – globa šeimynose. Pagal 2010 m. vasario 11 d. priimtą Lietuvos Respublikos šeimynų įstatymą, šeimynos pateikiami pagrindiniai tikslai yra - užtikrinti šeimynos: „*globojamų (rūpinamų) vaikų teisių ir įstatymų ginamų interesų įgyvendinimą ir apsaugą, suteikiant šiems vaikams tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jų fizinei,*

protinei, dvasinei, dorovinei bei socialinei raidai, ir tokią šeimos aplinką, kokios reikia jų gerovei, kad tinkamai pasirengtų savarankiškai gyventi šeimoje ir visuomenėje“ (Lietuvos Respublikos šeimynų įstatymas, 2010).

Apibendrinant nagrinėtą temą, galima daryti prielaidą, kad Europoje deinstitutionalizacijos procesai pastebėti jau prieš daugelį metų, dar XX amžiuje. Tokiose šalyse kaip Danija, Prancūzija, Graikija ir Vengrija deinstitutionalizacijos procesas jau yra įvykęs arba pasiekęs vienus iš paskutinių etapų. Tačiau, Vidurio ir Rytų Europos šalyse deinstitutionalizacija dar tik įgauna pagreitį arba yra pradiniuose etapuose. Tokiai susidariusiai situacijai daug įtakos turėjo sovietinis blokas, kuris lėmė Rytų ir Vidurio Europos valstybių sustabarėjimą arba visišką sustojimą plėtojant naujas globos paslaugas ar atkreipiant dėmesį į institucinėje globoje augantiems asmenims daromą žalą.

2. LIETUVOS VAIKŲ GLOBOS SISTEMA

2.1 Vaikų globos sistemos teisinis reglamentavimas

Vaikų globos sistema yra viena labiausiai jaudinančių ir dažnam Lietuvoje rūpimų socialinių paslaugų sritis. Vaikų globos sistemą galima apibūdinti kaip reiškinių, kai vaiko globa tenka valstybei, kuomet šeima negali tinkamai pasirūpinti savo vaiku (Indrašienė ir Giedrė Kvieskienė 2008, cit. iš Stražinskaitė ir Giedrė Kvieskienė 2015, 40). Pagrindinės priežastys lemiančios vaiko patekimą į globos sistemą yra:

- nesirūpinimas ir vaiko nepriežiūra;
- nesaugi aplinka; netinkami tėvų taikomi ugdymo metodai;
- vaiko atžvilgiu patiriamas smurtas;
- tėvų priklausomybių problemos ar socialinių įgūdžių stoka (Gvaldaitė ir Šimkonytė, 2016).

Pastebima, kad ankstyva intervencija į šeimą galima duotų teigiamos naudos apsaugant vaiką, tačiau, toks situacijos normalizavimas dažniausiai užtrunka ilgą laiką, o vaikui reali grėsmė išlieka, todėl jį būtina apsaugoti. Šiuo atveju pagrindinis vaidmuo tenka valstybei, kurį kaip įtvirtinta Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje įpareigota imtis teisinių, administracinių, švietimo ar socialinių priemonių, norint: „<...> apginti vaiką nuo įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, įžeidimų ar piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio, grubaus elgesio ar išnaudojimo, įskaitant seksualinį piktnaudžiavimą, kuriuos jis gali patirti iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors kito jį globojančio asmens <...>” (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989). Privaloma valstybės parama bei apsauga vaikui taip pat apibrėžiama ir šios konvencijos 20 straipsnyje, kuriame teigiama, kad vaikas netekęs savo šeimos aplinkos, ar dėl susidariusių neigiamą įtaką jo raidai darančių šeimoje vyraujančių problemų yra apgyvendinamas kitoje, jo saugumą užtikrinančioje bei šeimos modelį primenančioje aplinkoje (Gvaldaitė ir Šimkonytė, 2016; Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989). Lietuvos globos sistemoje pastaruoju metu didelis dėmesys yra skiriamas alternatyviajai globai. Šis terminas apibrėžia atvejus, kuomet vaiku rūpinasi ne jo biologiniai tėvai, o atsakingos institucijos, suteikiančios vaikui globą šeimynoje, šeimoje ar kitose, bendruomenėje teikiamose vaiko globos paslaugų formose (Stražinskaitė ir Kvieskienė, 2015). Remiantis vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SAMM duomenimis (2019), nuo 2018 metų pradžios, mūsų šalies įstatymuose bei kituose teisiniuose dokumentuose yra įvardinamos keturios pagrindinės globos formos, tai:

- Šeimynoje;
- Globa šeimoje;

- Globos centre;
- Globos institucijoje.

Sprendimas paimti vaiką iš jo šeimos turi būti grindžiamas nuodugniu šeimos įvertinimu. Taip pat, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad vaikui būtų parinkta pati tinkamiausia alternatyvios globos forma, kurioje jis gautų visas reikiamas kompleksines paslaugas, būtiną jo poreikiams patenkinti (SOS Children's Villages Hungary 2013).

Kalbant apie alternatyvias globos formas akcentuojama, kad institucinė globa yra nerekomenduojama alternatyvios globos forma, dėl jos neigiamų aspektų (Cantwell, Davidson, Elsley ir kt., 2013). Dėl to klaidinga yra manyti, kad vaikų apgyvendinimas globos institucijose suteikia jiems visas būtinausias paslaugas, atitinkančias jų būtinausius poreikius. Neįgaliųjų reikalų departamento (2016) išleistose „Tvaraus perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų sistemos sąlygų sukūrimas Lietuvoje: Pertvarkos viešinimo strategija“ (2016) gairėse yra užsimenama apie institucinės globos sistemą, kuri traktuojama kaip ydinga ir neatitinkanti vaiko būtinausių poreikių, užtikrinančių jo visapusišką vystymąsi ir ugdymąsi. Šiose gairėse paviešinami pagrindiniai aspektai leidžiantys teigti, kad:

- Vaikai augantys globos namuose patiria intelekto ir psichinės raidos sulėtėjimą, todėl institucionalizacija daro neigiamą poveikį vaikų fizinei raidai ir psichinei sveikatai.
- Dėl turiningo vaiko bendravimo su konkrečiu suaugusiu trūkumo, vaikas patiria emocinę nepriežiūrą, tai turi neigiamos įtakos vaiko raidai bei skatina vaiko nepasitikėjimą savimi, kas lemia prastus socialinius įgūdžius.
- Vaikų iki šešių metų amžiaus pateikimas į globos instituciją lemia ilgalaikį bendrą raidos sulėtėjimą.
- Globos namai neatitinka šeimos modelio, nes nėra pritaikyti pozityviajai socializacijai, todėl neįmanoma užtikrinti individualių kiekvieno vaiko poreikių.
- Jaunuoliai, augantys vaikų globos namuose, nėra tinkamai paruošiami savarankiškam gyvenimui ir sėkmingai integracijai į visuomenę, jie stokoja savarankiškumo, higienos, socialinių bei kitų, savarankiškumui būtinų, įgūdžių.
- Brangūs institucinės globos kaštai, kas lemia didesnes socialinių paslaugų sektoriaus išlaidas, lyginant su alternatyviomis globos formomis.

Visgi, XXI amžiuje, vaikų globos namų institucijos vis dar yra veikiančios. Anot Segal ir Leah Jacobs (2013) tik dėl nesėkmingos ir nepavykusios, institucinei globai alternatyvios, globos įgyvendinimo ir pritaikymo į globos sistemą patekusiam vaikui.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus (2019) 2018 metų veiklos ataskaitos pateiktais duomenimis, pagalba šeimai vis dar nėra pakankama ir efektyvi, kad šeima

galėtų savarankiškai pasirūpinti savo vaiku, užtikrinant jo globą šeimoje.. Šiai problemai spręsti yra rekomenduojama didinti socialinių, mediacijos, psichologinių, tėvystės įgūdžių mokymų paslaugų plėtrą ir pasiūlą (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolierius, 2019). Taip pat, kreipiant dėmesį į pagalbos šeimai poreikį ir vaikų atskyrimą nuo šeimos, turi būti skatinamas vaikų ir jų tėvų įtraukimas į sprendimų priimimo procesą, kad jie galėtų veiksmingai dalyvauti planuojant ir peržiūrint alternatyvios globos formas (SOS Children's Villages Hungary 2013). Cantwell, N., Davidson, J., Elsley, S., Milligan, I., ir Quinn, N. (2013)

Vietoj institucinės globos skatinama globa šeimoje arba šeimai artima globos aplinka (Cantwell, Davidson, Elsley ir kt., 2013). Deinstitutionalizacijos proceso metu, pradėti kurti bendruomeniniai vaikų globos namai. Juose gyvena nuo 6 iki 8 vaikų, kurių priežiūrą užtikrina socialinės srities specialistai, t. y. socialiniai darbuotojai ir socialinių darbuotojų padėjėjai. Bendruomeniniai vaikų globos namai įsteigiami atskirose patalpose – butuose ar namuose. Mokslininkų D. Snieškienės ir I. Tamulienės (2014) atliktoje lyginamojoje analizėje, kurioje buvo siekiama išsiaiškinti likusių be tėvų globos vaikų patirtį, teikiant skirtingas vaikų globos formas – globą institucijoje ir šeimoje, atskleista, jog vaiko teisių įgyvendinimui palankesnės sąlygos sudaromos šeimyninės globos atveju – šeimoje gyvenantys vaikai linkę dažniau teigiamai vertinti savo gyvenamąją aplinką ir santykius su suaugusiais. Tokiems rečiau susiduria su socializacijos problemomis nei vaikai, gyvenantys vaikų globos namuose. Taip pat atsižvelgiant į tai, kad bendruomeniniuose vaikų globos namuose vaikus supa mažesnis skaičius darbuotojų, kurių kaita yra mažesnė, suteikiama didesnė galimybė užmegzti tvirtus tarpusavio santykius. Anot H. Arendt (2005), socialinis darbuotojas tiek žodžiu, tiek veiksmu įsitraukia į vaiko pasaulį. Vaiko veiksmą ir kalbą, jo gyvenimą supa ir sudaro kitų žmonių tinklas (socialinių darbuotojų, socialinio darbuotojo padėjėjų, kitų specialistų), su kuriuo jis kas dieną sąveikauja. Vaikas priklausomas nuo aplinkos ir jį supančių žmonių, todėl pokalbis su socialiniu darbuotoju, namų jaukumas, šeimai artima aplinka, pasitikėjimą kelianti atmosfera itin svarbi siekiant užtikrinti vaikui saugumą, emocinį stabilumą, suteikti jam aiškumo. Taigi galima teigti, kad bendruomeninių vaikų namų kuriama šeimai artima aplinka teigiamai veikia globojamus vaikus.

Galima daryti prielaidą, kad bendruomeniniuose vaikų globos namuose pagrindinį vaidmenį atlieka socialiniai darbuotojai ir socialinių darbuotojų padėjėjai, kadangi juose nebelieka virėjų, valytojų, ūkvedžio, psichologo, kito personalo, buvusio instituciuose vaikų globos namuose. Išvardintus vaidmenis bendruomeniniuose vaikų globos namuose perima socialiniai darbuotojai ir socialinių darbuotojų padėjėjai. Pertvarka įtakojo ne vien esamų vaidmenų perėmimą, tačiau ir paskatino naujų vaidmenų kūrimąsi. Tai akcentuoja ir Kiaunytė A. su Lygnugariene V. (2019), kurių teigimu pertvarka atnešė pokyčius ne vien į darbo struktūrą ir darbinę socialinių darbuotojų aplinką,

tačiau ir paskatino naujų socialinių darbuotojų vaidmenų atsiradimą socialinio darbo organizavimo procese dirbant su nauju darbo modeliu.

Vaikų globos sistema yra neatsiejama nuo valstybės leidžiamų įstatymų, todėl svarbu apžvelgti pagrindinius teisinius dokumentus, kurie gina ir saugo vaiką nuo neigiamos aplinkos. Šiuo metu vieni iš pagrindinių teisės aktų reglamentuojančių vaiko globą bei priežiūrą Lietuvoje yra šie:

- **Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (1989)**, kurios 20 straipsnyje pabrėžiama, jog vaikas, turi teisę į valstybės teikiamą paramą ir apsaugą, jeigu jo tėvams yra laikinai ar visam laikui panaikintos tėvystės teisės. Taigi Lietuva ratifikuodama Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją įsipareigojo visapusiškai užtikrinti konvencijoje įtvirtintas nuostatas (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1989).
- **Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992)**, kuri nusako pagrindines žmogaus teises ir laisves. Taip pat, 38 straipsnio 2 dalyje yra teigiama, kad valstybė įsipareigoja saugoti ir ginti, motinystę, tėvystę ir vaikystę bei šeimą (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992).
- **Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas (2000)**, kuriame trečios knygos VII dalis yra skirta globai ir rūpybai. Šioje dalyje globa apibrėžiama įtraukiant ne tik vaikus, kuriuos siekiama apsaugoti ir apginti, tačiau visus neveiksnius asmenis. Vaikų globa LR Civiliniame kodekse plačiau įtvirtinama trečiosios knygos XVIII skyriuje „Nepilnamečių globa ir rūpyba“, kuriame apibrėžiami visi klausimai susiję su vaiko globa, t. y. principai, kuriais vadovaujantis yra nustatoma vaiko globa; globos formos, rūšys, ir pan. (Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas, 2000).

Anot K. Vitkausko (2010), vaiko teisių ir būtinausių interesų užtikrinimo požiūriu svarbu yra tai, jog vaiko globa vykdoma vadovaujantis aukščiau paminėtuose dokumentuose pateiktais vaiko globos nustatymo principais:

- Vaiko interesams yra taikomas primumas;
- Vaiko globėjais ar rūpintojais turi tapti vaiko artimieji bei giminaičiai, jei tai atitinka geriausius vaiko interesus;
- Vaiko globa (rūpyba) šeimoje;
- Broliai ir seserys neišskiriami, išskyrus tais atvejais, kai tai pažeidžia vaiko interesus.

Iš to galima spręsti, kad prieš vaikui patenkant į valstybės globą, atsakingi specialistai turi atlikti nuodugnią analizę, išsiaiškinant ir priimant vaikui tinkamiausią sprendimą, kuris atitiktų vaiko geriausius interesus. Kiekvieno vaiko teisė gyventi šeimoje ir būti auklėjamam biologinių tėvų yra prigimtinė ir neginčijama. Tačiau, mūsų šalies sistemoje nėra ir negali būti prievartos metodų ar kitų

būdų, kuriuos taikant būtų užtikrinamas tinkamas vaiko teisių įgyvendinimas jo biologinėje šeimoje (Vitkauskas, 2010).

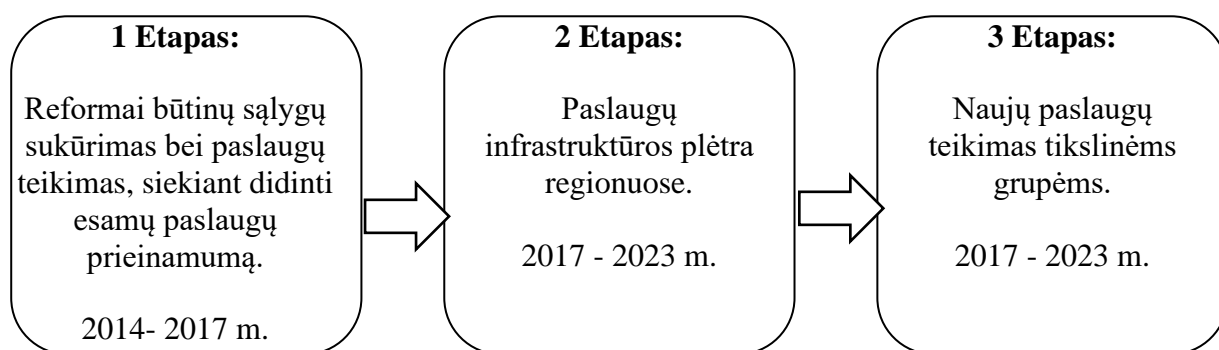
Apibendrinant, galima teigti, kad Lietuvoje yra keturios pagrindinės globos formos: šeimoje, šeimynoje, globos centre, globos institucijoje. Kiekviena iš pateiktų globos formų yra pritaikoma vaikui pagal poreikį, atkreipiant dėmesį į giminystės ryšius bei vaiko svarbiausius interesus. Didžiausia atsakomybė vaikų globos sistemoje tenka valstybei, kuri įpareigota apsaugoti be tėvų globos likusį vaiką ir suteikti jam paramą. Vaikų globos sistema grindžiama remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos civiliniu kodeksu, Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija bei kitais mūsų šalies įstatymais ir poįstatyminiais nutarimais. Siekiant užtikrinti geriausias vaiko interesus Lietuvoje skatinamos alternatyvios vaikų globos formos. Akcentuojama globa šeimynoje ir šeimoje. Tuo tarpu institucinė globa yra nerekomenduotina alternatyvios globos forma. Dėl neigiamos įtakos vaiko pasaulėžiūros konstravimui ir net jo sveikatai ar radai institucinė globa pateikiama kaip ydinga.

2.2 Vaikų globos namų deinstitutionalizacijos įgyvendinimas Lietuvoje

Vaikų globos namų deinstitutionalizacijos procesas Lietuvoje buvo pradėtas siekiant sumažinti didelių institucijų daromą žalą globoje augančiam vaikui, dėl to, buvo imtasi svarbiausios, be tuo pačiu ir vienos iš sunkiausių, pastarųjų metų, globos reformų – pertvarkyti socialinės globos institucijas. E. Šumskienės ir kt. (2015) teigimu, Lietuvoje dar nuo praeito amžiaus pabaigos vykdytos socialinės globos įstaigų stebėsenos, leidžia teigti, kad institucijos kuriose gyvena valstybės globojami asmenys, pažeidžia pagrindines žmogaus teises – teisę į privatumą, saugumą, informaciją, galimybę priimti sprendimus, dalyvauti bendruomenės bei visuomeniniame gyvenime, gauti reikiamas socialines, švietimo, įsidarbinimo ir sveikatos priežiūros paslaugas. Nepaisant to, atliktų ilgamečių tyrimų duomenimis, institucijose neretai susiduriama su naudojamais fiziniais suvaržymais (Šumskienė ir kt., 2015). Todėl, tokios tyrėjų išvados leido susidaryti esamai situacijai – institucinės globos pertvarkai, dar plačiau vadinamai kaip - deinstitutionalizacija.

Nors deinstitutionalizacijos procesas Vakarų Europoje yra gana senas ir žinomas reiškinys, Lietuvoje plačiau apie tai imta kalbėti vos prieš kiek daugiau nei dešimt metų. Tikrąją deinstitutionalizacijos mūsų šalyje pradžia galima vadinti 2012 metų lapkričio 16 dieną, kuomet Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministras patvirtino įsakymą Nr. A1-517 „Dėl neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitutionalizacijos strateginių gairių patvirtinimo“ (2012). Su šio dokumento įsigaliojimu baigėsi kalbos ir buvo prieita prie konkretaus deinstitutionalizacijos proceso įgyvendinimo, kuris palietė ar greitu metu palies, kiekvieną valstybės globojamą asmenį. Vienas iš pagrindinių

deinstitutionalizacijos tikslų yra iki 2030 metų sukurti nuoseklią bei puikiai veikiančią ir visapusiškai koordinuojamą paslaugų sistemą, kurios funkcionavimas užtikrintų kiekvienam vaikui, likusiam be tėvų globos, ar neįgaliajam, visapusišką saugią aplinką, kurioje nebūtų jaučiama socialinė atskirtis, o gyvenimo sąlygos būtų kuo panašesnės į šeimos modelį (Dėl Neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų..., 2012). Tačiau, svarbu paminėti Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus (2019) pastebėjimą, kad vykdomos deinstitutionalizacijos procesas turi būti orientuotas į priemonių sukūrimą, kurios užkirstų kelią vaiko paėmimui iš jo šeimos, o nepavykus to įgyvendinti, tęsiant reikalingos pagalbos šeimai teikimą, turėtų būti prioritetas ne vaiko globa bendruomeniniuose vaikų globos namuose, o vaiko globa pas globėjus, kuri būtų teikiama šeimynoje arba šeimoje. Kitas, ne ką mažiau svarbus, Lietuvos Respublikos socialinės ir apsaugos darbo ministro priimtas įsakymas Nr. A1-83 „Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014-2023 metų veiksmų planas“ (2014), pasirašytas 2014 metų vasario 14 dieną. Atsižvelgus į pateiktą 2014 -2023 metų vaikų globos sistemos pertvarkos planą galima išskirti 3 pagrindinius pertvarkos etapus (1 pav.).

1 Pav. Pagrindiniai 2014 - 2023 metų institucinių vaikų globos namų pertvarkos proceso etapai

Sudaryta darbo autorės pagal „Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014-2023 metų veiksmų planas“, (2014)

Strateginis šio plano tikslas yra “<..> kurti kompleksiskai teikiamų paslaugų sistemą, kuri sudarytų galimybes kiekvienam vaikui, neįgaliajam ar jo šeimai (globėjams, rūpintojams) gauti individualias pagal poreikius paslaugas ir reikiamą pagalbą bendruomenėje, o kiekvienam likusiam be tėvų globos vaikui augti saugioje ir jo raidai palankioje aplinkoje, o jos nesant – įtėvių, globėjų šeimoje” (Perėjimo nuo institucinės globos..., 2014) . **Strateginiam tikslui pasiekti yra iškeliami trys pagrindiniai tikslai:**

1. Darnios aplinkos ir sąlygų kiekvienam vaikui augti savo šeimoje, o likusiems be tėvų globos augti globėjų, įtėvių šeimoje arba šeimynoje užtikrinimas, bei tikslingos pagalbos bendruomenėje gavimas.

Uždaviniai tikslui pasiekti:

- kompleksiskai teikiamų paslaugų šeimoms ir vaikams bendruomenėje stiprinimas;
 - šeimynų ir nevyriausybinių organizacijų bei fizinių asmenų iniciatyvumo stiprinimas ir skatinimas globoti (rūpintis), įvaikinti ar teikti socialines paslaugas likusiems be tėvų globos, neįgaliesiems ar patiriantiems socialinę riziką vaikams;
 - laipsniškas likusių be tėvų globos vaikų, neįgalių vaikų bei kūdikių namų pertvarkymas;
2. Sudaryti neįgaliesiems suaugusiems asmenims ir jų šeimoms sąlygas gauti bendruomenines paslaugas, atitinkančias jų poreikius.

Uždaviniai tikslui pasiekti:

- savarankiškų ar iš dalies savarankiškų neįgalių suaugusių asmenų galimybių gyventi bendruomenėje gaunant reikiamą pagalbą įgalinančią juos dalyvauti visuomenės gyvenime didinimas;
 - pagalbos bendruomenėje užtikrinimas nesavarankiškiems neįgaliesiems suaugusiems asmenims;
 - pagalbos neįgalius suaugusius asmenis prižiūrinčioms šeimoms stiprinimas, neformalios pagalbos skatinimas, specialistų dirbančių su neįgaliais suaugusiais asmenimis kompetencijų didinimas.
3. Visuomenės vertybių nuostatų kaitos skatinimas, formuojant teigiamą požiūrį į pertvarką užtikrinant vykdomų procesų viešumą.

Uždavinys tikslui pasiekti:

- visuomenės vertybinių nuostatų kaitos skatinimas, siekiant tolerantiškai visuomenei ir atvirai bendruomenei ugdyti.

Plane taip pat kiekvienam tikslui pasiekti yra nurodytos priemonės, kurių bus imtasi jiems įgyvendinti, taip pat įgyvendinimo laikotarpis bei atsakinga institucija. Atsižvelgiant į tai šį įsakymą galima apibūdinti kaip esminį ir patį svarbiausią deinstitutionalizacijos procese, kuris įpareigoja kiekvieną globos instituciją imtis plane nurodytų veiksmų, kurie užtikrins ne tik kiekvieno valstybės globoje gyvenančio asmens kokybiškesnį gyvenimą, bet ir platesnį paslaugų spektrą šeimoms, kurioms yra reikalinga atitinkama valstybės institucijų pagalba (Dėl Perėjimo nuo institucinės globos..., 2014).

Tyrinėjant vaikų globos namų deinstitutionalizacijos įgyvendinimą, svarbiausius tikslus šiai baigiamojo temai galima įvardinti pirmąjį ir trečiąjį. Nagrinėjant ir kreipiant dėmesį būtent į vaikų globos namų pertvarką, Jakavonienė (2016) išskiria svarbiausius šio proceso uždavinius:

- Įvertinti kiekvieno vaiko individualius poreikius;
- Nustatyti globos įstaigoje dirbančių darbuotojų motyvaciją bei naujų žinių ir įgūdžių poreikį;
- Parengti įstaigos pertvarkos, individualius vaikų bei paslaugų plėtros planus;
- Sukurti naujų, alternatyvių paslaugų metodinį pagrindą;
- Informuoti, supažindinti bei šviesti bendruomenę;
- Teikti paslaugas, didinant bendruomeninių paslaugų plėtrą ir prieinamumą.

Į šiuos pateiktus punktus turėtų atsižvelgti visi pertvarkoje dalyvaujantys specialistai bei kiti suinteresuoti asmenys. A. Poviliūnas (2014), tyręs vaiko gerovės politikos užtikrinimą Lietuvoje teigė, kad reikia spartinti deinstitutionalizaciją ir kiekvienos globos pakopos individualizuotumo užtikrinimą, kad sprendimai būtų priimami atsižvelgus į vaiko poreikius, padėtį, interesus bei kitas, sėkmingam paslaugų procesui užtikrinti, svarbias aplinkybes (Poviliūnas, 2014). Reikėtų paminėti, kad globos institucijos neišnyksta, jos tiesiog pakeičia savo formą, perkeliant valstybės globoje augančius vaikus į mažesnio ploto, dažniausiai daugiabučiuose įrengtus, butus. Anot Žiburio fondo (2016), keisis darbo su vaikais pobūdis, kuris globojamiems vaikams lems naujas galimybes augti aplinkoje, kuri bus familiaresnė šeimos modeliui ne tik dėl mažesnių patalpų, bet ir dėl užtikrinamos galimybės įsilieti į vietos bendruomenes. Taip pat, su reformos pradžia, didesnis dėmesys yra skiriamas vaikų savarankiškų įgūdžių ugdymui, mokinant juos valdyti savo biudžetą, prižiūrėti tvarką savo asmeniniame kambaryje ar savarankiškai gaminantis sau maistą (Žiburio Fondas, 2016). NVO vaikams konfederacijos, Žiburio Fondo bei Visuomenės raidos ir vystymosi instituto duomenimis (2016) yra išskiriami penki esminiai punktai, dėl ko deinstitutionalizacija yra svarbi ir reikšminga:

- Sudaro sąlygas vaikams gyventi bendruomenėje, tokiu būdu išliekant bendruomenės dalimi, o ne atskirtimi;
- Visas dėmesys suteikiamas į geriausius vaiko interesus, užtikrinant sėkmingą vaiko teisių apsaugą ir jų įgyvendinimą;
- Skatina šeimai ir jose augantiems vaikams teikiamų paslaugų plėtojimą ir kūrimą;
- Didina teikiamų paslaugų kontrolę ir vertinimą, kas skatina teikti kokybiškas paslaugas;
- Padeda mažinti pažeidžiamiausių valstybės globojamų grupių ir asmenų socialinę atskirtį ir stigmatizaciją, ginant jų orumą ir išlaikant juo bendruomenės dalimi.

Tačiau, kad ir kaip gražiai viskas atrodytų planuose, įstatymuose bei kituose su deinstitutionalizacija susijusiose pateiktuose dokumentuose, svarbu suprasti, kad neparuoštas ir skubotas institucijų uždarymas gali turėti neigiamas pasekmes. Anot Gvaldaitės L. ir S. Šimkonytės

(2016), pertvarka gali turėti neigiamų pasekmių vaikams, kai ji yra skubota bei paviršutinė. Neatsižvelgiant ir tikslingai neįvertinus kiekvieno vaiko poreikių, jų persikraustymas į naujas gyvenamąsias vietas gali vykti „mechaniškai“, tuo tarpu grąžinimas tėvams – priverstinis (Gvaldaitė ir Šimkonytė, 2016).

Remiantis Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pateikiamais duomenimis Lietuvoje 2020 metų III ketvirčio pradžioje tėvų globos netekusių vaikų buvo apie 7 tūkst., iš kurių: 66,7 % vaikų gyveno šeimose, 3,4 % pas budinčius globėjus, 4,9 % šeimynose, o 25 % globos namuose. Taip pat nurodoma, kad iš 1,7 tūkst. vaikų gyvenančių vaikų globos namuose, 1,2 tūkst. gyvena stacionariuose globos namuose, o 567 vaikai naujo pobūdžio, t. y. bendruomeniniuose vaikų globos namuose. Atsižvelgiant į pateiktus statistinius duomenis galima pastebėti, kad vis dar nemaža dalis be tėvų globos likusių vaikų gyvena ir augs seno pavyzdžio vaikų globos institucijose. Visgi, lyginant pateiktus duomenis su 2014 metų duomenis kuomet prasidėjo pertvarką, galima pastebėti, kad stacionariuose vaikų globos namuose gyvenančių vaikų skaičius sumažėjo beveik du kartus, nuo 3,4 tūkst. iki 1,2 tūkst. Per šį laikotarpį išaugo šeimoje globojamų vaikų dalis. 2014 metais šeimoje globojamų vaikų dalis sudarė 58,6 %, o 2020 metų III ketvirtį šis rodiklis sudarė 66,7%. Taigi galima pastebėti teigiamą pokytį vaikų globos sistemoje (Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2020).

Apibendrinant nagrinėtą, vaikų globos namų deinstitutionalizacijos įgyvendinimą Lietuvoje, galima teigti, kad šio proceso įgyvendinimas pradėtas siekiant sumažinti institucinėse globos įstaigose gyvenančių vaikų patiriamą žalą. Deinstitutionalizacijos pradžią mūsų šalyje galima sieti su 2012 metais, kuomet buvo priimtas Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Nr. A1-517 „Dėl neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitutionalizacijos strateginių gairių patvirtinimo“ (2012). Su šio įsakymo įsigaliojimu buvo pradėti planuoti deinstitutionalizacijos įgyvendinimo etapai, iškeltas strateginis tikslas, uždaviniai bei priemonės. Galima pastebėti teigiamą pertvarkos įtaką be tėvų globos likusiems vaikams. Per deinstitutionalizacijos įgyvendinimo laikotarpį sumažėjo stacionariuose vaikų globos namuose gyvenančių vaikų skaičius, išaugo šeimose globojamų vaikų skaičius. Dalis be tėvų globos likusių vaikų augs bendruomeniniuose vaikų globos namuose.

3. SOCIALINIO DARBUOTOJO VAIDMUO DEINSTITUCIONALIZACIJOS PROCESSE

3.1 Socialinio darbuotojo funkcijos ir vaidmuo vaikų globos namuose

Vaikų globos namai yra stacionari socialinių paslaugų įstaiga, kuri yra finansuojama valstybės lėšomis ir kurioje yra teikiamos socialinės, švietimo, sveikatos bei kitos būtinos paslaugos vaikams, kuriems yra paskirta laikina arba nuolatinė valstybės globa (Gudžisnienė, 2010). Svarbu suprasti, kad apgyvendinimo vaikų globos institucijoje priemonė vaikui, likusiam be tėvų globos, turi būti taikoma tik esant būtinybei, t. y. nesant galimybei juo rūpintis ir globoti šeimoje, šeimynoje ar globos centre. Vaikų globos namuose dirbantys socialiniai darbuotojai, užima svarbias pareigas ne tik dėl to, kad dirba su viena pažeidžiamiausių mūsų visuomenės grupių, bet ir dėl to, kad turi didelę atsakomybę - paruošti kiekvieną vaiką savarankiškam gyvenimui. Viena iš svarbiausių vaikų globos namuose dirbančio socialinio darbuotojų užduočių yra įtraukti vaiką į jį paliejančių sprendimų priėmimą, taip užtikrinant jo reikiamą įgūdžių ugdymąsi, kas leistų jam ruoštis savarankiškam gyvenimui (Social Care Wales, 2017). Nors darbas vaikų globos namuose gali pasirodyti prasmingas ir motyvuojantis, svarbu suprasti, kad darbe gali laukti dideli iššūkiai, kuriuos ne kiekvienas socialinis darbuotojas įveikia. Todėl, tik pradėję dirbti, socialiniai darbuotojai dar nėra pratę prie emocinių sunkumų dirbant su vaikais, dėl to jie labiau stresuoja probleminėse situacijose nei tie darbuotojai, kurie dirba seniau ir kurie iš dalies jau susivaldo su savo emocijomis.

Vaikų globos namų darbuotojams ruošiant vaikus, gyvenančius institucijose, išsikelti iš jų ir pradėti savarankišką gyvenimą reikėtų iškelti klausimą, ar vaikams sudarytos sąlygos augti institucijose yra pakankamos, kad vaikai galėtų būti paruošti individualiam gyvenimui (Samašonok 2013). Reikėtų nepamiršti, kad vaikų globos namuose dirbantis personalas privalo gebėti adekvačiai ir efektyviai bendrauti su vaikais įvairiose situacijose (Melville Fulford ir Smith, 2013). Social Care Wales (2017) atlikti tyrimai rodo, kad kiekvienas socialinis darbuotojas planuojantis ar jau dirbantis vaikų globos namuose privalo:

- Gerbti ir ginti kiekvieno vaiko teises ir norus;
- Stengtis išlaikyti pasitikėjimą globoje augančiu vaiku;
- Skatinti palaikyti sveiką gyvenseną;
- Gerbti kiekvieno vaiko asmenines teises, užtikrinant, kad nei vienas vaikas savęs nesusižalotų ir, kad nežalotų kitų;
- Dirbti pasitikint vyriausybės vykdoma globos sistema;

- Prisiimti atsakomybę už savo veiksmus, siekiant nuolatos tobulėti ir gilinti žinias vaikų globos srityje.

Nepaisant asmens didelio vidinio noro ir motyvacijos įsidarbinti į vaikų globos namus, svarbus aspektas yra ir jo turima patirtis. V. Gudžinskienės (2010) teigimu, priimant naujus socialinius darbuotojus į vaikų globos namus, svarbu atkreipti dėmesį į darbuotojus kurie jau yra dirbę socialinio darbo srityje su vaikais ir turi panašios patirties.

Anot L. Žalimienės (2007), vaikų globos namuose dirbdamas socialinis darbuotojas turi siekti ne tik žinoti visus faktus apie vaiką, bet ir siekti atskleisti bei pajauti vaiko savijautą, jausmus, požiūrius, kas leistų geriau suprasti kuo vaikas gyvena ir kokios pagalbos jam reikia. Atlikti V. Gudžinskienės (2010) tyrimai parodė, kad socialiniai darbuotojai dirbantys vaikų globos namuose yra:

- Gebantys kritiškai mąstyti ir prisitaikyti prie situacijų;
- Mokantys spręsti problemas ir taikyti atitinkamus problemų sprendimo metodus;
- Turintys pastebėjimų ir pasiūlymų dėl globos paslaugų gerinimo;
- Mokantys naudotis informacinėmis technologijomis.

Tačiau, nors ir pastebimi aiškūs socialinių darbuotojų teigiami įvertinimai, vis dar pasitaiko atvejų kuomet socialiniai darbuotojai stinga kvalifikacijos darbui su vaikais, gyvenančiais ir augančiais vaikų globos namuose, dėl to, svarbu atkreipti dėmesį į darbuotojų kvalifikacijos kėlimo klausimą. Anot S. Mačiulskytės (2013), atlikti tyrimai rodo, kad vaikų globos namuose dirbantys socialiniai darbuotojai vis dar taiko pasenusias metodikas susidariusioms probleminėms situacijoms spręsti. Autorės L. Gvaldaitė ir B. Švedaitė (2005) paantrina S. Mačiulskytės teiginiui, sakydamos, kad šiais laikais socialinis darbuotojas mūsų šalyje daug dažniau naudojasi ne determinuotomis metodikomis, o dažnesniais atvejais pasikliauja savo patirtimi. Iš tikrųjų, demonstruoti socialinio darbo profesionalumą nėra lengva. Visuomenei modernėjant ir profesijoms besikeičiant, pastebimas vis plačiau naudojamas posakis, kad natūralesni darbo metodai yra geresni ir tikresni.

Apibendrinant galima teigti, kad socialiniai darbuotojai dirbantys vaikų globos namuose atlieką svarbią funkciją, kurių pagrindinis tikslas yra paruošti globojamus vaikus savarankiškam gyvenimui. Svarbu, kad socialinis darbuotojas ne viską darytų „už“ vaiką, o darytų „su“ vaiku, tokiu būdu įgalindamas ir mokydamas vaiką ugdytis ir mokytis. Svarbu, kad darbuotojas gebėtų adekvačiai ir konstruktyviai bendrauti ne tik maloniose, bet ir konfliktinėse situacijose. Taip pat, atlikti tyrimai rodo, kad dirbant vaikų globos namuose, socialiniai darbuotojai turi pasižymėti: pagarba, empatija ir pasitikėjimu.

3.2 Socialinio darbuotojo vaidmuo vaikų globos namų deinstitutionalizacijos procese

Socialinio darbuotojo vaidmuo įgyvendinant vaikų globos namų pertvarką apima daugelį darbe atliekamų funkcijų. Nepaisant to, pasiruošimas pertvarkai, institucijos uždarymui ir persikėlimui dirbti į bendruomeninius vaikų globos namus reikalauja papildomų darbuotojo resursų. Anot L. Gvaldaitės ir S. Šimkonytės (2016), ankstyvojoje deinstitutionalizacijos stadijoje reikėtų skirti ypatingą dėmesį į socialinius darbuotojus. Siekiant palaikyti aukštą darbo kokybę, svarbu, kad kiekvienas įstaigoje dirbantis darbuotojas visokeriopai įsitrauktų į pertvarkos procesą, tai ne tik užtikrins sklandesnį viso proceso įgyvendinimą, bet ir leis nepervargti ir nepersidirbti (Gvaldaitė ir Šimkonytė, 2016).

Norint išvengti galimų pertvarkos proceso metu pasitaikančių profesinių perdegimų, svarbu, kad socialiniai darbuotojai būtų supažindinti su naujais gaunamais vaidmenimis prieš prasidedant institucinės globos pertvarkai, pertvarkos metu ir pasibaigus pertvarkai, kai jau teks dirbti kitomis sąlygomis, kitoje vietoje. NVO vaikams konfederacijos (2016) teigimu, socialinius darbuotojus yra būtina informuoti apie naujus vaidmenis, naujas pareigybės nuostatas bei galimus pavojus, svarbu, leisti kiekvienam darbuotojui pasisakyti, išsipasakoti ir juos išklaudyti, o esant reikalui ir siūlyti naujus pasiūlymus, į kuriuos, priklausomai nuo jų svarbumo ir adekvatumo būtų atsižvelgta. Tačiau, pasitaikius atvejams, jeigu pasiūlymai būtų ne argumentuotai atmesti, aiškintis priežastis, kodėl jų buvo atsisakyta, nes būtent šis dvipusis bendradarbiavimas mažina pasipriešinimą naujoms įvedamoms taisyklėms, kurių darbuotojai turės laikytis (NVO vaikams konfederacija, 2016).

Žiburio Fondo (2016) duomenimis, viena iš svarbiausių socialinių darbuotojų dirbančių vaikų globos namuose užduočių pertvarkos procese yra tinkamai paruošti globojamus vaikus pertvarkai ir kraustymosi iš institucijos į naujus butus procesui. Nepaisant to, vaikai turi būti supažindinti su pertvarkos proceso etapais, o kai vaikams yra perduota visa reikiama informacija, rekomenduotina su jais pasikalbėti ir padiskutuoti apie artėjantį išsikraustymą, apie jų poreikius bei atkreipti dėmesį į kitus jiems rūpimus klausimus. Žiburio Fondas (2016) pateikia esminius klausimus, kuriuos rekomenduojama socialiniam darbuotojui aptarti su vaikų globos namuose augančiais vaikais prieš išsikeliant į naujus, bendruomenėje įkurtus, butus:

- Kas vaikams yra svarbiausia prieš paliekant esamus namus globos įstaigoje? Galima vaiką užvesti ant kelio, paklausiant jo: su kuo norėtum išsaugoti esamus ryšius? Kokius daiktus pasiimsi su savimi ar kurių daiktų tau jau nebe reikės?
- Kaip vaikai įsivaizduoja savo naują gyvenimą naujai įrengtame bute? Kokios pagalbos jiems galbūt reikės? O gal kuris vaikas turi specialiųjų poreikių ir pagalba jam bus būtina?

- Paklausti vaikų nuomonės, kaip jie mato socialinius darbuotojus, persikraustymo metu, kokios pagalbos jiems iš darbuotojų galimai reikės?
- Kokios informacijos vaikams dar trūksta? Ką jie dar norėtų sužinoti, kad jaustųsi saugiau ir užtikrinčiau prieš prasidedant kraustymosi etapui.
- Kitos vaikų mintys, kurias nori pateikti ir apie tai padiskutuoti.

Iš pateiktų klausimų galima suprasti, kad socialinių darbuotojų, besiruošiančių institucijos pertvarkai, laukia nelengvas ir sunkus etapas. Svarbu suprasti, kad pertvarka yra vykdoma ne dėl darbuotojų, o dėl institucinėje globoje augančių vaikų, todėl būtina skirti visą dėmesį vaikų informavimui ir šio proceso paruošimui. Dėl to, yra pastebimas svarbus ir glaudus ryšys tarp sėkmingos institucijoje vykdomos pertvarkos ir pertvarkoje dalyvaujančių darbuotojų. D. Pūras, V. Pleckevičienė ir D. Šakalienė (2012) atkreipia dėmesį į darbuotojų rengimo procesą, kurį globos įstaigos gali pritaikyti darbuotojams, besiruošiantiems pereiti dirbti iš institucinių globos namų į bendruomeninius globos namus. Pateikiami svarbiausi akcentai, siekiant bendruomenėje išlaikyti teikiamų paslaugų kokybę, tai:

- Planavimas, kurį sudaro procesų, vaidmenų ir įgūdžių nustatymas;
- Darbuotojų atrankų vykdymas ir rengimo kliūtys;
- Perkvalifikavimas ir mokymas;
- Specialistų dirbančių socialinio darbo srityje profesinės vertybės ir etika;

Galima neabejoti, kad jei visų pateiktų punktų bus laikomasi, pertvarkos procesas pasidarys lengvesnis ne tik patiems darbuotojams, bet ir vaikams. Kvalifikuotų ir motyvuotų socialinio darbo specialistų bendruomenėje buvimas skatina greitą naujų paslaugų diegimą, taip pat galima užtikrinti, kad bendruomenėje nebus atkartojama institucinių vaikų globos namų praktika (Pūras, Pleckevičienė ir Šakalienė, 2012). Šiai nuomonei pritaria Šumskienė ir kt. (2015), teigdami, kad apie planuojamą pertvarką turi būti informuojami visuose lygmenyse dirbantys įstaigos darbuotojai, be išimties. Taip pat pabrėžiamas darbuotojų vaidmuo ir atsakomybės pertvarkos metu, kurioms turi būti skiriamas ypatingas dėmesys teikiant informaciją. Analizuojant globos įstaigos deinstitucionalizacijos procese dalyvaujančių socialinių darbuotojų vaidmenį, svarbu būti susipažinus su galimomis rizikomis bei problemomis, kurias pateikia Neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2016):

- Motyvacijos trūkumas dalyvaujant pertvarkos įgyvendinimo veiklose;
- Vaikų globos namuose dirbančių darbuotojų ir vadovų pasipriešinimas pokyčiams, dėl: baimės prarasti darbo vietą, nežinomybės, nesugebėjimo pripažinti vykstančių pokyčių;
- Nuoseklumo ir aiškumo trūkumas;
- Įstaigoje dirbančių darbuotojų siauras ir nevisapusiškas pertvarkos proceso suvokimas.

Susipažinus ir žinant galimas kilti grėsmes, būtų tikslinga žinoti įstaigoje dirbančių darbuotojų nuomonę ir pagrindinius pastebėjimus, dėl vykstančio įstaigos pertvarkymo. Todėl, L. Gvaldaitės ir S. Šimkonytės (2016) atliktų tyrimų duomenimis išryškėjo šie pagrindiniai vaikų globos namuose dirbančių socialinių darbuotojų pastebėjimai, vertinant įstaigos pertvarkymą ir reorganizavimą į bendruomenėje teikiamas globos paslaugas:

- **Darbuotojų nepasitikėjimas numatoma pertvarka.** Daugelis darbuotojų bijo ir nerimauja dėl pertvarkos, jaučiasi nesaugūs, abejoja dėl pokyčių naudos.
- **Po reformos liks tik motyvuoti socialiniai darbuotojai.** Pastebima skirtinga darbuotojų motyvacija dirbti pasibaigus pertvarkai. Todėl, po reformos darbo vietose planuoja likti tik motyvuoti darbuotojai.
- **Aplinka, reikalinga vaikui, negali būti institucija.** Darbuotojai vienareikšmiškai sutinka, kad pagrindinis pertvarkos tikslas yra parengti globoje augantį vaiką savarankiškam gyvenimui, todėl aplinka kurioje vaikas auga, negali būti institucija.
- **Reforma negali būti automatiška.** Didelis dėmesys kreipiamas tinkamam darbui su vaiku, nurodant, kad sėkmingai pertvarkai yra būtinas pasiruošimas ir vaikų informavimas, todėl pertvarka negali būti vykdoma automatiškai, neturint aiškaus plano.
- **Pirmasis žingsnis link pertvarkos – bendra darbuotojų pozicija.** Darbuotojai sutaria, kad bendros pozicijos laikymasis, ne tik suteikia jėgų, bet ir skatina tobulėti gilinant žinias į deinstitutionalizacijos procesą.

Žiburio Fondo (2016) duomenimis, darbuotojų ir globos namuose augančių vaikų dalyvavimas pertvarkos procese priimant konkrečius klausimus susijusius su vaikų perkėlimu iš globos institucijų į naujo pobūdžio bendruomeninius globos namus, yra būtinas, nes tiek vaikai, tiek ir darbuotojai susidariusią situaciją gali vertinti kitaip nei pertvarkos rengėjai, todėl, tai leistų patį procesą pagyvinti ir siekti įvairiapusės validacijos.

Apibendrinant nagrinėtą socialinių darbuotojų vaidmenį vaikų globos namų deinstitutionalizacijos procese, galima daryti išvadą, kad yra būtinas dėmesio skyrimas ir socialinių darbuotojų įtraukimas į visą proceso eigą. Kiekvienam socialiniam darbuotojui turi būti sudarytos galimybės išsipasakoti ir pasisakyti, tokiu būdu jie praplės savo suvokimą apie visą deinstitutionalizacijos procesą. Kaip vieną iš svarbiausių socialinių darbuotojų užduočių įstaigos pertvarkos proceso metu yra įvardijamas tinkamas vaikų paruošimas pertvarkai. Svarbu pastebėti, kad ypatingą dėmesį reikia skirti persikraustymo iš institucijos į bendruomeninius vaikų globos namus etapui.

4. TYRIMO METODAI IR ORGANIZAVIMAS

Pagrindinis vykdomo tyrimo tikslas – ištirti socialinių darbuotojų, dalyvavusių deinstitutionalizacijos procese, patirtis.

Tyrimo metodai:

- Įgyvendinant darbe iškeltus uždavinius panaudojamas mokslinės literatūros ir dokumentų analizės metodas, siekiant išanalizuoti deinstitutionalizacijos bei institucionalizacijos sampratas ir išnagrinėti Lietuvos vaiko globos teisinę bazę.
- Siekiant ištirti socialinių darbuotojų patirtį, dalyvaujant deinstitutionalizacijos procese, perėjus nuo darbo instituciniuose vaikų globos namuose prie darbo bendruomeniniuose vaikų globos namuose, naudojama kokybinio tyrimo strategija, tyrimo duomenų rinkimui – pusiau struktūruoto interviu metodas.
- Tyrimo rezultatų analizei buvo panaudotas turinio (content) analizės metodas.

Duomenų rinkimo metodo pasirinkimas. Siekiant gauti duomenų apie socialinių darbuotojų patirtis deinstitutionalizacijos procese, taip atsakant į darbe išsikeltus klausimus bei suformuluotą problemą, taip pat papildyti teorinės dalies analizę, pasirinkta atlikti kokybinį tyrimą. Pasak Kardelio (2017), kokybinio tyrimo metodas lyginant su kiekybinių tyrimo metodu - orientuotas į tyrimo dalyvių patirtis ir sampratas, įvykių interpretacijas, todėl yra lankstus, neformalus. Dar vienas kokybinio tyrimo privalumas - galimybė ištirti asmens patirtį, gauti reikšmingos, netikėtos ir nenumatytos informacijos bei galimybė tiriamiesiems nevaržomai išsakyti savo nuomonę (Kardelis, 2017). Pasak Žydžiūnaitės V. ir Sabaliausko S. (2017), kokybinis tyrimas pasitelkiamas tiriamuosius reiškinius norint suprasti pateikiant holistinį, interpretacinį paaiškinimą, kylanti iš atvejų analizės (Žydžiūnaitė ir Sabaliauskas, 2017). Galima išskirti kelias kokybinį tyrimą charakterizuojančias savybes:

- Atliekant kokybinį tyrimą, teorija yra generuojama iš tyrimo metu surinktų duomenų;
- Kokybinio tyrimo metu socialinį pasaulį siekiama suprasti tiriant, kaip interpretuoja, suvokia jį tyrimo dalyviai;
- Atliekant kokybinį tyrimą yra remiamasi požiūriu, kad „<.> *socialinė realybė yra sąveikų tarp individų rezultatas* <.>“ (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016.).

Tyrimo duomenų rinkimui buvo pasitelkta **pusiau struktūruoto interviu forma** – tai tikslingas pokalbis, kuomet yra iš anksto paruošti interviu klausimai ir numatyti papildomi pagalbiniai klausimai, kurie padėtų gauti kuo išsamesnius rezultatus. Pokalbis vykdomas pagal tam tikras gaires, tačiau pokalbio eigoje gali kisti klausimų formuluotės, klausimų uždavimo tvarka.

Tyrimo instrumentas – remiantis magistro darbe analizuota mokslinė ir teisinė literatūra, kokybiniam tyrimui iš anksto paruoštas pusiau struktūruoto interviu klausimynas. Jame numatyti konkretūs klausimai, iš anksto apgalvota jų pateikimo seka, taip pat numatyta, jog interviu eigoje, tyrėjas turės galimybę papildomai užduoti klausimų, kurie nėra įtraukti į klausimyną, tačiau gali būti reikalingi konkrečių informantų minčių išgryninimui.

Klausimyną sudaro 5 diagnostinių klausimų blokai, taip pat sociodemografiniai klausimai apimantis: amžių, darbo patirtį, pareigas:

- **I blokas:** deinstitutionalizacijos samprata: socialinių darbuotojų nuomonė;
- **II blokas:** socialinio darbuotojo funkcijos ir vaidmenys instituciniuose ir bendruomeniniuose globos namuose: informatų nuomonė;
- **III blokas:** santykiai instituciniuose ir bendruomeniniuose globos namuose: informantų nuomonė;
- **IV blokas:** socialinių įgūdžių ugdymas instituciniuose ir bendruomeniniuose globos namuose: informantų nuomonė;
- **V blokas:** socialinių darbuotojų patirtys deinstitutionalizacijos procese.

Tyrimo eiga:

Pirmame etape buvo atlikta mokslinės literatūros ir dokumentų analizė;

Antrame etape remiantis išanalizuota literatūra ir dokumentais, buvo sukurtas tyrimo klausimynas, atrinkti tyrimo dalyviai;

Trečiame etape 2021m. sausio – vasario mėnesiais buvo renkami tyrimo duomenys;

Ketvirtajame etape buvo vykdoma pirminė duomenų analizė, atliekamos interviu transkripcijos;

Penktame etape analizuojami bei interpretuojami tyrime gauti rezultatai;

Šeštame etape formuluojamos tyrimo išvados ir rekomendacijos.

Tiriamieji ir jų atranka. Tiriamųjų atranka vyko pagal iš anksto apibrėžtus kriterijus, t.y. išskeltas būtinų kriterijų tyrimo dalyviams sąrašas. Pagrindiniai kriterijai buvo:

- tyrimo dalyvio pareigos yra socialinio darbuotojo;

- turi būti dirbęs ne mažiau 1 metus instituciniuose vaikų globos namuose, dalyvavęs jų reorganizacijos procese ir dirbantis ne mažiau nei 1 metai tos pačios vaikų globos įstaigos bendruomeniniuose vaikų globos namuose.

Siekiant išlaikyti konfidencialumą, tyrimo dalyvių vardai nebus nurodomi, jiems priskirti specialūs kodai – Nr.1, Nr.2, Nr.3, Nr.4, Nr.5, Nr.6, Nr.7.

Vykdam tyrimą, buvo tikslingai siekiama neapsiriboti vieno miesto ar vienos įstaigos socialinių darbuotojų nuomone, patirtimi, tad į tyrimą buvo įtraukti socialiniai darbuotojai iš skirtingų Lietuvos miestų.

Tyrime dalyvavo Kauno, Ukmergės, Kuršėnų ir Vilniaus miestų socialiniai darbuotojai, atitinkantys kriterinės atrankos sąlygas. Dėl atstumo tarp informantų bei tyrėjo ir susiklosčiusios situacijos šalyje dėl COVID-19, su trimis tyrimo dalyviais vyko gyvas interviu pokalbis, su likusiais – vyko nuotolinis interviu pokalbis, paskambinus mobiliuoju telefonu. Pokalbiai buvo įrašomi (2 lentelė).

2 lentelė. Informantų charakteristikos

Informantų žymėjimas	Pareigos	Amžius	Darbo laikotarpis instituciniuose VGN	Darbo laikotarpis BVGN	Miestas
Nr. 1	Socialinė darbuotoja	44	4,5	2,5	Ukmergė
Nr. 2	Socialinė darbuotoja	28	1,5	1	Kaunas
Nr. 3	Socialinė darbuotoja	35	2	4	Vilnius
Nr. 4	Socialinė darbuotoja	55	20	3	Vilnius
Nr. 5	Socialinė darbuotoja	52	6	2	Kuršėnai
Nr. 6	Socialinė darbuotoja	44	1,5	3,5	Vilnius
Nr. 7	Socialinė darbuotoja	26	2	3	Kaunas

Tyrimo imtis: Tyrime, siekiant nustatyti imties dydį, buvo taikytas informatyvumo principas, kuris kitaip dar apibrėžiamas kaip informacijos prisotinimo principas. Atsižvelgiant į šį principą, tyrimas yra nutraukiamas, kai tyrėjas pastebi, jog informantai nebepateikia naujos informacijos, ji pradeda kartotis. Duomenis šio magistro darbo tyrimui buvo renkami iki tol, kai buvo pastebėtas pasikartojimo dėsningumas – apklausus 7 tiriamuosius.

Tyrimo etika. Vykdam tyrimą, buvo laikytusi tokių tyrimo etikos principų:

- Tyrimo dalyviams iš anksto buvo pristatytas tyrimo tikslas. Paašškintos neaiškios sąvokos. Tiriamajam pageidaujant, jis buvo iš anksto supažindintas su tyrimo klausimais. Suteikta galimybė priimti sprendimą ar dalyvauti tyrime ar pasitraukti iš jo. Tokiu būdu buvo išlaikomas *pagarbos asmens orumui principas*;
- Tyrimo dalyviai iš anksto buvo informuoti apie tai, jog interviu pokalbis bus įrašomas pasitelkiant mobiliojo telefono garso įrašymo programėlę;

- Tyrimo dalyviams buvo užtikrintas konfidencialumas ir anonimiškumas. Nebuvo fiksuoti jokie asmens duomenys, kurie leistų identifikuoti informantą. Analizuojant tyrimo duomenys, kiekvienam informantui priskiriamas kodas (Nr.1, Nr.2 ir t.t.), o pateikiama sociodemografinė informantų informacija nesuteikia galimybės identifikuoti jį, atskleisti jo tapatybę ar darbovietę. Tokiu būdu išlaikomas *konfidencialumo principas*.

Duomenų apdorojimas ir analizė. Tyrimo duomenis sudaro 7 informantų atsakymai į klausimą. Interviu pokalbių garso įrašai buvo transkribuojami. Vėliau visų 7 informantų gautų atsakymų analizavimui buvo pasitelktos ir identifikuotos kategorijos ir subkategorijos, kurios atspindėjo informantų išryškintas problemas ir tendencijas. Informantų atsakymai buvo išskaidyti pagal sukurtas kategorijas ir subkategorijas, lyginamos ir jungiamos tarpusavyje, ieškant panašumų, skirtumų ir pasikartojančių minčių. Apdorotiems tyrimo duomenims išanalizuoti buvo naudotas turinio (content) analizės metodas.

5. TYRIMO REZULTATAI

5.1 Deinstitutionalizacijos samprata: socialinių darbuotojų nuomonė

Teorinėje dalyje analizuojant skirtingų mokslininkų pateikiamas deinstitutionalizacijos sampratas, galima buvo pastebėti, kad kiekviename apibrėžime išskiriami vis kitokie šio proceso aspektai. Pavyzdžiui, E. Dunajevs (2012) akcentavo socialinės globos institucijų naikinimą ir paslaugų teikimą bendruomenėje. Tuo tarpu E. Šumskienė (2014) išskiria pertvarkos suteikiamą galimybę žmogui tapti savarankiškesniam bei lengviau prieinamų paslaugų tinklo kūrimą, teikiamų bendruomenėje. Jai antrina ir mokslininkas V. Terzjev (2019), teigdamas, jog deinstitutionalizacija sukuria globos formą, kuri leidžia priartėti prie gyvenimo šeimoje modelio. Išskiriami deinstitutionalizacijos proceso aspektai, leidžia daryti prielaidą, jog socialiniai darbuotojai, tiesiogiai dirbantys su klientais, gali skirtingai interpretuoti deinstitutionalizaciją, susikoncentruojant tik ties tam tikrais jos aspektais. Skirtingos interpretacijos, gali turėti įtakos socialinių darbuotojų taikomiems darbo metodams, deinstitutionalizacijos proceso eigai ir rezultatams. Dėl to, tyrimų dalyvių buvo paprašyta pasidalinti tuo, kaip jie supranta ir su kuo jiems asocijuojasi deinstitutionalizacijos procesas ir samprata (2 lentelė).

Išanalizavus tyrimo rezultatus, galima pastebėti, kad didžiąjai daliai informantų, deinstitutionalizacija asocijuojasi su nauju darbo modeliu: „<..> *keitėsi darbo struktūra <..> didesnės darbo valandos, darbo grafikas kažkiek keitėsi <..> padidėjo darbo krūvis ir pareigų <..>*“ (Nr.6); „<..> *Paslaugoms teikiamos bendruomenėje. Keičiasi darbo metodai, darbo modelis. Artinamas darbas prie šeimos modelio*“ (Nr.7); „<..> *geras dalykas, kad tai visiems į naudą <..> patyrėme <..> Tą tokį, persikvalifikavimą. Tokią naują, naują, naują schemą darbo*“ (Nr. 3). Socialiniai darbuotojai išskyrė tokius, pertvarkos įtakotus pokyčius darbe: padidėjo darbo krūvis – darbo valandų pokytis; atsirado naujų funkcijų; pasikeitė darbo aplinka ir metodai. Pertvarka paskatino socialinius darbuotojus prisitaikyti prie kintančios darbo aplinkos, įgyjant naujų žinių ir ieškant naujų darbo metodų, pasikeitusioje darbo aplinkoje.

Tuo tarpu kiti informantai deinstitutionalizaciją apibūdino, kaip didesnę paslaugų prieinamumą: „<..> *lengvesniu paslaugų prieinamumu, mažiau biurokratijos, daugiau galimybių klientui*“ (Nr.1); „<..> *šitą institutą susmulkinti į bendruomenę ar dar kažką <..>*“ (Nr.5); „<..> *asocijuojasi su permainomis, su padalijimu. Didelis objektas dalinamas, skaidomas į kelis mažesnius padalinius*“ (Nr.7). Informantų nuomone, deinstitutionalizacija padalija ir susmulkina dideles institucijas, ko pasekoje, paslaugos klientui tampa lengviau prieinamos. Paslaugų prieinamume klientui atsiranda aiškumas ir konkretumas, sumažėjus biurokratijai, galimai pagreitėja paslaugų gavimas. Šiuos akcentuojamus aspektus galime matyti analizuojamus ir mokslinėje literatūroje.

Pavyzdžiui, teigiama, kad teikiant paslaugas bendruomeniniuose vaikų globos namuose, yra užtikrinamas didesnis dėmesys kiekvienam vaikui, jo asmeniniams poreikiams, kas pasekoje leidžia darbuotojams tinkamai įvertinti vaiko poreikius, santykius su artimaisiais ir jį supančia aplinka (Gvaldaitė ir Šimkonytė, 2016; Terziev, 2019).

3 lentelė. **Deinstitucionalizacijos samprata: socialinių darbuotojų nuomonė**

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Deinstitucionalizacijos samprata: socialinių darbuotojų nuomonė	Didesnis paslaugų prieinamumas	„<..> lengvesniu paslaugų prieinamumu, mažiau biurokratijos, daugiau galimybių klientui“ (Nr.1); „<..> šitą institutą susmulkinti į bendruomenę ar dar kažką <..>“ (Nr.5); „<..> asocijuojasi su permainomis, su padalijimu. Didelis objektas dalinamas, skaidomas į kelis mažesnius padalinius“ (Nr.7).
	Ilgalaikis ir kompleksiškas procesas	„<..> daug laiko, pastangų, planavimo, valstybės institucijų priežiūros, finansinių resursų bei klientų paruošimo pertvarkai <..>“; „deinstitucionalizacija yra globalus ir visą šaly turintis aprėpti procesas <..>“ (Nr.2).
	Naujas darbo modelis	„<..> ta šeimyninė aplinka žymiai geriau, būti mažesnėse grupėse ir daugiau suteikti jiems informacijos, dėmesio, vaikui ir aplamai, požiūris į vaiką kita“ (Nr.4); „<..> geras dalykas, kad tai visiems į naudą <..> patyrėme <..>“; „Tą toki, persikvalifikavimą. Tokių naujų, naujų, naujų schemų darbo“ (Nr. 3); „<..> keitėsi darbo struktūra <..>“; „didesnės darbo valandos, darbo grafikas kažkiek keitėsi“; „<..> padidėjo darbo krūvis ir pareigų <..>“ (Nr.6); „<..> Paslaugoms teikiamos bendruomenėje. Keičiasi darbo metodai, darbo modelis. Artinamas darbas prie šeimos modelio“ (Nr.7).

Apibendrinant, galime teigti, kad kaip ir mokslinėje literatūroje, taip ir informantų atsakymuose, apibrėžiant deinstitucionalizacijos sampratą, yra išskiriami skirtingi šio proceso aspektai. Daugiau nei pusei informantų, deinstitucionalizacija asocijuojasi su pokyčiais darbe, darbinėje aplinkoje – padidėjas darbo krūvis, pasikeitusi darbo aplinka, naujas darbo modelis, schema. Likusi dalis informantų, minėtą procesą, įvardina kaip didesnį paslaugų prieinamumą ir jų teikimą bendruomenėje. Svarbu atkreipti dėmesį, kad deinstitucionalizacija yra sudėtingas, ilgalaikis, sistemingas procesas, reikalaujantis išteklių, visų procese dalyvaujančių įsitraukimo (Terziev, 2019). Šio proceso ilgalaikį ir sudėtingą įgyvendinimą mini ir vienas iš informantų, kuriam: „<..> deinstitucionalizacija yra globalus ir visą šaly turintis aprėpti procesas <..>“ (Nr.2), kuris reikalauja: „<..> daug laiko, pastangų, planavimo, valstybės institucijų priežiūros, finansinių resursų bei klientų paruošimo pertvarkai <..>“ (Nr.2).

5.2 Socialinio darbuotojo vaidmuo institucinių vaikų globos namų deinstitutionalizacijos proceso metu

Pasiruošimas pertvarkai, institucijos uždarymui ir persikėlimui dirbti į bendruomeninius vaikų globos namus, reikalauja papildomų darbuotojo resursų. Norint užtikrinti ir palaikyti aukštą darbo kokybę, būtina skirti ypatingą dėmesį socialiniams darbuotojams, visokeriopai juos įtraukiant į pertvarkos procesą. Tai užtikrina sklandų deinstitutionalizacijos įgyvendinimą, susidūrus su iššūkiais, kurie skatina naujų socialinių darbuotojų vaidmenų atsiradimą, turimų kompetencijų įtvirtinimą ir naujų įgijimą (Gvaldaitės ir Šimkonytės, 2016). Socialinių darbuotojų svarbą akcentuoja ir E. Munro (2011), kuris aptaria veiksmingos vaiko teisių apsaugos sistemos principus. Atkreipiamas dėmesys, jog politikos vykdytojai, šiuo atveju - socialiniai darbuotojai tiesiogiai dirbantys su pažeidžiama asmenų grupe, gali daryti įtaką įgyvendinamos politikos rezultatams, todėl svarbu juos paruošti vaidmenims, kuriuos specialistai prisiims pertvarkos proceso metu.

Dėl išvardytų priežasčių, atliekant tyrimą, buvo siekiama išsiaiškinti, kokį vaidmenį socialinis darbuotojas atliko deinstitutionalizacijos proceso metu. Gauti duomenys buvo suskirstyti į atitinkamas subkategorijas, kurios pagrindžiamos informantų teiginiais (3 lentelė).

Išanalizavus gautus duomenys, didžioji dalis tyrimo dalyvių įvardino, kad deinstitutionalizacijos proceso metu, socialinis darbuotojas prisiėmė organizatoriaus vaidmenį ir funkcijas: „<..> tiesiogiai dalyvavo namo remonto, aplinkos tvarkymo darbuose, padėjo vaikams persikraustyti ir įsikurti naujuose namuose“. (Nr.1); „Pradžia buvo nuo būsto paieškos <..> ieškojau būsto nuomotis <..> tu buvai nekilnojamo turto agentas, vėliau domėjaisi įstatais, nuostatais, analizavai <..> gebėjimas susitarti <..> reikia mokėti planuoti laiką <..>“ (Nr.3); „Reikėjo ir kroviko kompetencijas, aišku, ugdyti, labai daug organizacinių <..> dizaineriu reikėjo būti <..> ir socialinis darbuotojas, krovėjas, šlavėjas (pauzė), virėjas, viskas viename. <..> visi ūkiški darbai vis tiek gula ant to žmogaus <..>“. (Nr.4); „<..> ūkvedžiu teko pabūti, ir baldų ieškoti, ir įrangos ieškoti <..>“ (Nr.5). Remiantis informantų atsakymais, galima teigti, jog socialinis darbuotojas atliko vieną pagrindinių vaidmenų institucijos pertvarkos metu, kadangi koordinavo tinkamų bendruomeniniams vaikų globos namams patalpų paiešką, analizavo pertvarką reglamentuojančius teisės aktus ir įsakymus. Socialinis darbuotojas turėjo planuoti laiką, inventoriaus paiešką ir pervežimą, vaikų perkraustymą į naujus namus.

Kiti tyrimo dalyviai išskyrė rūpintojo – išklaustytojo ir nukreipėjo vaidmenį, kurį deinstitutionalizacijos metu atliko socialinis darbuotojas. Informantai teigia, kad: „<..> dasidėjo dar jaunuolių ruošimas persikraustymui. Tekdavo išklaudyti susirūpinusius jaunuolius, dėl nerimo ir nežinomybės kaip ir kas bus ateityje“ (Nr.2); „Psichologų reikėjo kompetencijos <..> pastovus

nukreipimas to tokio pozityvesnio buvimo <..>“ (Nr.4). Atsižvelgus į informantų atsakymus, drįsčiau teigi, jog institucijos pertvarkos metu, vaikams trūko psichologinės pagalbos iš ją teikiančių specialistų, kadangi tą funkciją atliko socialinis darbuotojas.

Taigi, informantai išskyrė du pagrindinius socialinio darbuotojo vaidmenys, kuriuos atliko deinstitutionalizacijos proceso metu, t. y. organizatoriaus ir rūpintojo – išklaustytojo ir nukreipėjo vaidmenis. Deinstitutionalizacijos proceso metu, socialinis darbuotojas atliko ne tik jam pagal profesiją skirtas užduotis ir funkcijas, tačiau teko pasitelkti ir naujas, kitų sričių specialistams būdingas kompetencijas.

4 lentelė. Socialinio darbuotojo vaidmuo vaikų globos namų deinstitutionalizacijos procese

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Socialinio darbuotojo vaidmuo vaikų globos namų deinstitutionalizacijos proceso metu	Atsiranda organizatoriaus vaidmuo ir funkcijos	„<..> tiesiogiai dalyvavo namo remonto, aplinkos tvarkymo darbuose, padėjo vaikams persikraustyti ir įsikurti naujuose namuose“. (Nr.1); „Pradžia buvo nuo būsto paieškos <..> ieškojau būsto nuomotis <..> tu buvai nekilnojamo turto agentas, vėliau domėjaisi įstatais, nuostatais, analizavai <..> gebėjimas susitarti <..> reikia mokėti planuoti laiką <..>“ (Nr.3); „Reikėjo ir kroviko kompetencijas, aišku, ugdyti. labai daug organizacinių <..> dizaineriu reikėjo būti <..> ir socialinis darbuotojas, krovėjas, šlavėjas (pauzė), virėjas, viskas viename. <..> visi ūkiški darbai vis tiek gula ant to žmogaus <..>“ (Nr.4); „<..> ūkvedžiu teko pabūti, ir baldų ieškoti, ir įrangos ieškoti <..>“ (Nr.5).
	Atsirado rūpintojo – išklaustytojo ir nukreipėjo vaidmuo	„<..> dasidėjo dar jaunuolių ruošimas persikraustymui. Tekdavo išklausti susirūpinusius jaunuolius, dėl nerimo ir nežinomybės kaip ir kas bus ateityje“ (Nr.2); „Psichologų reikėjo kompetencijos <..> „pastovus nukreipimas to tokio pozityvesnio buvimo <..>“ (Nr.4).

5.3 Vaikų susidūrimas su deinstitutionalizacija

Deinstitutionalizacija yra vykdoma ne dėl darbuotojų, o dėl institucinėje globoje augančių vaikų, todėl būtina skirti visą dėmesį vaikų informavimui ir šio proceso paruošimui. Viena svarbiausių socialinio darbuotojo užduočių, pertvarkos metu, tinkamai paruošti globojamus vaikus pertvarkai ir kraustymuisi iš institucijos į bendruomeninius vaikų globos namus (Žiburio fondas, 2016).

Pasitaiko, kai deinstitutionalizacijos proceso metu yra pamirštama apie tai, kam skirta ši pertvarka, kad svarbiausias pertvarkos proceso objektas yra klientas – šiuo atveju, vaikas, kuriam siekiama sukurti kuo palankesnes ir jo interesus geriausiai atitinkančias gyvenimo sąlygas. Kaip nurodoma Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 12 strp. – valstybė turi užtikrinti vaikui, kuris sugeba suformuluoti savo nuomonę, požiūrį, teisę laisvai išreikšti jas visais su juo susijusiais klausimais (JT vaiko teisių konvencija, 1989). Kitaip tariant, vaikai turi dalyvauti sprendimų priėmimo procese, kurie tiesiogiai susiję su jais. Vaikai turi gauti aiškia, konkrečią informaciją, kuri

įgalintų juos pilnavertiškai dalyvauti sprendimų priėmimo, o šiuo atveju, pertvarkos procese. Tyrimo metu, buvo siekiama išsiaiškinti, kaip socialinių darbuotojų nuomone, vaikai susidūrė su deinstitutionalizacijos procesu - kaip vaikai buvo ruošiami, kokiais būdais įtraukti į pertvarkos procesą ir kokios buvo jų reakcijos į procesą (4 lentelė).

„Žiburio“ labdaros ir paramos fondo (2016) parengtoje mokymo medžiagoje teigiama, jog vaikas turėtų būti iš anksto paruošiamas ir supažindinamas su pertvarkos proceso etapais. Tai rekomenduoja daryti, visų pirma pasitelkiant pokalbį. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad: „*Prieš persikraustant, vaikai buvo ruošiami psichologiškai <..>*“ (Nr.1); „*<..> reikėjo daug kalbėtis <..> bet koks startas turėtų būti ruošiamas pokalbiais*“ (Nr.3); „*Buvo svarbu kalbėtis su vaikais, nes <..> kildavo daug klausimų, neaiškumų*“ (Nr.7). Pateikti tiriamųjų atsakymai rodo, kad pokalbis vienas iš pirmųjų instrumentų, kurį pasitelkus, vaikas turėtų būti supažindinamas su artėjančiais sisteminiais pokyčiais. Taip pat, informantų teigimu: „*<..> Vaikai apie deinstitutionalizacijos procesą sužinojo iš darbuotojų <..>*“ (Nr.2). Socialinis darbuotojas yra arčiausiai vaiko. Jis vienas pirmųjų, kuris supažindina vaiką su deinstitutionalizacijos procesu, remiantis 5.2 punkte minimais tiriamųjų atsakymais – socialinis darbuotojas lydi vaiką viso pertvarkos proceso metu. Todėl, socialinis darbuotojas visų pirma pats turi būti tinkamai supažindintas su deinstitutionalizacijos proceso etapais, informuotas apie naujus vaidmenis ir pareigines nuostatas, kad galėtų atsakyti į vaikui iškilusius klausimus (NVO konfederacija, 2016).

L. M. Dragu (2019), tirdamas deinstitutionalizacijos įtaką be tėvų globos likusių vaikų integracijai į visuomenę ir savarankišką gyvenimą, teigė, kad deinstitutionalizacija suteikia vaikui didesnę galimybę ugdyti savarankiškumą. Atlikus tyrimą, galima teigti, kad tam tikri savarankiškumo ugdymo aspektai pasireiškė jau deinstitutionalizacijos proceso pradžioje, per išitraukimą į bendruomeninių vaikų globos namų šeimos kūrimą. Informantai teigia, kad: „*Vaikai tiesiogiai dalyvavo deinstitutionalizacijos procese. Vaikai dalyvavo namo interjero kūrime, patys rinkosi kambarių spalvas, baldus, puošybos detales <..>*“ (Nr.1); „*Jie patys norėjo dalyvauti nuo pradžios iki galo, savo namų įkūrime*“ (Nr.3); „*<..> ir patarimų paduodavo <..> su vaikais rinkom daiktus. Vėžėm, dėjom <..>*“ (Nr.4); „*<..> turėjo numatyti „gal tą paimam, gal tą, gal mums čia to dar prireiks <..> vaikai buvo iškart įtraukti į tą procesą, kad nu reikia susidėti, susipakuoti, atsivežti*“ (Nr.6); „*Vaikai fiziškai tame dalyvavo. Vieni padėjo ieškoti butų, gyvenamosios aplinkos. Kiti padėjo susukti baldus, ieškoti baldų, inventoriaus <..>*“ (Nr.7). Matome, kad vaikai buvo įgalinti rinktis, prisidėti prie savo naujų namų kūrimo, susikurti aplinką, kurioje jausis saugūs. Kai vaikams suteikiama galimybė iš anksto susipažinti su vieta, kurioje gyvens, kokios bus naujo gyvenimo sąlygos, kaip atrodo ta vieta, tuomet vaikų adaptacija vyksta lengviau, išvengiama liūdesio, nerimo, kitų emocijų, kurios kyla dėl nežinomybės, kaip bus toliau (Žiburio fondas, 2016).

Likę be tėvų globos vaikai, jau kartą yra likę be namų, išimti iš jiems saugios, įprastos terpės, išimti iš šeimos. Ne vienas, gyvenantis vaikų globos namuose vaikas tokį praradimą yra patyręs daugiau nei vieną kartą (Žiburio fondas, 2016). Tokios situacijos palieka ne vieną traumą vaiko gyvenime. Pertvarka taip pat yra jau įprasta tapusios, saugios vietos praradimu vaikui. Tam tikrų socialinių ryšių, kaip kad santykių su bendraklasiais, kiemo draugais ar vaikų globos namų darbuotojais, praradimas. Dėl šių priežasčių vaiką būtina ruošti iš anksto gyvenime laukiančiam pokyčiui, kaip kad pertvarka, nes kuo mažiau vaikas turės informacijos apie tai, kas jo laukia, tuo labiau trūkstamos informacijos spragas mėgins užpildyti pats, pasitelkdamas savo fantazijas, kurdamas savo prielaidas.

Siekiant išsiaiškinti galimas vaiko reakcijas į deinstitutionalizacijos procesą ir tinkamai pasiruošti atliepti jas, tyrimo dalyvių buvo paprašyta pateikti atsakymus, kaip jų nuomone, į deinstitutionalizacijos procesą reagavo vaikai, ką vaikams tai reiškė. Išanalizavus informantų atsakymus, galima pastebėti įvardytas teigiamas ir neigiamas vaikų reakcijas. Vieni informantai teigė, jog vaikams, tai: „<..> *reiškia, dar vieną persikėlimą į kitą vietą <..> dėl menko pasiruošimo, vaikai ėmė maištauti, nebesilaikyti taisyklių, elgtis delinkventiškai, niokoti globos namų turtą, laužtis į darbuotojų kabinetus, padaugėjo vagysčių <..>*“ (Nr.2); „<..> *pradžioje, jie labai neigiamai tai vertino <..> jie norėjo atstumti šitą dalyką <..> kad iš jų atima namus. Jie netikėjo, kad valstybė susitvarkys su tokio mąsto projektu <..> Jie taip ir vadino „naikina“. Jie bijojo, kad juos išskirstys, išskirs su broliais, seserim <..>. Jie patys norėjo dalyvauti nuo pradžios iki galo, savo namų įkūrimė“* (Nr.3); „<..> *vaikui yra stresas, nežinia <..> nerimas pradžioje buvo <..>*“ (Nr.5); „<..> *išgyveno <..> nerimą ir tuo pačiu smalsumą <..> nerimą, kas su kuo iš karto gyvens, kaip bus tie kambariai“* <..> (Nr.6); „<..> *vaikams kėlė stresą, nerimą, pasipiktinimą“*. (Nr.7). Informantų teigimu, vaikai patyrė stresą dėl artėjančių permainų. Nerimavo, dėl to, kur gyvens, su kuo, kaip juos išskirstys. Galima teigti, jog dėl informacijos stokos, apie tai kas jų laukia, kaip viskas vyks, vaikai savo nepasitenkinimą ir baimes išreiškė maištaudami, gadindami vaikų globos namų turtą, darbuotojų daiktus. Tai, kaip teigia vienas iš informantų „*Jie patys norėjo dalyvauti nuo pradžios iki galo, savo namų įkūrimė“* (Nr.3), parodo, kaip vaikams svarbu dalyvauti procese, kuris tiesiogiai susijęs su jais, jų ateitimi. Vaikai dar kartą buvo išimami iš jiems jau pažįstamos, saugios aplinkos, vėl perkeliama į kitą vietą, kas skatino vaikų gynybines reakcijas, atstūmimą pertvarkos.

Tuo tarpu kiti informantai, išskyrė, kad: „<..> *vieni jaunuoliai džiaugėsi galėdami persikelti į butus. Kiti priešinos ir maištavo“*. (Nr.2); „<..> *jie tik apsidžiaugė <..> pramoga <..> jiems buvo ir linksma, ir gera <..>*“ (Nr.4). Kadangi pertvarka buvo naujas procesas ne tik darbuotojams, tačiau ir vaikams, jis daliai vaikų kėlė susidomėjimą. Galima daryti prielaidą, jog vaikų susidomėjimą buvo ir būtų galima išnaudoti, kaip būdą vaikams lengviau priimti pertvarkos pokyčius.

5 lentelė. Vaikų susidūrimas su deinstitutionalizacijos procesu

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Vaikų susidūrimas su deinstitutionalizacijos procesu	Vaikų paruošimas deinstitutionalizacijos procesui	„Prieš persikraustant, vaikai buvo ruošiami psichologiškai <..>“ (Nr.1); „<..> Vaikai apie deinstitutionalizacijos procesą sužinojo iš darbuotojų <..>“; „dažnai trūksta struktūruoto ir sistemingo pasiruošimo, ne tik darbuotojų, bet ir pačių vaikų“. (Nr.2); „<..> reikėjo daug kalbėtis <..> bet koks startas turėtų būti ruošiamas pokalbiais“. (Nr.3); „Buvo svarbu kalbėtis su vaikais, nes <..> kildavo daug klausimų, neaiškumų“ (Nr.7).
	Vaikų įsitraukimas į deinstitutionalizacijos procesą	„Vaikai tiesiogiai dalyvavo deinstitutionalizacijos procese. Vaikai dalyvavo namo interjero kūrime, patys rinkosi kambarių spalvas, baldus, puošybos detales <..>“ (Nr.1); „Jie patys norėjo dalyvauti nuo pradžios iki galo, savo namų įkūrime“. (Nr.3); „<..> ir patarimų paduodavo <..> su vaikais rinkom daiktus. Vežėm, dėjom <..>“ (Nr.4); „<..> turėjo numatyti „gal tą paimam, gal tą, gal mums čia to dar prireiks“ <..> vaikai buvo iškarto įtraukti į tą procesą, kad nu reikia susidėti, susipakuoti, atsivežti.“ (Nr.6); „Vaikai fiziškai tame dalyvavo. Vieni padėjo ieškoti butų, gyvenamosios aplinkos. Kiti padėjo susukti baldus, ieškoti baldų, inventoriaus <..>“ (Nr.7).
	Vaikų reakcijos į deinstitutionalizacijos procesą	„<..> reiškia, dar vieną persikėlimą į kitą vietą <..> dėl menko pasiruošimo, vaikai ėmė maištauti, nebesilaikyti taisyklių, elgtis delinkventiškai, niokoti globos namų turtą, laužtis į darbuotojų kabinetus, padaugėjo vagysčių <..> vieni jaunuoliai džiaugėsi galėdami persikelti į butus. Kiti priešinos ir maištavo“ (Nr.2); „<..> pradžioje, jie labai neigiamai tai vertino <..> jie norėjo atstumti šitą dalyką <..> kad iš jų atima namus. Jie netikėjo, kad valstybė susitvarkys su tokio mąsto projektu <..> Jie taip ir vadino „naikina“. Jie bijojo, kad juos išskirstys, išskirs su broliais, seserim <..> Jie patys norėjo dalyvauti nuo pradžios iki galo, savo namų įkūrime“ (Nr.3); „<..> jie tik apsidžiaugė <..> pramoga <..> jiem buvo ir linksma, ir gera <..>“ (Nr.4). „<..> vaikui yra stresas, nežinia <..> nerimas pradžioje buvo <..>“ (Nr.5); „<..> išgyveno <..> nerimą ir tuo pačiu smalsumą <..> nerimą, kas su kuo iš karto gyvens, kaip bus tie kambariai <..>“ (Nr.6); „<..> vaikams kėlė stresą, nerimą, pasipiktinimą“. (Nr.7).

Pasak H. Arendt (2005), socialinis darbuotojas įtraukiamas tiek žodžiu, tiek veiksmu į vaiko pasaulį. Autorės teigimu, veiksmas, kalba ir pokalbis atsiranda tarp žmonių, kadangi tai viena iš komunikavimo priemonių ir atlieka savo funkciją - atskleidžia veikėją, šiuo atveju, atskleidžia vaiką. Taigi, dėl to, jog vaikas nuolat „veikia“ tarp kitų žmonių, veikiančių jo aplinkoje darbuotojų, su kuriais yra susijęs, vaikas niekada nebus tik tas, kuris juda, nes tuo pat metu būna ir tuo, kuris patiria poveikį, komunikuoja. Vaiko veiksmą ir kalbą, jo gyvenimą supa ir sudaro kitų žmonių tinklas (socialinių darbuotojų, socialinio darbuotojo padėjėjų, kitų specialistų), su kuriuo jis kas dieną sąveikauja. Vaikas priklausomas nuo aplinkos ir jį supančių žmonių, todėl globos procese, pertvarkos procese, siekiant užtikrinti vaikui saugumą, emocinį stabilumą, suteikti jam aiškumo, procese

dalyvaujantys asmenys turi išklaudyti vaiką, gerbti jo interesus ir poreikius. Tai reiškia, kad vaikas turi būti informuojamas apie savo padėtį, artėjančius su juo susijusius tiesiogiai pokyčius, įtraukiamas į juos įgalinant jį būti savarankišku ir priimti pačiam sprendimus.

Taigi, socialiniai darbuotojai, remdamiesi savo patirtimi, vaikų susidūrimo su deinstitutionalizacija metu, išskyrė teigiamas ir neigiamas vaikų reakcijas į procesą, tarp kurių neigiamomis buvo įvardintos vaikų maištavimas, globos namų turto gadinimas. Išskirta, jog vis dėl to daliai vaikų pertvarka kėlė ir teigiamus jausmus, tokius kaip smalsumas. Tyrimo metu informantai atkreipė dėmesį, jog ruošiantis deinstitutionalizacijai, trūko vaikų sistemingo ir struktūruoto paruošimo. Vienu ir pagrindinių pasiruošimo metodu įvardino pokalbį su vaikais. Kaip teigiamą aspektą informantai išskyrė vaikų įsitraukimą į pertvarkos procesą, kadangi įsitraukimo į procesą dėka, vaikai buvo įgalinti veikti savarankiškai, o tai leido lengviau priimti pokyčius, kuriuos atnešė pertvarka.

5.4 Bendruomeninių vaikų globos namų samprata: socialinių darbuotojų nuomone

Deinstitutionalizacija siekia įgalinti patį klientą tapti kuo savarankiškesniu savo gyvenimo sprendimų priėmimo, socialinių įgūdžių ugdyme. Atsižvelgiant į geriausius vaiko interesus, pertvarkos proceso metu siekiama be tėvų globos likusiam vaikui sukurti gyvenimo aplinką, kuri būtų kuo panašesnė ir artimesnė šeimai, kaip kad bendruomeniniai vaikų globos namai.

Įsakyme „Dėl perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2023 metų veiksmų plano patvirtinimo“ (2014), bendruomeniniai vaikų globos namai įvardinami kaip vaikų globos namai, kurie veikia pagal šeimai artimą darbo modelį, įsteigti atskirose patalpose, esančiose bendruomenėse, kuriuose gali gyventi likę be tėvų globos vaikai, neįgalią turintys vaikai ar vaikai, turintys kitų specialiųjų poreikių (iki 8 vaikų). Atsižvelgiant į pobūdį vaikų globos namai yra priskiriami prie bendruomeninių paslaugų.

Tyrimo metu, buvo siekta išsiaiškinti bendruomeninių vaikų globos namų sampratą socialinių darbuotojų nuomone, kaip mato patys socialiniai darbuotojai – praktikai, kurie jau ne vienerius metus dirba bendruomeniniuose vaikų globos namuose ir gali palyginti teorijoje išskiriamus BVGN aspektus su tuo, kaip yra šiuo metu realybėje (5 lentelė). Socialiniams darbuotojams bendruomeniniai vaikų globos namai siejosi: „<..> su gyvenimu bendruomenėje, tai yra tarp žmonių ir su jais <..> turi galimybę tiesiogiai bendrauti su bendruomene – kaimynais, pardavėjomis, praeiviais galų gale, o ne gyventi už užrakintų vartų“ (Nr.1); „<..> gyvena ne atskirtyje, izoliuotoje nuo visuomenės aplinkoje <..> bet gyvenimą bendruomenėje, toje pačioje laiptinėje su kitais miesto gyventojais

<..>“ (Nr.2); „<..> bendruomenė <..> mes esam mažytė bendruomenė <..>“ (Nr.3); „<..> mūsų tokia mini bendruomenė iš vaikų ir iš darbuotojų“. (Nr.6); „Bendruomenės dalis“. (Nr.7). Socialiniai darbuotojai bendruomeninius vaikų globos namus įvardino kaip gyvenimą tarp žmonių, bendruomenėje, toje pačioje laiptinėje su kitais gyventojais. Bendruomeniniai vaikų globos namai tampa bendruomenės dalimi, įsitraukiama į bendruomenės gyvenimą, kuriami nauji ryšiai, socialiniai tinklai. Vaikai mokosi būti bendruomenės dalimi, prisitaikyti prie bendruomenės normų, o ne gyventi atskirtyje, apsiribodami tik institucija ir jai pavaldžia teritorija.

Tyrimo metu, informantai bendruomeninius vaikų globos namus įvardino, kaip gyvenimą bendruomenėje. Toliau, bendruomeniniai vaikų globos namai buvo išskirti kaip aplinka, kuri yra artima šeimai. Šeima, yra vienas iš kiekvieno žmogaus gyvenimo pamatinių dalykų. Vaikui šeima ypatingai svarbi, todėl vienas iš pertvarkos tikslų, buvo institucinę globą pakeisti į globą šeimoje ar į kitą, šeimos modelį išlaikančią ir primenančią globos formą (Terziev, 2019). Apklausti socialiniai darbuotojai išskyrė, kad bendruomeniniuose vaikų globos namuose „Vaikai gyvena artimoje šeimai aplinkoje <..>“ (Nr.1); „<..> sumažėjo jaunuolių su kuriais tekdavo dirbti“. (Nr.2); „<..> artima šeimai aplinka. Tam tikras taisyklės, kaip, kaip šeimoje <..> (Nr.3); „<..> susikūrus BVGN, sąlygos truputėlį pagerėjo, tai jautiesi kaip šeimoje“ (Nr.4); „<..> daugiau aš vartočiau kaip terminą „šeima“ <..> atsiranda toks kaip ir modelis. Vyro, kuris daugiau prisiima daugiau buitines visokius reikalus <..> atsiranda moters vaidmuo tuoj šeimynoje – kaip per auklėtojas daugiau <..> „asocijuojasi su šeima <..> namuose atsiranda šeima <..>“ (Nr.6). Atsižvelgdami į informantų atsakymus, galime teigti, jog perėjus iš institucinės globos prie paslaugų bendruomeniniuose vaikų globos namuose, vaikų gyvenimo aplinka keičiasi, atsiranda šeimai būdingi vyro ir moters vaidmenys, mažėja vaikų skaičius, atsiranda taisyklės – kuriamos šeimos modelį palaikančios gyvenimo sąlygos vaikams.

Analizuojant informantų atsakymus, buvo išskirtas dar vienas bendruomeninių vaikų globos namus apibūdinantis aspektas – tai namai. Informantai įvardino, jog BVGN asocijuojasi su namais, kuriuose jaunuoliai gali jaustis saugiai, užtikrintai, spręsti iškilusias problemas, ruoštis išėjimui į savarankišką gyvenimą: „<..> jaunuoliams leido saugiau jaustis, labiau kaip „namuose“ (Nr.2); „<..> yra vaikų grupelė, gyvenanti tuose namuose, kur patys sprendžia savo problemas vidines, viduje <..> ruošiasi išėjimui į savarankišką gyvenimą <..>“ (Nr.4); „<..> vaikai, visi sako, kad mes namuose gyvena <..>“ (Nr.5); „<..> namuose atsiranda šeima“ (Nr.6). Informantų pateiktuose atsakymuose matome, jog vaikai patys gali priimti sprendimus, spręsti susidariusias problemas, ruoštis išėjimui į savarankišką gyvenimą – būdami įgalinti atlikti šiuos dalykus, vaikai ugdo socialinius įgūdžius, savarankiškumą. Anot mokslininkų, vaiko paruošimas savarankiškam gyvenimui, yra vienas iš pertvarkos keliamų tikslų, sudarant tinkamas sąlygas ugdyti savarankiškumą, reikiamus socialinius įgūdžius, siekiant kuo sėkmingesnės vaiko integracijos į

visuomenę (Gudžinskienė, V., Raudeliūnaitė, R., Uscila, R., 2017). Vaiko įgalinimas BVGN savarankiškai spręsti susidariusias situacijas, problemas, priimti sprendimus tiesiogiai susijusius su juo ir būti atsakingam už save, stiprina vaiką ir leidžia jam jaustis saugiu jį supančioje aplinkoje: <..> *namai, kur gali vaikas jaustis saugiai, užtikrintai, išsimiegoti, susitvarkyti*“ <..> (Nr.4);

Taigi, tyrime dalyvavę socialiniai darbuotojai bendruomeninius vaikų globos namus siejo su gyvenimu bendruomenėje, su artima šeimai aplinka, namais. Juose vaikai turi galimybę jaustis saugiai, užtikrintai, yra įgalinti veikti savarankiškai. Bendruomeniniuose vaikų globos namuose ryškesni tėvo ir motinos vaidmenys, aplinka sukurta palaikanti šeimos modelį, leidžianti įsitraukti į bendruomenę ir tapti jos dalimi. Skirtingai nei, kad institucijoje – vaikas nebėra ribojamas institucijos, izoliuotas joje ar atskirtas nuo bendruomenės. Kaip tik, vaikas ir bendruomeniniai vaikų globos namai tampa bendruomenės dalimi.

6 lentelė. **Bendruomeninių vaikų globos namų samprata: socialinių darbuotojų nuomone**

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Bendruomeninių vaikų globos namų samprata: socialinių darbuotojų nuomone	Gyvenimas bendruomenėje	„<..> su gyvenimu bendruomenėje, tai yra tarp žmonių ir su jais <..> turi galimybę tiesiogiai bendrauti su bendruomene – kaimynais, pardavėjomis, praeiviais galų gale, o ne gyventi už užrakintų vartų“ (Nr.1); „<..> gyvena ne atskirtyje, izoliuotoje nuo visuomenės aplinkoje <..> bet gyvenimą bendruomenėje, toje pačioje laiptinėje su kitais miesto gyventojais <..>“ (Nr.2); „<..> bendruomenė <..> mes esam mažytė bendruomenė <..>“ (Nr.3); „<..> mūsų tokia mini bendruomenė iš vaikų ir iš darbuotojų.“ (Nr.6); „Bendruomenės dalis“ (Nr.7).
	Artima šeimai aplinka	„Vaikai gyvena artimoje šeimai aplinkoje <..>“ (Nr.1); „<..> sumažėjo jaunuolių su kuriais tekdavo dirbti“. (Nr.2); „<..> artima šeimai aplinka. Tam tikras taisyklės, kaip, kaip šeimoje <..>“ (Nr.3); „<..> susikūrus BVGN, sąlygos truputėlį pagerėjo, tai jautiesi kaip šeimoje <..>“ (Nr.4); „<..> daugiau aš vartočiau kaip terminą „šeima <..> atsiranda toks kaip ir modelis. Vyro, kuris daugiau prisiima daugiau buities visokius reikalus <..> atsiranda moters vaidmuo tuoj šeimynoje – kaip per auklėtojas daugiau <..> asocijuojasi su šeima <..> namuose atsiranda šeima <..>“ (Nr.6).
	Namai	„<..> jaunuoliams leido saugiau jaustis, labiau kaip „namuose“ (Nr.2); <..> „yra vaikų grupelė, gyvenanti tuose namuose, kur patys sprendžia savo problemas vidines, viduje“ <..> „ruošiasi išėjimui į savarankišką gyvenimą <..> namai, kur gali vaikas jaustis saugiai, užtikrintai, išsimiegoti, susitvarkyti <..>“ (Nr.4); „<..> vaikai, visi sako, kad mes namuose gyvenam <..>“ (Nr.5); „<..> namuose atsiranda šeima“. (Nr.6).

5.5 Socialinio darbuotojo vaidmuo bendruomeniniuose globos namuose

Deinstitucionalizacijos procesas atnešė ne vieną pokytį socialinių darbuotojų darbe su vaikais. Kaip aptarta anksčiau, pakito darbo struktūra, darbo aplinka – tapo artimesnė šeimos modelį primenančiai aplinkai, sumažėjo vaikų skaičius. Kiaunytės A. ir Lygnugarienės V. (2019) teigimu,

pertvarka atnešė pokyčius ne vien į darbo struktūrą ir darbinę socialinių darbuotojų aplinką, tačiau ir paskatino naujų socialinių darbuotojų vaidmenų atsiradimą socialinio darbo organizavimo procese dirbant su nauju darbo modeliu. Atsižvelgiant į tai, tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kaip pakito socialinio darbuotojo vaidmenys pradėjus dirbti bendruomeniniuose vaikų globos namuose.

Remiantis informantų pateiktais atsakymais, buvo išskirti konstruojami „motinos“ vaidmenys socialiniam darbuotojui bendruomeniniuose vaikų globos namuose (6 lentelė). Šiam vaidmeniui informantai, remdamiesi savo patirtimis, priskyrė tokias funkcijas, kaip vaikų mokymas gaminti vaikus maistą; maisto, avalynės, drabužių pirkimas; patarėjo ir rūpintojo, palydovo funkcijos. Tiriamieji teigia, kad socialinis darbuotojas, tai: „<..> *artimiausias vaikui žmogus, patarėjas, rūpintojas, tai žmogus, kuriuo vaikas pasitiki, į kurį kreipiasi pagalbos net ir išėjęs iš šitų namų. Dirbant BVGN <..> padaugėjo darbo funkcijų (vairuoti mikroautobusą, šienauti, auginti daržoves ir t.t. <..>*“ (Nr.1); „<..> *kai vaikų globos namuose dirbau, nereikėjo tų <..> produktų supirkti, nei avalynės pirkti, nei rūbais rūpintis <..> Jisai laiko daug artimesniu, tarkim koku giminaičiu tą darbuotoj <..>*“ (Nr.5). Atsižvelgus į informantų atsakymus, galima teigti, jog socialinis darbuotojas BVGN įgyja tokius vaidmenis, kurie konstruojami „motinos“ vaidmens pagrindu, kaip: rūpintojo, išklausojo, guodėjo, palydovo, mokytojo, elgesio pavyzdžio. Kita dalis tiriamųjų teigė, jog: „<..> *bute dirbančio socialinio darbuotojo vaidmuo toks pats kaip ir dirbant institucijoje*“ (Nr.2); „*Ivyko tik tas pokytis, kad tie vaidmenys tapo ryškesni <..> kad čia tavo pagrindinis vaidmuo, yra būti mama, patarėja, vyresniąja sese, tėčiu <..>*“ (Nr.3.); „*Socialinis darbuotojas liko vaikams atspirties tašku, jų švyturiu, į kurį visuomet galima kreiptis <..>*“ (Nr.7). Informantų teigimu socialinio darbuotojo vaidmuo nepakito, tačiau yra įvardinama tai, kad tapo ryškesni tie, kurie jau buvo suformuoti instituciniuose vaikų globos namuose: mamos, patarėjo, vyresniosios sesers, tėčio vaidmenys. Socialinis darbuotojas liko asmeniu, į kurį visada galima kreiptis. Taigi, tiriamųjų atsakymai parodo, koks svarbus tampa bendruomeninių vaikų globos namų auklėtiniui, socialinis darbuotojas, nebelikus kitų darbuotojų, kurie vaikus lydėjo institucijoje – valytojų, vyrėjų, ūkvedžių, slaugių ar šalia buvusios administracijos.

7 lentelė. Socialinio darbuotojo vaidmuo bendruomeniniuose globos namuose

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Socialinio darbuotojo vaidmuo bendruomeniniuose globos namuose	Konstruojami „motinos“ vaidmenys	„<..> artimiausias vaikui žmogus, patarėjas, rūpintojas, tai žmogus, kuriuo vaikas pasitiki, į kurį kreipiasi pagalbos net ir išėjęs iš šitų namų. Dirbant BVGN <..> padaugėjo darbo funkcijų (vairuoti mikroautobusą, šienauti, auginti daržoves ir t.t.) <..> (Nr.1); „<..> dideliuose globos namuose, aš neturėjau vaidmens valytojos, neturėjau galbūt tiek vaidmens, kaip čia, virtuvės šefo <..> Mes mokom vaikus gaminti <..> (Nr.3); „<..> „kaip aš sakau, mes atstojam mamas. O mamos dirba kiaurą parą <..> Ir mama, ir maisto gaminimas, ir pirkimas <..>“ (Nr.4); „<..> kai vaikų globos namuose dirbau, nereikėjo tų <..> produktų supirkti, nei avalynės pirkti, nei rūbais rūpintis <..> Jisai laiko daug artimesniu, tarkim kokių giminaičių tą darbuotoją <..> Ir labiau rūpintis ta medicinine, ta sveikata, tiek pas specialistus, tiek pas šeimos gydytoją, tiek pas odontologą, visur pati lydžiu“ (Nr.5).
	Vaidmuo išliko nepakitęs	„<..> bute dirbančio socialinio darbuotojo vaidmuo toks pats kaip ir dirbant institucijoje“ (Nr.2); „Įvyko tik tas pokytis, kad tie vaidmenys tapo ryškesni <..> kad čia tavo pagrindinis vaidmuo, yra būti mama, patarėja, vyresniąja sese, tėčiu <..>“ (Nr.3.); „Socialinis darbuotojas liko vaikams atspirties tašku, jų švyturiu, į kurį visuomet galima kreiptis <..>“ (Nr.7).

5.6 Socialinių darbuotojų tarpusavio santykiai su vaikais

Mokslininkų D. Snieškienės ir I. Tamulienės (2014) atliktoje lyginamojoje analizėje, kurioje buvo siekiama išsiaiškinti likusių be tėvų globos vaikų patirtį, teikiant skirtingas vaikų globos formas – globą institucijoje ir šeimoje. Atlikus tyrimą atskleista, kad užtikrinant vaikų teisių įgyvendinimą palankios sąlygos yra sudaromos šeimyninės globos atveju. Šeimoje gyvenantys vaikai dažniau pozityviau vertina aplinką, kurioje gyvena ir užmegztus santykius su suaugusiais. Tokie vaikai rečiau susidūria su socializacijos problemomis lyginant su vaikais, gyvenančiais vaikų globos namuose (Snieškienė ir Tamulienė, 2014). Šio magistro darbo tyrimo metu, buvo siekta išsiaiškinti, kaip socialinių darbuotojų nuomone, pakito socialinių darbuotojų ir vaikų tarpusavio santykiai persikėlus į bendruomeninius vaikų globos namus (7 lentelė). Tyrimo metu informantai teigė, kad bendruomeniniuose vaikų globos namuose yra skiriama: „<..> daugiau dėmesio vaikui <..>“ (Nr.4); „<..> individualiam darbui su vaiku tai sąlygos yra geresnės <..>“ (Nr.6); „Darbuotojas gali skirti individualaus dėmesio kiekvienam ir vaikai to nori“ (Nr.7). Bendruomeniniai vaikų globos namai suteikia didesnę galimybę atsižvelgti į kiekvieno vaiko individualius poreikius, jo asmenybės ypatumus, negu tai buvo galima daryti institucinėje globoje. Mažesnė darbuotojų kaita, sistemingesnis ir labiau struktūruotas gyvenimas bei kasdienybė bendruomeniniuose vaikų globos namuose suteikia galimybių skirti daugiau individualaus dėmesio vaikams (Gvaldaitė, L., Šimkonytė, S., 2016). Individualaus dėmesio skirimo vaikui dėka, kuriasi ir artimesni darbuotojų ir vaikų

tarpusavio santykiai. Anot informantų: „Vaikai ir darbuotojai tapo labiau atsipalaidavę <..> tarpusavio santykiai pagerėjo, ėmė labiau vieni kitais pasitikėti, darbuotojams tapo lengviau daryti teigiamą įtaką vaikų asmenybėms <..>“ (Nr.1); „Vaikai tapo daug atviresni. Mes šnekam daug, mes aptariam. <..> daug atviriau ir tokio atviresnio lygio negu anksčiau“ (Nr.3); „Darbuotojas pasidarė „savas“ (Nr.7). Dalis informantų išskyrė, jog darbuotojų ir vaikų santykiams tapus atviresniems ir pagrįstu didesniu pasitikėjimu, tuo pačiu metu jie tapo ir daug asmeniškesni, jautriau priimami pačių socialinių darbuotojų: „<..> Santykiai iš labiau oficialių perėjo į labiau žmogiškus, vaikai nebijo pajuokauti su darbuotojais, drąsiai kreipiasi pagalbos, patiki paslaptis <..>“ (Nr.1); „Mūsų ryšys su vaikais tapo daug artimesnis <..> suasmeniškėjo abiejų pusių santykiai <..> Ir minusų yra – persidavė vaikų didesnis skausmas, dėl pavyzdžiui: esamų situacijų namie. Tu daug asmeniškiau priimi. <..> tas ryšys tapo toks tvaresnis <..>“ (Nr.3).

8 lentelė. Socialinio darbuotojo tarpusavio santykiai su vaikais

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Socialinio darbuotojo tarpusavio santykiai su vaikais	Tarpusavio santykiuose atsirado pasitikėjimas	„Vaikai ir darbuotojai tapo labiau atsipalaidavę <..> tarpusavio santykiai pagerėjo, ėmė labiau vieni kitais pasitikėti, darbuotojams tapo lengviau daryti teigiamą įtaką vaikų asmenybėms <..>“ (Nr.1); „Vaikai tapo daug atviresni. Mes šnekam daug, mes aptariam <..> daug atviriau ir tokio atviresnio lygio negu anksčiau“. (Nr.3); „Darbuotojas pasidarė „savas“ (Nr.7).
	Santykiai suasmeniškėjo	<..> „Santykiai iš labiau oficialių perėjo į labiau žmogiškus, vaikai nebijo pajuokauti su darbuotojais, drąsiai kreipiasi pagalbos, patiki paslaptis <..>“ (Nr.1); „Mūsų ryšys su vaikais tapo daug artimesnis <..> suasmeniškėjo abiejų pusių santykiai <..> Ir minusų yra – persidavė vaikų didesnis skausmas, dėl pavyzdžiui: esamų situacijų namie. Tu daug asmeniškiau priimi <..> tas ryšys tapo toks tvaresnis <..>“ (Nr.3)
	Daugiau dėmesio skiriama vaikui	„<..> daugiau dėmesio vaikui <..>“ (Nr.4); „<..> individualiam darbui su vaiku tai sąlygos yra geresnės <..>“ (Nr.6); „Darbuotojas gali skirti individualaus dėmesio kiekvienam ir vaikai to nori“. (Nr.7).

Socialiniams darbuotojams, pasikeitus darbo aplinkai persikėlus į bendruomeninius vaikų globos namus, sumažėjus vaikų skaičiui, pasikeitus darbo struktūrai ir socialinių paslaugų organizavimo būdams, įvyko pokyčiai ir socialinių darbuotojų atliekamose funkcijose. Pokyčiai taip pat įvyko ir santykiuose – remiantis informantų nuomone, sustiprėjo darbuotojų tarpusavio santykiai su vaikais, atsirado tarpusavio pasitikėjimas, didesnės galimybės skirti daugiau individualaus dėmesio vaikui įsigilinant į jo poreikius. Taigi, dėka pakitusių socialinių darbuotojų funkcijų ir tarpusavio santykių su vaikais, BVGN išryškėjo tokie socialinių darbuotojų vaidmenys, kaip rūpintojas, globėjas, guodėjas, palydovas. Šių vaidmenų pagrindu, sukonstruojamas ir socialiniams darbuotojams BVGN priskiriamas „motinos“ vaidmuo“. Tai rodo, bendruomeniniuose vaikų globos

namuose formuojamą šeimyninę aplinką. Socialinis darbuotojas tapatinamas su motinos figūra ir tampa vaikui svarbiu, kaip kad biologinėje šeimoje augančiam vaikui jo biologinė mama.

5.7 Vaikų santykis su bendruomene: socialinių darbuotojų nuomonė

Remiantis E. Dunajevu (2012), deinstitucionalizaciją galima suprasti kaip socialinės globos institucijų naikinimą ir pertvarkymą, kuomet pereinama prie naujų, kompleksinių paslaugų kūrimo bendruomenėje. Klientas yra „išimamas“ iš stacionarios socialinės globos įstaigos ir perkeliamas gyventi arčiau bendruomenės, kurioje gali pilnavertiškai kurti naujus ir palaikyti jau turimus socialinius santykius. Kalbėdami apie santykių su bendruomene pokyčius, socialiniai darbuotojai visų pirma įvardino teigiamus pokyčius susijusius su ugdymo įstaigomis (8 lentelė). Informantai teigė, kad: „<..> vaikų mokslo pažangumas pakilo <..>“ (Nr.1); „Su mokykla, santykis yra geresnis <..> iš mokyklos tikrai gaunam tikrai daugiau pagyrų, kad vaikui tikrai pagerėjo mokslas, pagerėjo santykis su mokytojais, psichologinė ir psichinė jų būklė pagerėjo, ko nebūdavo globos namuose“. (Nr.4); „<..> mokytojai sako labai vaikas pasikeitė. Labai pasikeitė į gerą <..> jisai drausmingesnis per pamokas <..>“ (Nr.5).

Bendruomenė – tai vienas iš žmogiškųjų santykių su aplinka kūrimo veiksnys. Bendruomenėje ryškėja žmogaus asmenybė, formuojami bendravimo, santykių palaikymo įgūdžiai, nes joje yra intensyviai komunikuojama. Tokiu būdu skatinami atsiskleisti žmogaus gebėjimai susitarti, palaikyti pokalbį, baimės, gebėjimas būti lyderiu, spręsti kylusius iššūkius (Šinkūnienė, 2012). Bendruomenė kuria žmogaus supratimą, kad apart jo pasaulyje yra dar žmonių, yra kitokios sąveikos tarp jų nei kad tos, kurias ribotai leidžia pažinti institucija. Tyrimo informantų atsakymai atskleidžia, jog vaikai: „<..> Neturėjo visiškai suvokimo apie santykius su kaimynais <..> geba atidaryti palaikyti duris, kol užeis kitas žmogus laiptinėje arba panešti krepšius močiutėlei, kai mato, kad jai sunku. <..> Dabar daug kitaip su muzikos klausimu, jie žino taisykles, jie žino nuo kada iki kada yra neramybės laikas <..>“ (Nr.3); „<..> vaikai pasisveikina, žiemą sniegą su kaimynais pavalo, močiutėm padeda užnešti maistą į 5 aukštą <..>“ (Nr.4); „Vaikai pradėjo suprasti, kad be jų dar egzistuoja ir kiti žmonės, o artimiausiai buvo kaimynai. Vaikai suprato, kad kaip elgsies tu su kaimynu, tokį atsaką gausi atgal“. (Nr.7). Pradėjo formotis supratimas apie buvimą bendruomenės dalimi, bendras taisykles, bendrą gyvenimą su kažkuo.

Visuomenėje vis dar yra gajūs vienokie ar kitokie stereotipai, primetami socialinio darbo klientams. Vaikams, gyvenantiems institucijoje izoliuotiems nuo bendruomenės, taip pat yra primetami stereotipai, suformuotos tam tikros dažniausiai neigiamos visuomenės nuostatos ar primetamos etiketės. Dėl šių priežasčių, kaip teigia L. M. Dragu (2019) vaiko perkėlimas į bendruomeninius vaikų globos namus, neatskiria vaikų nuo bendruomenės, uždarydamas juos

institucijoje ir ją supančioje aplinkoje, tačiau kaip tik skatina vaiko įsitraukimą į jį supančio pasaulio gyvenimą, bendruomeninę veiklą, moko prisitaikyti prie bendruomenės normų. Išankstinį neigiamą bendruomenės nusistatymą išskyrė ir informantai, teigdami, kad: „*Turėjom išmokti priklausyti bendruomenei <..> išmokti spręsti konfliktus. Reikėjo mokytis daug kam atsiprašyti, reikėjo suprasti, kad mes esam irgi namo dalis <..> jeigu kas blogai, tai būtinai mes tai padarėme. Būtinai mūsų vaikai sienas ištepliavo*“ (Nr.6); „*Reikėjo užsirekomenduoti save bendruomenėje, parodyti, kad nesi toks blogas ir niekam tikęs, kaip daugelis žmonių galvoja apie globos namų vaikus. Deja, bet iki šiol mes esame po padidinamuoju stiklu. Mus labiau mato ir pastebi nei kitus namo gyventojus*“ (Nr.7).

Teigiama, jog vaikų globos įstaigose socialinių įgūdžių ugdymui yra skiriama nepakankamai dėmesio. Konstruktyvių konfliktų sprendimų būdams ir bendravimo su kitais žmonėmis principų ugdymui, kadangi tam sąlygos institucijoje yra ribotos – gyvenant „uždarame rate“ tarpasmeninių konfliktų būna nemažai ir dažniausiai jie sprendžiami pasitelkiant smurtą ir fizinę jėgą (Bubnys ir Jasevičienė, 2012). Vienas iš apklaustų socialinių darbuotojų tai pat išskyrė, kad persikėlus gyventi į bendruomenę, teko: „*<..> išmokti spręsti konfliktus. Turėjom labai daug konfliktų, mum reikėjo integruotis ir mokytis, nes visą laiką mes dažnai turėjom net išmokti gintis ir įrodyti, kad mes to nepadarėm <..>*“ (Nr.6).

Gyvenimas institucijoje formuoja atskirties įvaizdį, kitoniškumo įvaizdį. Vaiko, gyvenančio instituciniuose vaikų globos namuose, namai skiriasi nuo įprastų šeimoje gyvenančių vaikų namų. Socialiniai darbuotojai išskiria, kad bendruomeniniuose vaikų globos namuose apsigyvenę vaikai: „*Vaikai pradėjo norėti atsivesti namo draugus, ne krūvom, ne kažkokiom ten beprasmėm pasisėdėjimui, o bendravimui <..> galimai ir pasididžiuoti namais <..>*“ (Nr.3); „*<..> vaikai noriai priima svečius, kviečiasi draugus ir artimuosius, kad parodyti kaip jie gyvena. Vaikai jaučiasi kaip tikruose namuose*“ (Nr.7). Remiantis informantų atsakymais, galima daryti prielaidą, jog vaikams gyvenant instituciniuose vaikų globos namuose, jie neturėjo noro atsivesti draugų, artimųjų, pasidalinti su kitais žmonėmis vieta, kurioje gyvena. Apsigyvenus bendruomenėje, galima teigti, jog vaikai pasijuto jos dalimi, tokie kaip kiti bendruomenės nariai. Siekdami būti pripažinti bendruomenėje, atvėrė jai savo naujų namų duris.

9 lentelė. **Vaikų santykis su bendruomene**

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Vaikų santykis su bendruomene	Teigiamas pokytis santykiyje su ugdymo įstaiga	„ <i><..> vaikų mokslo pažangumas pakilo <..></i> “ (Nr.1); „ <i>Su mokykla, santykis yra geresnis <..> iš mokyklos tikrai gaunam tikrai daugiau pagyrų, kad vaikai tikrai pagerėjo mokslas, pagerėjo santykis su mokytojais, psichologinė ir psichinė jų būklė pagerėjo, ko nebūdavo globos namuose</i> “ (Nr.4); „ <i><..> mokytojai sako labai vaikas pasikeitė. Labai pasikeitė į gerą <..> jisai drausmingesnis per pamokas <..></i> “ (Nr.5).

	Susikūrė santykis su kaimynais	„Viskas pagerėjo labai <..> Neturėjo visiškai suvokimo apie santykius su kaimynais <..> geba atidaryti palaikyti duris, kol užeis kitas žmogus laiptinėje arba panešti krepšius močiutelei, kai mato, kad jai sunku. Dabar daug kitaip su muzikos klausimu, jie žino taisykles, jie žino nuo kada iki kada yra neramybės laikas <..>“ (Nr.3); „vaikai pasisveikina, žiemą sniegą su kaimynais pavalo, močiutėm padeda užnešti maistą į 5 aukštą <..>“ (Nr.4); „Vaikai pradėjo suprasti, kad be jų dar egzistuoja ir kiti žmonės, o artimiausiai buvo kaimynai. Vaikai suprato, kad kaip elgsies tu su kaimynu, tokį atsaką gausi atgal“ (Nr.7).
	Išankstinis neigiamas bendruomenės nusistatymas	„Turėjom išmokti priklausyti bendruomenei <..> išmokti spręsti konfliktus. Reikėjo mokytis daug kam atsiprašyti, reikėjo suprasti, kad mes esam irgi namo dalis <..> Turėjom labai daug konfliktų, mum reikėjo integruotis ir mokytis, nes visą laiką mes dažnai turėjom net išmokti gintis ir įrodyti, kad mes to nepadarėm <..> jeigu kas blogai, tai būtinai mes tai padarėme. Būtinai mūsų vaikai sienas išteplavo“ (Nr.6); „Reikėjo užsirekomenduoti save bendruomenėje, parodyti, kad nesi toks blogas ir niekam tikęs, kaip daugelis žmonių galvoja apie globos namų vaikus. Deja, bet iki šiol mes esame po padidinamuoju stiklu. Mus labiau mato ir pastebi nei kitus namo gyventojus“ (Nr.7).
	Atsirado noras būti bendruomenės dalimi	„Vaikai pradėjo norėti atsivesti namo draugus, ne krūvom, ne kažkokiom ten beprasmėm pasisėdėjimui, o bendravimui <..> galimai ir pasididžiuoti namais <..>“ (Nr.3); „<..> vaikai noriai priima svečius, kviečiasi draugus ir artimuosius, kad parodyti kaip jie gyvena. Vaikai jaučiasi kaip tikruose namuose“ (Nr.7).

5.8 Socialinių įgūdžių ugdymas instituciniuose ir bendruomeniniuose vaikų globos namuose: socialinių darbuotojų nuomonė

Viena iš svarbių vaiko raidos sąlygų – socialiniai įgūdžiai, kurie lemia jo socialinį elgesį ir sėkmingą socializaciją. Socialinė aplinka, kuri supa žmogų, gali formuoti netinkamus arba apskritai neformuoti socialinių įgūdžių, jeigu vaikų globos namuose nėra įgūdžių ugdymui sudarytų palankių sąlygų. Priklausomai nuo to, kaip formuojami socialiniai įgūdžiai ir kokioje aplinkoje tai vyksta, lemia tai, kokio elgesio galime tikėtis ateityje (Juodraitis ir Radzevičienė, 2012).

Atliekant tyrimą, buvo siekta išsiaiškinti, kaip pakito socialinių įgūdžių ugdymas vaikams apsigyvenus bendruomeniniuose vaikų globos namuose (9 lentelė). Informantų buvo paprašyta palyginti, kaip socialinių įgūdžių ugdymas vyko instituciniuose vaikų globos namuose ir kaip tai vyksta bendruomeniniuose vaikų globos namuose. Informantų nuomone: „Institucijoje vaikai buvo įsprausti į rėmus, maistas buvo tiekiamas centralizuotai ir savarankiškumo ugdymas buvo minimalus, gal daugiau „popierinis“ (Nr.1); „<..> jie negali prisiliesti prie to maisto gamybos proceso, nes yra virtuvė, kuri pagamina maistą, o į virtuvę jie ne eina <..>“ (Nr.5); „<..> institucinėje buvo, toj įstaigoj sakysim <..> maistas sakysim, tenais ateini, virtuvę atidarai ir ten yra viskas paruošta <..>“ (Nr.6). Tai reiškia, vaikai nebuvo įtraukiami į buities organizavimą, už juos buvo viskas iš anksto paruošiama – šiuo atveju pagaminama. Vienas iš informantų taip pat paminėjo, jog: „Į ligoninę

vesdavo slaugytoja, rūbus išduodavo sandėlis“ <..> (Nr.1). Socialinių įgūdžių išmokstama stebint ir atkartojant tai ką matome. Atsižvelgus į informantų pateiktus atsakymus, galime matyti priešingą šeimos modeliui elgesio modelį, kuomet už vaiką yra atliekamos tam tikros pareigos, perimamos atsakomybės. Vaikas mato iškreiptą pareigų ir vaidmenų pasiskirstymo modelį. Matydamas „dėdės“ ir „tetos“, kurie jam pagamina maistą, nuveda į sveikatos priežiūros įstaigą, susinešiojus kojineis ar kitam drabužiui sandėlio darbuotoja iduoda naujus, vaikas neteisingai interpretuoja socialinius santykius ir savo pareigas bei atsakomybes. Netinkamai suformuoti socialiniai įgūdžiai, gali skatinti socialinių problemų atsiradimą vaiko gyvenime ir ypatingai išryškėti vaikui išėjus gyventi savraankiškai iš vaikų globos namų, kuomet jo netinkamais pavyzdžiais susikurtas pasaulio suvokimas neatitiks realybės.

Socialiniai įgūdžiai – gebėjimas suvokti tarpasmeninius ir socialinius ženklus, sujungiant juos su tuo metu aktualių elgesiu, nuspėjant galimus atsakus ir pasirinkus tokį atsakomąjį elgesį, kuris atitiktų siunčiamus ženklus ir tikslus (Lekavičienė, Antinienė, 2012). Per praktiką ir stebėjimą žmogus ugdomi tam tikrą socialinio pasaulio supratimą, analizuoja sąveikų priežastis, mokosi. Tyrimo dalyviai akcentuoja, kad: *„BVGN maistą vaikai perka kartu su darbuotojomis parduotuvėse, turguje. Vyresni vaikai dalyvauja savarankiškumo programoje ir maistu bei rūbais apsirūpina patys. Galimybė pirkti bet kurioje parduotuvėje <..> Kai kurie vyresni vaikai išmoko naudotis elektronine bankininkyste ir apsipirkti internetu <..>“ (Nr.1); „<..> jaunuoliai tapo savarankiškesni, dažniau gamindavosi maistą patys, eidavo į parduotuvę nupirkti maisto prekių. Tas labai retai būdavo instituciniuose globos namuose <..>“ (Nr.2); „Viskas vyksta per praktika. Nebeateina teta valytoja BVGN. Nepadaroma už tave, tu pats išbandai, pats pabandai, tą patį unitazą išplauti, liaudiškais žodžiais“ (Nr.3); „BVNG, tai yra labai didelis pokytis <..> elementarių dalykų – patys arbatą pasidaro, patys ten bulves skutasi <..> jie tampa savarankiškesni ir labiau atsakingi <..>“ (Nr.6). Per asmeninę patirtį bendruomeniniuose vaikų globos namuose auklėtiniai formuoja socialinius įgūdžius, analizuoja socialines sąveikas. Nebeateina svetimi „dėdės“ ir „tetos“, kurie už vaikus atlieka jų pareigas – vaikai patys organizuoja savo šeimynos buitį, prisiima atsakomybę už nupirktus maisto produktus, pagamintą valgį ar tvarkymasi namuose. Galima teigti, jog sumažėja galimybė patyrus nesėkmę konstruoti savo pyktį ir apmaudą kitų žmonių atžvilgiu. Vaikas įgauna galimybę pats kurtis savo buitį, planuoti dieną ir daryti pasirinkimus, ko dėka formuojasi asmeninė nuomonė, įpročiai, įgūdžiai.*

Tyrimo metu, analizuodami socialinių įgūdžių ugdymą bendruomeniniuose vaikų globos namuose, socialiniai darbuotojai mini bendruomenę. Informantai teigia, jog bendruomeniniuose vaikų globos namuose: *„<..> Vaikai mokomi naudotis visuomeniniu transportu, gali kieme žaisti su kaimynų vaikais, skirtingai nuo institucijoje gyvenančių vaikų, kurie vedami kažkur grupėmis“ (Nr.1); „<..> geba atidaryti palaikyti duris, kol užeis kitas žmogus laiptinėje arba panešti krepšius*

močiutėlei, kai mato, kad jai suku <..> Dabar daug kitaip su muzikos klausimu, jie žino taisykles, jie žino nuo kada iki kada yra neramybės laikas <..>“ (Nr.3); „vaikai pasisveikina, žiemą sniegą su kaimynais pavalo, močiutėm padeda užnešti maistą į 5 aukštą <..>“ (Nr.4). Visos minėtos veiklos, vaikų yra atliekamos būnant bendruomenėje, socialiai priimtinoje sąveikoje su kitais žmonėmis – kaimynais, bendrame kieme žaidžiančiais bendraamžiais. Socialiniai įgūdžiai veikia kaip jungtis tarp žmogaus ir aplinkos, leidžiant jam funkcionuoti kaip bendruomenės daliai (Lekavičienė, Antinienė, 2012).

10 lentelė. Socialinių įgūdžių ugdymas institucijoje ir bendruomeniniuose vaikų globos namuose: socialinių darbuotojų nuomonė

Kategorija	Subkategorija	Sub-subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Socialinių įgūdžių ugdymas institucijoje ir bendruomeniniuose vaikų globos namuose: socialinių darbuotojų nuomonė	Instituciniai vaikų globos namai	Vaikai nebuvo įtraukiami į globos namų buities organizavimą	„Institucijoje vaikai buvo įsprausti į rėmus, maistas buvo tiekiamas centralizuotai ir savarankiškumo ugdymas buvo minimalus, gal daugiau „popierinis“ (Nr.1); „<..> jie negali prisiliesti prie to maisto gamybos proceso, nes yra virtuvė, kuri pagamina maistą, o į virtuvę jie ne eina <..>“ (Nr.5); <..> „institucinėje buvo, toj įstaigoj sakysim <..> „maistas sakysim, tenais ateini, virtuvę atidarai ir ten yra viskas paruošta <..>“ (Nr.6).
		Priešinga šeimos gyvenimo modeliui	„Į ligoninę vesdavo slaugytoja, rūbus išduodavo sandėlis <..>“ (Nr.1).
		Sunkūmai laikantis nustytų taisyklių	„Nebuvo vieningos komandos, buvo administracija pašonėje, vaikai neturėjo vieny standartų. Mes negalėjom tęstinumo išlaikyti savo darbui, savo taisyklėms. Mūsų moralinės normos buvo visų skirtingos <..>“ (Nr.3).
	Bendruomeniniai vaikų globos namai	Vaikai įgalinami patys organizuoti šeimynos buitį	„BVGn maistą vaikai perka kartu su darbuotojomis parduotuvėse, turguje. Vyresni vaikai dalyvauja savarankiškumo programoje ir maistu bei rūbais apsirūpina patys. Galimybė pirkti bet kurioje parduotuvėje <..> „Kai kurie vyresni vaikai išmoko naudotis elektronine bankininkyste ir apsipirkti internetu <..>“ (Nr.1); „<..> „jaunuoliai tapo savarankiškesni, dažniau gamindavosi maistą patys, eidavo į parduotuvę nupirkti maisto prekių. Tas labai retai būdavo instituciniuose globos namuose“ <..>“ (Nr.2); „Viskas vyksta per praktika. Nebeateina teta valytoja BVGN. Nepadaroma už tave, tu pats išbandai, pats pabandai, tą patį unitazą išplauti, liaudiškais žodžiais“. (Nr.3); „BVNG, tai yra labai didelis pokytis <..> elementarių dalykų – patys arbatą pasidaro, patys ten bulves skutasi <..> jie tampa savarankiškesni ir labiau atsakingi <..>“ (Nr.6).
			Išmokstama taupyti pinigus ir tausoti daiktus

		Socialinių įgūdžių ugdymas bendruomenėje	„<..> Vaikai mokomi naudotis visuomeniniu transportu, gali kieme žaisti su kaimynų vaikais, skirtingai nuo institucijoje gyvenančių vaikų, kurie vedami kažkur grupėmis“ (Nr.1); „<..> geba atidaryti palaikyti duris, kol užeis kitas žmogus laiptinėje arba panešti krepšius močiutėlei, kai mato, kad jai suku <..> Dabar daug kitaip su muzikos klausimu, jie žino taisykles, jie žino nuo kada iki kada yra neramybės laikas <..>“ (Nr.3); „vaikai pasisveikina, žiemą sniegą su kaimynais pavalo, močiutėm padeda užnešti maistą į 5 aukštą <..>“ (Nr.4);
--	--	--	---

Taigi, socialiniai darbuotojai įvardino, kad institucijoje vaikai buvo įsprausti į rėmus, kuomet daugelis dalykų svetimų žmonių, tokių kaip vyrėja, valytoja ar slaugė, buvo padaryta už juos. Vaikams buvo pateikiama siškreiptas socialinių santykių, žmonių pareigų ir atsakomybių vaizdas. Socialinių įgūdžių formavimas dažnu atveju vyko netinkamai. Tuo tarpu informantų buvo išskirta, jog bendruomeniuose vaikų globos namuose vaikai ne tik matė socialiai priimtinius socialinius vaidmenis ir tų vaidmenų funkcijas, tačiau ir patys praktiškai juos išbandė dalyvaudami, kad ir šeimos buities veiklų organizavime. Apsigyvenus bendruomenėje, socialinių įgūdžių ugdymui susikūrė palankios sąlygos – tikroviškesnės, atitinkančios realų žmonių bendravimą, žmonių elgesį tarpusavyje.

5.9 Veiksniai, lemiantys sėkmingą deinstitutionalizacijos procesą: socialinių darbuotojų nuomonė

Remiantis šiame magistro darbe nagrinėtais Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2020) duomenimis, vis dar daugiau nei pusė šalyje gyvenančių vaikų, likusių be tėvų globos, gyvena instituciniuose vaikų globos namuose. Atsižvelgiant į minėtus duomenis, tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti socialinių darbuotojų, dalyvausių vaikų globos namų pertvarkos procese ir šiuo metu teikiančių socialines paslaugas vaikams bendruomeniniuose vaikų globos namuose, nuomonę, kas lemia sėkmingą deinstitutionalizacijos procesą (10 lentelė). Tyrime dalyvavę socialiniai darbuotojai, kaip vieną iš veiksnių įvardino: „Bendruomenė. <..> labai tos bendruomenės nenori įsileisti nei tų vaikų globos namų, nei vaikų, nei neįgaliųjų į tas savo bendruomenes <..>“ (Nr.5); „<..> stigmos pakeitimas. Stigmų ir nuostatų bendruomenėje <..>“ (Nr.6). Informantai išskiria, jog bendruomenė ne visuomet noriai įsileidžia socialiai pažeidžiamas grupes, tokias kaip, kad vaikai iš vaikų globos namų. Galima teigti, jog taip yra, nes ne vieną šimtmetį socialiai pažeidžiamos grupės, tokios kaip vaikai likę be tėvų globos ar vaikai su negalia gyveno institucijose, kuriuose jie buvo izoliuoti, atskirti nuo visuomenės, atrodytų tokių vaikų net nėra „normalioje“ visuomenėje. Tad šiuolaikinės bendruomenės dar nėra pripratusios savo tarpe matyti tokius asmenis, kuriuos dažniausiai matydavo už uždarytų durų, uždarytų teritorijų (Genienė, 2020).

Nagrinėtoje literatūroje (Žiburio fondas, 2016) minima, kad vaikas turi dalyvauti tiesiogiai su juo susijusiuose pokyčiuose, turėti galimybę susipažinti su aplinka, kurioje gyvens, prisidėti prie jos kūrimo. Tyrimo metu, paklausus, kas jo nuomone lemia sėkmingą deinstitutionalizacijos procesą, informantas nurodo, jog įgyvendinant pertvarką: „<..> *vaikų pagalba iš tikrųjų reikalinga irgi. Būtina. <..> tas bendravimas su vaikais – duoti jiems laisvę, ką jie, daugmaž, ką jie nori daryti, ką jie nori pasiūlyti, kaip jie mato savo tą šeimyną, butą*“ (Nr.4). Tokiu būdu, įtraukiant vaiką į pertvarkos procesą, jis yra įgalinamas veikti savarankiškai, priimti sprendimus ir tuo pat metu, vaiko įtraukimas lemia sklandesnį pertvarkos proceso vykdymą, nes tokiu atveju vaikas nėra paliekamas nuošalyje, jis yra procese, renka jam reikalingą informaciją ir kuria mažiau nepagrįstų interpretacijų, siekdamas užpildyti informacijos trukumo spragas.

Deinstitutionalizacija atneša nemažai pokyčių į vaikų gyvenimus ir socialinių darbuotojų darbo organizavimą, darbo struktūrą. Pokyčiai siejasi su rizika, neaiškumu ir nežinia kas bus ir kaip viskas vyks toliau. Tokios būsenos vaikams ir darbuotojams sukelia stresą, nerimą, vargina ir apsunkina sėkmingą proceso eigą (Kasperavičienė, 2013). Šio magistro darbe, tyrimo dalyje, 5. nagrinėtoje temoje „Vaikų susidūrimas su deinstitutionalizacijos procesu“ analizuojant vaikų reakcijas į pertvarką, informantai taip pat nurodė, jog vaikai jautė: „<..> *nerimą, kas su kuo iš karto gyvens, kaip bus tie kambariai <..>*“ (Nr.6); „<..> *vaikui yra stresas, nežinia <..> nerimas pradžioje buvo <..>*“ (Nr.5). Todėl, informantai nurodė, kad: „<..> *bet koks startas turėtų būti ruošiamas pokalbiais*“. (Nr.3); „*Buvo svarbu kalbėtis su vaikais, nes <..> kildavo daug klausimų, neaiškumų <..> Tuomet pokalbiai su vaikais, kuo išsamesnis paaiškinimas kas dabar vyks*“ (Nr.7). Informantų pateikti atsakymai patvirtina, jog vaikams kildavo daug neaiškumų, klausimų, reikėjo paaiškinimų apie tai, kas dabar vyks. Pokalbis informantų nuomone, išskiriamas, kaip vienas iš veiksnių, kas lemia sėkmingą deinstitutionalizacijos procesą ir, galima teigti, kas padėtų išvengti neigiamų emocijų, tokių kaip nerimas ar nežinomybė. Tačiau galimai neaiškumų ir tokių emocijų kaip nerimas kildavo ir patiems darbuotojams, tad informantai nurodė, jog sėkmingam pertvarkos procesui taip pat svarbu: „*Komandos sudarymas ir plano susidarymas*“ (Nr.4); „*Visų pirma – komandos sudarymas, veiksmų plano sudarymas <..>*“ (Nr.7). Komandos sudarymas ir plano sudarymas – galima teigti, kad šie informantų atsakymuose išskirti dalykai kalba apie aiškumą ir konkretumą, pareigų pasiskirstymą procese.

Tyrimo metu, vienas iš informantų nurodė, jog streso ir neaiškumų, galimai, į pertvarkos procesą įnešė: „*Taip pat, ir žiniasklaidos kai kurie faktai, kurie buvo perdėti, išgalvoti galimai. Jie kėlė stresą <..>*“ (Nr.3). Atsižvelgus į informanto išsakytą nuomone, galima daryti prielaidą, jog visuomenei trūko konkrečios informacijos apie vykdomą pertvarką, buvo paliekama nemažai vietos žmonių interpretacijoms, ko pasėkoje gimdavo dezinformacija, kuri klaidino visuomenę ir pačios pertvarkos dalyvius.

Socialiniai darbuotojai, yra vieni iš pertvarkos vykdytojų, nuo kurių motyvacijos ir pertvarkos palaikymo priklauso ir jos sėkmingas įgyvendinimas. Vienas iš tyrime dalyvavusių socialinių darbuotojų paminėjo, kad: „*Ko nesitikėjau, kad žmonės nenorėjo reorganizuotis, jie nenorėjo naujovių <..>*“ (Nr.3). Kaip teigiama mokslinėje literatūroje – siekiant palaikyti aukštą darbo kokybę ir sklandžią pertvarkos proceso eigą, būtina, jog kiekvienas įstaigoje dirbantis darbuotojas kaip įmanoma aktyviau įsitrauktų į vykstančią pertvarką (Gvaldaitė, Šimkonytė, 2016).

Taigi, tyrimo metu socialiniai darbuotojai išskyrė bendruomenę, kaip vieną iš veiksnių, lemiančių sėkmingą deinstitutionalizacijos procesą, kadangi vaikų globos namų pertvarkos proceso vienas iš tikslų - socialinių paslaugų teikimą vaikams, likusiems be tėvų globos, perkelti į bendruomenę, tokiu būdu mažinant socialinę atskirtį. Nuo to, kaip pertvarką ir naujus bendruomenės gyventojus priims bendruomenė, priklauso pertvarkos sėkmė – įgyvendinimo laikas, dalyvių būsenos ir teikiamų paslaugų kokybė. Tačiau pokyčiai paliečia ne tik bendruomenę, tačiau ir kitus deinstitutionalizacijos dalyvius, tad tyrimo metu, kaip svarbūs veiksniai, paminėti ir vaikų įsitraukimas į procesą bei pokalbis – būdas, kurio dėka galima padėti lengviau priimti vaikams pertvarką ir paskatinti sėkmingą jos eigą. Patys socialiniai darbuotojai taip pat išskyrė ir save – socialinių darbuotojų motyvaciją – norą arba nenorą reorganizuotis. Buvo atkreiptas dėmesys ir į komandos ir veiksmų plano sudarymą, kas rodo, jog procese yra svarbu aiškumas, kokios kieno atsakomybės, pareigos ir žingsniai, kaip viskas vyks.

11 lentelė. Veiksniai, lemiantys sėkmingą deinstitutionalizacijos procesą: socialinių darbuotojų nuomonė

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Veiksniai, lemiantys sėkmingą deinstitutionalizacijos procesą: socialinių darbuotojų nuomonė	Bendruomenė	„ <i>Bendruomenė <..> labai tos bendruomenės nenori įsileisti nei tų vaikų globos namų, nei vaikų, nei negaliųjų į tas savo bendruomenes <..></i> “ (Nr.5); „ <i><..> stigmos pakeitimas. Stigmų ir nuostatų bendruomenėje <..></i> “ (Nr.6).
	Komandos sudarymas	„ <i>Komandos sudarymas ir plano susidarymas</i> “ (Nr.4); „ <i>Visų pirma – komandos sudarymas, veiksmų plano sudarymas <..></i> “ (Nr.7).
	Vaikų įsitraukimas	„ <i><..> vaikų pagalba iš tikrųjų reikalinga irgi. Būtina <..> tas bendravimas su vaikais – duoti jiems laisvę, ką jie, daugmaž, ką jie nori daryti, ką jie nori pasiūlyti, kaip jie mato savo tą šeimyną, butą</i> “ (Nr.4).
	Pokalbis su vaikais	„ <i><..> bet koks startas turėtų būti ruošiamas pokalbiais</i> “ (Nr.3); „ <i>Buvo svarbu kalbėtis su vaikais, nes <..> kildavo daug klausimų, neaiškumų <..> Tuomet pokalbiai su vaikais, kuo išsamesnis paaiškinimas kas dabar vyks</i> “ (Nr.7).
	Žiniasklaida	„ <i>Taip pat, ir žiniasklaidos kai kurie faktai, buvo perdėti, išgalvoti galimai. Jie kėlė stresą <..></i> “ (Nr.3).
	Dabuotojų motyvacija	„ <i>Ko nesitikėjau, kad žmonės nenorėjo reorganizuotis, jie nenorėjo naujovių</i> “ <..> (Nr.3).

IŠVADOS

1. Išanalizavus deinstitutionalizacijos teorinius aspektus, deinstitutionalizacija galime įvardinti kaip socialinės globos institucijų naikinimą ir pertvarkymą, socialinių paslaugų teikimą perkeliant į bendruomenę bei naujų kompleksinių paslaugų kūrimą ir jų prieinamumo didinimą. Deinstitutionalizacijos proceso metu tradicinė institucinė globa keičiama tokiu būdu, kad suteikti asmeniui didesnę savarankiškumą, sudarant sąlygas gyventi, ugdytis ir mokytis būtiniausių reikiamų savarankiškam gyvenimui užtikrinti įgūdžių, namų aplinką primenančioje bendruomenėje. Deinstitutionalizacija pasireiškia darbu su šeimomis ir šios srities profesionalais; socialinės globos įstaigų pertvarkymu ir reorganizavimu; naujų globos formų kūrimu ir realizavimu; nuolatinį ir laikiną globėjų įtraukimu į deinstitutionalizacijos procesą; bendruomenės dalyvavimu deinstitutionalizacijos procese bei reikalingų paslaugų šeimai suteikimu.
2. Lietuvos vaiko globos sistemos analizė parodė, kad vaiko globos sistema Lietuvoje yra neatsiejama nuo šalyje leidžiamų įstatymų, įsakymų bei kitų tarptautinių dokumentų, kuriuos yra ratifikavusi Lietuva. Šalyje taikomos keturios globos formos: šeimoje, šeimynoje, globos centre, globos institucijoje. Minėtos globos formos yra pritaikomos atsižvelgus į vaiko poreikius, atsižvelgiant į giminystės ryšius bei vaiko svarbiausius interesus. Lietuvos globos sistemoje pastaruoju metu didelis dėmesys yra skiriamas alternatyviajai globai. Šis terminas apibrėžia atvejus, kuomet vaiku rūpinasi ne jo biologiniai tėvai, o atsakingos institucijos, suteikiančios vaikui globą šeimynoje, šeimoje ar kitose, bendruomenėje teikiamose vaiko globos paslaugų formose.
3. Išnagrinėjus socialinio darbuotojo vaidmenį ir funkcijas, galima daryti išvadą, kad vienas pagrindinių socialinio darbuotojo tikslų vaikų globos namuose – vaikų paruošimas savarankiškam gyvenimui. Siekiant šio tikslo socialinio darbuotojo užduotis įtraukti vaiką į jį paliečiančių sprendimų priėmimą, taip užtikrinant jo reikiamų įgūdžių ugdymąsi, kas leistų jam ruoštis savarankiškam gyvenimui.
4. Atliktas tyrimas rodo, kad deinstitutionalizacija socialiniams darbuotojams, tai pasikeitęs darbo modelis, kuomet pasikeičia darbo struktūra, padidėja darbo krūvis – daugiau darbo valandų. Darbo aplinka tampa panašesnė į šeimos aplinką, sumažėja vaikų skaičius. Socialinės paslaugos pradamos teikti arčiau bendruomenės. Atskleista, jog vieniems vaikams pertvarką kelia stresą, nežinomybę, dėl to kaip viskas klostysis, kaip jie gyvens, ar bus skiriami broliai ir seserys. Vaikai bando atstumti artėjančius pokyčius, maištauja ir priešinasi tam. Kitiems vaikams - kelia smalsumą, norą dalyvauti joje ir tiesiogiai prisidėti. Tyrimas rodo, jog pertvarkos proceso metu vaikams suteikiamos galimybės dalyvauti

pertvarkoje, jie įtraukiami į pertvarkos proceso organizavimą. Deinstitutionalizacijos metu socialinis darbuotojas prisiima organizatoriaus vaidmenį ir funkcijas - koordinuoja pertvarkos proceso organizavimą BVGN. Analizuoja pertvarką reglamentuojančius teisinius dokumentus. Planuoja darbų atlikimo laiką, nustato terminus. Pertvarkos metu atsiranda rūpintojo – išklaustytojo ir nukreipėjo vaidmuo, kuomet socialinis darbuotojas dalyvauja drauge su vaikais tiek jų pasiruošime pertvarkai, tiek pačiame pertvarkos procese. Bendruomeniniuose vaikų globos namuose sustiprėja, tampa ryškesni ir aiškiau išreikšti, instituciniuose vaikų globos namuose buvę socialinio darbuotojo vaidmenys. BVGN „Motinos“ vaidmens pagrindu konstruojami tokie socialinio darbuotojo vaidmenys kaip: rūpintojo, išklaustytojo, guodėjo, palydovo, mokytojo, elgesio pavyzdžio. Pasikeitus darbo aplinkai, darbo modeliui ir išryškėjus socialinio darbuotojo vaidmenims, sustiprėja ir tarpusavio santykiai su vaikais - atsiranda tarpusavio pasitikėjimas, artumas, didesnės galimybės skirti daugiau individualaus dėmesio vaikui įsigilinant į jo poreikius. Pakinta vaikų santykiai su bendruomene – išryškėja vaikų noras būti bendruomenėmis dalimi, pagerėja vaikų pažangumas, santykiai su mokyklos bendruomene. Mokomasi spręsti iškilusius konfliktus, prisitaikyti prie bendruomenės gyvenimo ritmo, bendrų susitarimų ir taisyklių. Susiduriama su bendruomenėje vyraujančiomis neigiamomis nuostatomis apie vaikus iš globos namų ar kitas socialiai pažeidžiamas žmonių grupes. Tyrimas atskleidžia, kad bendruomenės turimos nuostatos ir stigmos, vaikų įtraukimas į pertvarkos procesą, pokalbiai su jais apie pertvarkos metu laukiančius pokyčius, žiniasklaidoje pateikiama dezinformacija, komandos ir veiksmų plano sudarymas, turi įtakos deinstitutionalizacijos įgyvendinimui.

REKOMENDACIJOS

1. Atsižvelgus į gautus empirinius duomenis, galima pateikti rekomendacijas institucinių vaikų globos namų administracijoms, dalyvaujančioms deinstitutionalizacijos procese:
 - Rekomenduojama rengti mokymus, kurių metu socialiniai darbuotojai būtų kuo išsamiau supažindinami su laukiančia pertvarka, jos etapais. Taip pat, socialiniams darbuotojams būtų vedami mokymai, kokiais būdais ir kaip galima būtų paruošti ir supažindinti vaikus su artėjančiais pokyčiais. Mokymu metu, socialiniai darbuotojai įgaus naujų žinių, kurių dėka patirs mažesnę stresą, turės daugiau informacijos ir būdų kaip pasiruošti patiems, ir kaip paruošti vaikus pertvarkai.
2. Rekomendacijos socialiniams darbuotojams dalyvaujantiems pertvarkos procesą instituciniuose vaikų globos namuose:
 - Atliktas tyrimas atskleidė, jo vienas iš dažniausiai taikomų vaiko paruošimo pertvarkai metodų, yra pokalbis. Atsižvelgiant į tai, rekomenduojama su vaikais kalbėtis apie laukiančius pokyčius, kuo išsamiau ir konkrečiau atsakant į jiems kylančius klausimus. Siūloma rengti kartą per savaitę bendrus darbuotojų ir vaikų susirinkimus, kurių metu vaikai būtų supažindinami su naujausia informacija susijusia su pertvarka, artimiausiais numatomais veiksmais, pavyzdžiui: kada numatomas vaikų apgyvendinimas bendruomeniniuose vaikų globos namuose, informavimas kaip vyks šis procesas, kaip bus paskirstyti vaikai ir darbuotojai.
 - Rekomenduojama įtraukti vaikus į pertvarkos procesą, skatinant juos dalintis savo nuomone, įtraukiant į patalpų BVGN kūrimui paieškas, namų interjero kūrimą ar kitus veiksmus, kurie įgalintų vaiką daryti sprendimus, tartis.

LITERATŪRA

1. Arendt, H. (2005). *Žmogaus būklė*. Vilnius: Margi raštai.
2. Assembly, U. G. (2010). *Guidelines for the Alternative Care of Children: resolution/adopted by the General Assembly, 24 February 2010*. A/RES/64/142. Prieiga per internetą: <https://digitallibrary.un.org/record/673583/#record-files-collapse-header>
3. Bronušienė, Simona. (2014). „How Do We Understand the Principal of “Money Follows the Client” in the Context of Deinstitutionalization of Child Care.“ *Societal Innovations for Global Growth: Research Papers*. 1, 63-81.
4. Cantwell, N., Davidson, J., Elsley, S., Milligan, I., ir Quinn, N. (2013). Moving Forward: Implementing the United Nations Guidelines for the Alternative Care of Children. Prieiga per internetą: <https://www.relaf.org/materiales/Moving-forward-implementing-the-guidelines-ENG.pdf>
5. Csáky, C. (2009). *Keeping Children Out of Harmful Institutions: Why we should be investing in family - based care*. London: Save the children. Prieiga per internetą: <https://resourcecentre.savethechildren.net/library/keeping-children-out-harmful-institutions-why-we-should-be-investing-family-based-care>
6. Dragu, L. M. (2019). Deinstitutionalization of youth under institutional care: transition from institutional care to independent life. *Revista Universitară de Sociologie*, 15(1), 271-281. Prieiga per internetą: EBSO
7. Dunajėvas, E. (2012). “Asmeninių Socialinių Paslaugų Deinstitutionalizacija Pokomunistinėje Lietuvoje”. *Socialinė Teorija, Empirija, Politika Ir Praktika*, 6: 45-63. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.15388/STEPP.2012.0.1859>
8. Dozier, M., Zeanah, C. H., Wallin, A. R., ir Shaffer, C. (2012). Institutional care for young children: Review of literature and policy implications. *Social issues and policy review*, 6 (1), 1-25. Prieiga per internetą: <https://spssi.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1751-2409.2011.01033.x>
9. Ereminaitė, S. (2014) “Institucinės ekonomikos teorijų raiška viešųjų pirkimų procese”. *Viešoji politika ir administravimas*, 13 (2): 275-289. Prieiga per internetą: https://www.mruni.eu/upload/iblock/8f0/7_Ereminaite.pdf
10. Genienė, R., ir Šumskienė, E. (2016). Stacionarios globos pertvarka Lietuvoje institucionalizmo teorijos požiūriu. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 12, 74-89. Prieiga per internetą: <https://www.zurnalai.vu.lt/STEPP/article/view/9818/7637>

11. Gvaldaitė, L., ir Šimkonytė, S. (2016). Vaikų globos namų deinstitutionalizacija Lietuvoje: ar „vežimas“ judės į priekį? *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 12, 55–73. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2016~1494595874221/>
12. Gudžinskienė, V., ir Navaitis, G. (2016). Įvaikinimas: deinstitutionalizacija-palankių sąlygų vaikui augti šeimoje prielaidų sudarymas. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/14569/4491-9957-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
13. Griciūtė, J., ir Senkevičiūtė D. L. (2018). Lietuvos socialinės globos įstaigų, dalyvaujančių pertvarkos procese, darbuotojų motyvacijos vertinimas. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 21(1), 35–55. Prieiga per internetą: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/59945/1/ISSN2029-5820_2018_N_21_1.PG_35-56.pdf
14. Gudžinskienė, V., Raudeliūnaitė, R., ir Uscila, R. (2017). Socialinių darbuotojų patirtys rengiant vaikus savarankiškam gyvenimui bendruomeniniuose vaikų globos namuose. *Pedagogika*, 125 (1), 158-174. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB0001:J.04~2017~1516638263425/J.04~2017~1516638263425.pdf>
15. Gudžinskienė, V. (2010). „Self-evaluation of general skills gained by social workers from children foster homes“. *Education of social activity*, 13 (24): 111-118. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367176481158/J.04~2010~1367176481158.pdf>
16. Gaižauskaitė, I. ir Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius: Registrų centras.
17. Genienė R. (2020). DeCovidation = Deinstitutionalization. Independent Living and Inclusion in the Community. *Socialinė Teorija, Empirija, Politika Ir Praktika*, 21, 26-36. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.15388/STEPP.2020.21>
18. Gvaldaitė, L. ir Švedaitė. S. (2005). *Socialinio darbo metodai*. Vilnius: Spauda.
19. Hamilton-Giachritsis, C. ir Kevin B. (2012). “Forgotten children?: An update on young children in institutions across Europe”. *Early Human Development*. 88 (12): 911-914. Prieiga per internet: http://pure-oai.bham.ac.uk/ws/files/18169216/Hamilton_Giachritsis_Forgotten_Children_Early

20. Ismayilova, L., Fred S. ir Aytakin H. (2014). "Reforming child institutional care in Post-Soviet bloc: The potential role of family based empowerment strategies". *Children and Youth Services Review* 47(2): 136-148. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2014.09.007>
21. Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracija. (1959). *Generalinė Asamblėja*. Prieiga per internetą: http://elibrary.lt/resursai/NPLC/nepilnameciu_justicija/JUNGTINIU%20TAUTU%20VAIKO%20TEISIU%20DEKLARACIJA.pdf
22. Jones, J. L., ir Gallus, K. L. (2016). Understanding deinstitutionalization: What families value and desire in the transition to community living. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 41(2), 116-131. Prieiga per internetą: <https://oxfordre.com/socialwork/view/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-101/version/0>
23. Johnson, D. E., ir Gunnar, M. R. (2011). IV. GROWTH FAILURE IN INSTITUTIONALIZED CHILDREN. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 76(4), 92-126. Prieiga per internetą: http://www.thinkchilddsafe.org/thinkbeforevisiting/resources/4_growth_failure_in_institutionalized_children.pdf
24. Jakavonienė, A. (2016). „Tvaraus perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų sistemos sąlygų sukūrimas Lietuvoje“. Klasterio steigiamoji konferencija, Vilnius.
25. Jungtinių Tautų neįgalųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolai (2010). *Valstybės žinios*, Nr. 71-3561. (2010). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.335882>
26. Juodraitis, A., ir Radzevičienė, L. (2012). Striving for advantage as a determinant of social behavior. *Problems of psychology in the 21st century*, (1) 17-25. Prieiga per internetą: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.400.188&rep=rep1&type=pdf>
27. Kiaunytė, A., ir Lygnugarienė, V. (2019). Vaiko globos sisteminė pertvarka kaip iššūkis socialinių darbuotojų profesionalumui: kas parodo supervizijos ir intervizijos poreikį?. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 2019, nr. 23 (1), p. 69-94. https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/100782/1/ISSN2029-5820_2019_N_23_1.PG_69-94.pdf
28. Kardelis, K. (2017). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

29. Kasperavičienė, Ž. (2013). *Vaikų globos namuose dirbančių socialinių darbuotojų patirtys pokyčių kontekste*. Magistro darbas. Prieiga per internetą: <https://vb.vdu.lt/object/elaba:1994244/>
30. Laklija, M., ir Milić B. M. (2016). Deinstitutionalization process of the welfare system for children with disabilities in Croatia—challenges and perspectives. In *3. International multidisciplinary scientific conference on social science & art, SGEM 2016.*, 2(1), 679. Prieiga per internetą: EBSO
31. Lekavičienė, R. ir Antinienė, D. (2012). The Dynamics of Social Competence in the Last Decade: A Research of Lithuanian Students. *Psichologija*, 45, 89 -102. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.15388/Psichol.2012.45.1535>
32. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolierius. (2019). „*Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2018 metų veiklos ataskaita*“. Vilnius. Prieiga per internetą: http://www.vtaki.lt/lt/media/force_download/?url=/uploads/documents/docs/507_32c06e6c6946af00a4a0f4e885dd79ff.pdf
33. Lietuvos Respublikos Konstitucija. (1992). *Lietuvos aidas*, Nr. 220-0 (1992). Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.47BB952431DA>
34. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. (2000). *Valstybės žinios*, Nr. 74-2262 (2000). Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8A39C83848CB>
35. Lietuvos Respublikos Šeimynų įstatymas. (2010). *Valstybinės žinios*, Nr. 25-1176 (2010). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.365491/asr>
36. „Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. lapkričio 16 d. įsakymas “Dėl neįgalių vaikų, likusių be tėvų globos vaikų, suaugusių neįgalių asmenų socialinės globos namų deinstitutionalizacijos strateginių gairių patvirtinimo”. Nr. A1-517. TAR. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.437781?jfwid=q8i88I711>
37. „Lietuvos Respublikos socialinės ir apsaugos darbo ministro 2014 m. vasario 14 d. įsakymas “Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014-2023 metų veiksmų planas”. Nr. A1-83. TAR. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/e4169490984411e3aad2c022318814db/asr>

38. McCall, R. B. (2013). The consequences of early institutionalization: can institutions be improved?—should they?. *Child and adolescent mental health*, 18(4), 193-201. <https://acamh.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/camh.12025>
39. Munro, E. (2011). The Munro review of child protection: final report, a child-centred system. 8062. *The Stationery Office*. Prieiga per internetą: [The Munro Review of Child Protection: Final Report - A child-centred system CM 8062 \(south-ayrshire.gov.uk\)](http://www.south-ayrshire.gov.uk/~/media/Assets/Reports/CM8062/FinalReport.pdf)
40. Melville Fulfor, L. ir Rebecca, S. (2013). *Alternative care in emergencies toolkit*. UK: Save the Children. Prieiga per internetą: [https://www.unicef.org/protection/files/ace_toolkit .pdf](https://www.unicef.org/protection/files/ace_toolkit.pdf)
41. Mačiulskytė, S. (2013). The problem of professional competence transformation: aspect of institutional care. *Tiltai*. 2: 51-79. Prieiga per internetą: <http://journals.ku.lt/index.php/tiltai/article/view/163/pdf>
42. Nsabimana, E. (2016). *The process of institutionalization-deinstitutionalization and children's psychological adjustment in Rwanda*. (Doctoral dissertation, Université de Fribourg). Prieiga per internetą: <http://doc.rero.ch/record/277623/files/NsabimanaE.pdf>
43. Nikolova, N. (2009). "The paradox of the use of institutionalization as a measure of child protection in Bulgaria". (Magistrinis darbas). Maastricht universitetas. Prieiga per internetą: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.901.2562&rep=rep1&type=pdf>
44. Neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. (2016). „Tvaraus perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų sistemos sąlygų sukūrimas Lietuvoje: Pertvarkos viešinimo strategija”. Vilnius: MB „Nuevo Reklama“. Prieiga per internetą: <http://www.pertvarka.lt/wp-content/uploads/mediavault/2017/06/pertvarkos-viesinimo-strategija.pdf>
45. NVO vaikams konfederacija, Žiburio Fondas, Visuomenės raidos ir vystymosi institutas. (2016). *Projekto tikslinių grupių ir įgūdžių deinstitutionalizacijos srityje poreikiai: Ataskaita*. Vilnius: Žiburio Fondas. Prieiga per internetą: http://www.nvovaikamskonfederacija.lt/wpcontent/uploads/2016/03/FINAL_Poreikiu-vertinimas.pdf
46. Omtzigt, P. (2010). *Children without parental care: urgent need for action*. In *Social, Health and Family Affairs Committee, Parliamentary Assembly*. Council of Europe. Prieiga per internetą: <https://www.refworld.org/docid/4ee0dcd52.html>

47. Poviliūnas, A. (2014). Investicijos į vaikus: padėkime išsivaduoti iš nepalankios socialinės padėties. Lietuva: Vilniaus universitetas. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=11648&langId=lt>
48. Pūras, D. (2013). Institucinė globa – vaikų iki trejų metų amžiaus teisių pažeidimas. *United Nations*. Prieiga per internetą: https://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/LT_D.Puras_Children%20under%203.pdf
49. Pūras, D., Pleckevičienė V., ir Dovilė Š.. (2012). “*Bendrosios europinės gairės dėl perėjimo nuo institucinės prie bendruomeninės globos: Tvaraus perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų alternatyvų vaikams, neįgaliesiems, psichikos sveikatos problemų turintiems asmenims ir vyresnio amžiaus asmenims Europoje įgyvendinimo ir rėmimo gairės*”. Briuselis: Europos ekspertų grupė perėjimo nuo institucinės prie bendruomenėje teikiamos globos klausimais. Prieiga per internetą: https://www.esneu.org/sites/default/files/publications/LT_EEG_Common_Guidelines.pdf
50. Rogers, J. (2014). “*Deinstitutionalization of children in Bulgaria – How far and where to?: Independent review of progress and challenges*”. Sofia: UNICEF. Prieiga per internetą: <https://bettercarenetwork.org/sites/default/files/attachments/Deinstitutionalization%20of%20Children%20in%20Bulgaria.pdf>
51. Segal, S. P., ir Leah A. J. (2013). “Deinstitutionalization”. *Encyclopedia of Social Work*. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/273576079_Deinstitutionalization
52. Stražinskaitė, D. ir Kvieskienė, G. (2015). “Lietuvos ir Vengrijos vaiku globos sistemų Palyginimas”. *Socialinis ugdymas / Į bendruomenę orientuota sumanioji socializacija*, 1 (40): 39-53. Prieiga per internetą: <http://socialinisugdymas.leu.lt/index.php/socialinisugdymas/article/download/135/122>
53. Strateginių tyrimų centras. (2008). *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*. Vilnius: Lietuvos karo akademija.
54. SOS Children’s Villages Hungary. (2013). *A snapshot of alternative care arrangements in Hungary: Based on SOS Children’s Villages’ assessment of a state’s implementation of the UN Guidelines for the Alternative Care of Children*. Austrija: SOS Children’s Villages International. Prieiga per internetą: <https://www.sos-childrensvillages.org/getmedia/52cf3be7-2e8b-4004-a93c-e8bda34338d2/HUNGARY-FINAL-to-upload.pdf>

55. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2020, rugpjūčio 8 d.). Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/vilma-augiene-globos-namu-pertvarka-kaip-ji-vyksta-ir-ka-apie-tai-mano-patys-vaikai-ar-turintieji-negalia?fbclid=IwAR2tVggm4O9iCQOwccfs9B8msFtXWx1E6aANHgvbbguQPOZzHsShyBtdo-I>
56. Social Care Wales. (2017). *The residential child care worker: Practice guidance for residential child care workers registered with Social Care Wales*. United Kingdom: Social Care Wales. Prieiga per internetą: https://socialcare.wales/cms_assets/file-uploads/The-residential-child-care-worker-April-2017.pdf
57. Samašonok, K. (2013). Globos namuose gyvenančių vaikų ir paauglių savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas: pasiekimai, sunkumai, sprendimai. *Pedagogika* 110: 103-114. Prieiga per internetą: <http://ojs.leu.lt/index.php/Socialinisugdymas/article/download/23/16>
58. Šumskienė, E. (2014). “Psichikos sveikatos priežiūros deinstitutionalizacija Lietuvoje: Minimalūs pokyčiai „maksimalistinėse“ organizacijose”. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika* 8:89-99. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.15388/STEPP.2014.0.2659>
59. Šarlauskienė, L. (2011). “Dzenbudizmo išvalgų taikymas institucinių pokyčių vadyboje”. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*, 4 (28): 140-156. Prieiga per internetą: <http://mts.asu.lt/mtsrbid/article/download/304/333>
60. Šinkūnienė, J. R. (2012). *Bendruomeniškumas, komunikacija ir muzika: sociokultūriniai negalios aspektai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
61. Šumskienė, E., Levickaitė K., Grigaitė U., ir Kelpšaitė J. (2015). *Gyvenimas savarankiškai ir įtrauktis į bendruomenę: JT neįgaliųjų teisių konvencijos 19 straipsnio įgyvendinimo Lietuvos socialinės globos sistemoje stebėsenos ataskaita*. Vilnius: Psichikos sveikatos perspektyvos. Prieiga per internetą: http://www.perspektyvos.org/images/failai/gyvenimassavarankiskai_ataskaita.pdf
62. Terziev, V., ir Arabska, E. (2016). Process of deinstitutionalization of children at risk in Bulgaria. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 233, 287-291. Prieiga per internetą: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042816313635>
63. Terziev, V. (2019). Process of Deinstitutionalization of Children at Risk in Bulgaria. *International E-Journal of Advances in Social Sciences*, 5(13), 290-297. Prieiga per internetą: <http://ijasos.ocerintjournals.org/en/download/article-file/704952>

64. Vaiko teisių konvencija. (1992). *Valstybės žinios*, 60-1501. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19848>
65. Valstybinio audito ataskaita. (2014). „*Ar vaikų globos sistema atitinka globojamo vaiko geriausiai interesus?*“. Vilnius: Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė. Prieiga per internetą: <https://www.vkontrolė.lt/failas.aspx?id=3100>
66. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. (2019). *2018 metų veiklos ataskaita*. Vilnius. Prieiga per internetą: <http://www.vaikoteises.lt/media/file/Egle/2018%20m.%20veiklos%20ataskaita.pdf>
67. Vitkauskas, K. (2010). „Vaiko globos organizavimo principų įgyvendinimas Lietuvoje“. *Viešoji politika ir administravimas*, 31: 133-146. Prieiga per internetą: https://www.mruni.eu/upload/iblock/7f7/10_k.vitkauskas.pdf
68. Zahda, R. (2019). *Deinstitutionalization of the child as an approach to secure a family life*. (Doctoral dissertation). Prieiga per internetą: <https://repository.gchumanrights.org/bitstream/handle/20.500.11825/1151/Zahda.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
69. Žalimienė, L. (2007). *Vaikų socialinės globos kokybė ir jos vertinimas: Metodinė priemonė*. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Prieiga per internetą: http://www.sppd.lt/media/mce_filebrowser/2015/01/09/Vaiku_socialines_globos_kokybe_ir_jos_vertinimas.pdf
70. Žydžiūnaitė, V. ir Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai*. Vilnius: Vaga.
71. Žiburio Fondas. (2016). *Deinstitucionalizacija: pagrindiniai proceso aspektai*. Vilnius: Žiburio Fondas. Prieiga per internetą: http://ziburio-fondas.lt/wp-content/uploads/sites/5/2015/11/FINAL_De-I-mokymu-programa.pdf

ANOTACIJA

Borisevič V. „Bendruomeninių vaikų globos namų link: socialinių darbuotojų patirtys“ – magistro baigiamasis darbas.

Šiame magistro darbe analizuojamos socialinių darbuotojų patirtys dalyvaujant deinstitutionalizacijos procese, iššūkiai su kuriais jiems teko susidurti ir socialinio darbuotojo vaidmenys ir funkcijos pertvarkos proceso metu. Pirmoje darbo dalyje aptariami deinstitutionalizacijos teoriniai aspektai: deinstitutionalizamo samprata, institucionalizmo teoriniai aspektai, deinstitutionalizacija Europos kontekste. Antroje darbo dalyje aptariamas vaikų globos namų teisinis reglamentavimas ir vaikų globos namų deinstitutionalizacijos įgyvendinimas Lietuvoje. Trečiojoje darbo dalyje pristatomi socialinio darbuotojo vaidmenys ir funkcijos vaikų globos namų deinstitutionalizacijos proceso metu. Ketvirtoji darbo dalis supažindina su tyrimo metodais ir tyrimo organizavimu. Penktoje darbo dalyje pristatomi tyrimo rezultatai. Darbo pabaigoje pateiktos praktinės rekomendacijos, skirtos institucinių vaikų globos namų administracijoms, dalyvaujančios pertvarkos procese ir juose dirbantiems socialiniams darbuotojams.

SANTRAUKA

Lietuvoje nuo sovietmečio vaikams netekusiems tėvų globos pradėta taikyti institucinė globa, kuri šiandieninėje visuomenėje yra laikoma viena iš socialinės politikos ydų. Institucinė vaikų globa negali patenkinti pagrindinių vaikų poreikių ir neigiamai įtakoja jų raidą ir elgesį. Ilgainiui pradėta ieškoti alternatyvos be tėvų globos likusiems vaikams, galinčios užtikrinti didesnę jų paruošimą savarankiškam gyvenimui ir palankesnes sąlygas vaiko integracijai į visuomenę. Atsižvelgdama į tai bei remiantis užsienio šalių patirtimi Lietuva pradėjo įgyvendinti deinstitutionalizacijos procesą. Vaikų globos namuose dirbantys socialiniai darbuotojai yra neatsiejama visos deinstitutionalizacijos pertvarkoje dalyvaujančių institucijų dalis. Šio magistro darbo tikslas - išsiaiškinti socialinių darbuotojų, dalyvavusių vaikų globos namų deinstitutionalizacijos įgyvendinime, patirtis. Remiantis socialinių darbuotojų patirtimis, šiuo darbu siekiama išsiaiškinti, su kokiais iššūkiais susidūrė socialiniai darbuotojai pertvarkos metu. Išnagrinėti esminius deinstitutionalizacijos atneštus pokyčius išskiriant tokius aspektus: socialinio darbuotojo vaidmenys ir funkcijos, darbuotojų ir globotinių tarpasmeniniai santykiai, vaikų socialinių įgūdžių ugdymas.

Tikslui pasiekti buvo atliktas empirinis tyrimas, naudojant kokybinio tyrimo metodą. Duomenims rinkti naudotas iš dalies struktūruoto interviu metodas, duomenus buvo analizuoti turinio (content) analizės būdu. Iš dalies tsuktūruoti interviu atlikti keturiuose Lietuvos bendruomeniniuose vaikų globos namuose – Kaune, Ukmergėje, Kušėnuose ir Vilniuje. Tyrime dalyvavo 7 socialiniai darbuotojai. Tyrimas buvo atliekamas 2021m. sausio – vasario mėnesiais.

Atlikto empirinio tyrimo išvados rodo, kad deinstitutionalizacija socialiniams darbuotojams, tai pasikeitęs darbo modelis, kuomet pasikeičia darbo struktūra, padidėja darbo krūvis – daugiau darbo valandų. Darbo aplinka tampa panašesnė į šeimos aplinką, sumažėja vaikų skaičius, su kuriais dirba socialinis darbuotojas. Paslaugos teikiamos bendruomenėje. Deinstitutionalizacijos proceso metu socialinis darbuotojas prisiima organizatoriaus vaidmenį ir funkcijas, koordinuoja visą pertvarkos procesą institucijoje. Pradėjus dirbti BVNG, tampa ryškesni vaidmenys, konstruojami „motinos“ vaidmens pagrindu: rūpintojo, išklaustytojo, guodėjo, palydovo, mokytojo, elgesio pavyzdžio. Nebelikus kitų darbuotojų, kurie vaikus lydėjo institucijoje – valytojų, vyrėjų, ūkvedžių, slaugių ar šalia buvusios administracijos, bendruomeniniuose vaikų globos namuose socialinis darbuotojas tampa vienu artimiausiu žmogumi vaikui. Į teigiamą pusę pasikeičia ir darbuotojų bei vaikų tarpusavio santykiai BVGN. Kinta ir vaikų santykiai su bendruomene – mokomasi būti bendruomenės dalimi, sąveikauti su ja, atsiranda vaikų noras būti bendruomenėje, įsitraukti į ją. Socialiniai darbuotojai pertvarkos metu susidūria su iššūkiais ruošiant vaikus pertvarkai, organizuojant pertvarkos procesą institucijoje, taip pat su pasikeitusia darbo aplinka, darbo modeliu ir savo vaidmenų pokyčiais BVGN.

Darbo struktūra: baigiamąjį darbą sudaro įvadas, dėstymo dalis, kurioje analizuojami teoriniai temos aspektai, tyrimo duomenų analizė, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, santrauka.

Raktiniai žodžiai: deinstitutionalizacija, pertvarka, bendruomeniniai vaikų globos namai, socialinis darbuotojas.

SUMMARY

Since the times of Soviet Union, children who have lost their parents have had an institutional care assigned to them, which, in modern society, is considered as one of the flaws of social politics. Institutional care cannot satisfy the main needs of the children and has a negative impact towards their development and behaviour. Eventually, the government started looking for an alternative for children without parental care, one that would enable a better preparation of independent living and better conditions for the child's integration to the society. Based on the above points and the experience of other countries, Lithuania has started the deinstitutionalisation process. The social workers that work in orphanages are a major part of the institutions participating in the deinstitutionalization reform. The aim of this master's thesis is to ascertain the experience of social workers that have participated in the deinstitutionalization of orphanages. Based on the experience of social workers, the aim of this thesis is to ascertain the challenges that social workers have faced during the reform. To analyse the main changes of deinstitutionalization with the focus on these aspects: the role and function of social worker, the interpersonal relationship between the worker and the ward, the nurture of the child's social skills.

An empirical research, using the qualitative research method, was performed in thesis to achieve the aim. Partly structured interview method was used to collect data, while the content analysis method was used to analyse the collected data. Partly structured interviews have been performed in four community orphanages in different Lithuanian cities - Kaunas, Ukmergė, Kuršėnai and Vilnius. Seven social workers have participated in the research. Research has been performed during January-February in 2021.

According to the conclusions of empirical research, the deinstitutionalization, to social workers, means a new work model, where the work structure is changed and the workload is increased - it means more time working. The work environment is more similar to family environment - the number of children that social worker is working with, has been reduced. Services are provided in the community. During the process of deinstitutionalization, social worker takes up the role and functions of the organizer, coordinates the entire reform process in the institution. The roles, based on "mother" role, has become more clear after starting to work in community orphanage - roles of caretaker, listener, comforter, attendant, teacher, example of behaviour. With the absence of other staff that has been part of children's lives inside the institution - cleaners, cooks, housekeepers, nurses or the administration that worked nearby, the social worker in community orphanages becomes one of the closest persons to the child. The change in relationship between workers and children in community orphanages has been positive. The relationship between children and community has also changed - children learn to be part of community, to interact with it, children start wanting to be inside the community, to be more involved in it. Social workers face the challenges of preparing children for reform, organizing the reform process inside the institution, as well as different work environment, work model and the changes of their role in community orphanages.

The structure of the work: the thesis consists of introduction, the body, which analyses theoretical aspects of the topic, analysis of research data, conclusion, recommendations, list of references, and the summary.

Keywords: deinstitutionalization, reform, community orphanages, social worker.

PRIEDAI

Pusiau struktūruoto interviu klausimai**Bendruomeninių vaikų globos namų link: socialinių darbuotojų patirtys****Tiriamųjų charakteristika:**

1. Koks jūsų amžius, pareigos, kiek laiko dirbate dabartinėje darbo vietoje?
2. Kiek laiko dirbate tik bendruomeniniuose vaikų globos namuose?

I. Deinstitutionalizacijos samprata: socialinių darbuotojų nuomonė

3. Su kuo Jums asocijuojasi išsireiškimai „deinstitutionalizacija, deinstitutionalizacijos procesas“?
4. Kaip Jūs asmeniškai susidūrėte su deinstitutionalizacijos procesu? Ką Jis Jums reiškia?
5. Kaip vaikai susidūrė su deinstitutionalizacijos procesu? Kaip manote, ką Jis Jiems reiškė?
6. Su kuo Jums asocijuojasi sąvoka „bendruomeniniai vaikų globos namai“? Papasakokite apie šias asociacijas (Kas t.y.? kaip turėtų būti?)

II. Socialinio darbuotojo funkcijos ir vaidmenys instituciniuose ir bendruomeniniuose globos namuose: informatų nuomonė

7. Papasakokite apie socialinio darbuotojų vaidmenis instituciniuose vaikų globos namuose?
 - 7.1 Koks buvo socialinio darbuotojo vaidmuo Jūsų įstaigoje vykstant deinstitutionalizacijos procesui?
8. Kaip pasikeitė socialinio darbuotojo vaidmuo dirbant BVGN (lyginant su vaidmenimis dirbant instituciniuose VGN)?
 - 8.1 Koks yra socialinio darbuotojo vaidmuo BVGN ir koks, Jūsų nuomone, turėtų būti?
9. Ką Jums asmeniškai reiškia dirbti BVGN? Būti BVGN socialiniu darbuotoju?

III. Tarpusavio santykių instituciniuose ir bendruomeniniuose globos namuose skirtumai: informantų nuomonė

10. Apibūdinkite administracijos ir socialinių darbuotojų santykio pokytį persikėlus gyventi į BVGN?
11. Apibūdinkite socialinių darbuotojų ir vaikų tarpusavio santykių pokyčius, perėjus į BVGN?
12. Papasakokite, apie pokyčius vaikų tarpusavio santykiuose apsigyvenus bendruomeniniuose vaikų globos namuose?

13. Papasakokite, kaip keitėsi vaikų pasiekimai moksluose? (Vaikų požiūris į mokslą? Santykiai su pedagogais?).

IV. Socialinių įgūdžių ugdymas instituciniuose ir bendruomeniniuose globos namuose: informantų nuomonė

14. Apibūdinkite, kaip sekėsi ugdyti vaikų socialinius įgūdžius instituciniuose VGN ir kaip sekasi bendruomeniniuose vaikų globos namuose?

15. Papasakokite, kaip keitėsi vaikų savarankiškumas apsigyvenus BVGN?

V. Socialinių darbuotojų patirtys deinstitutionalizacijos procese

16. Apibendrinkite, ko pasimokėte iš deinstitutionalizacijos proceso?

17. Kaip manote, kas turi įtakos sėkmingam deinstitutionalizacijos (pertvarkos) procesui?

18. Kaip dar galima būtų gerinti bendruomeniniuose vaikų globos namuose gyvenančių vaikų gyvenimą?

19. Jeigu galėtumėte grįžti atgal, kai prasidėjo Jūsų įstaigoje institucinės globos petvarka, keistumėte ką nors? Ką darytumėte kitaip?